

ANLAM BİLİMİ

MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi • Yıl 1/ Sayı 1/ 2021

ANLAMBİLİM MTÜ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ
ANLAMBİLİM MTU JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Cilt 1, Sayı 1, Yıl 2021
Volume 1, Issue 1, Year 2021

ISSN: 2792-0291

Sahibi / Owner

Malatya Turgut Özal Üniversitesi adına **Rektör Prof. Dr. Aysun BAY KARABULUT**

Genel Yayın Yönetmeni / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa ALİCAN

Editör/ Editor

Doç. Dr. Vedat YILMAZ

Editör Yardımcısı/ Assistant Editor

Dr.Öğr.Üyesi Aşlı TUNCA

İletişim / Contact:

Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi

Editörlüğü E-mail: vedat.yilmaz@ozal.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/en/pub/anlambilim>

Yayıncı / Publisher

Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Genel Editör / General Editors

Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA** : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedat YILMAZ : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Özge KORKMAZ : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞİT : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ERSOY YILDIRIM : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan METİN : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre KARAKAŞ : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Eric James STRAUSS** : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (ABD)
Prof. Dr. Jan A. WENDT : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (POLONYA)
Prof. Dr. Snezana M. SERBULA : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (SİRBİSTAN)
Prof. Dr. Mohamed BELKHİRA : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (CEZAYİR)
Prof. Dr. Murtaza HASANOĞLU : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Liudmyla RADOVETSKA : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (UKRAYNA)
- Dr. Öğr. Üyesi Ash TUNCA** : ÜYE / İngilizce Çeviri Ön/Son Kontrol Sorumlusu
Asst. Prof. Dr. Ash TUNCA : Member / English Translation Pre-Control Officer
Arş. Gör. Yavuz Selim ABAT : ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu
Research Asst. Yavuz Selim ABAT : Member / English Translation Pre-Control Officer
Eyüp ÖNLER : ÜYE / İndeks Başvuru ve Değerlendirme Sorumlusu
Eyüp ÖNLER : Member / Index Application and Evaluation Officer

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. A. Menaf TURAN** : Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK : Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet YATKIN : İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Andrzej RYKALA : Lodz University, (POLONYA)
Prof. Dr. Bekir PARLAK : Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bouaicha BOUGHOUFALA : Lodz University (POLONYA)
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ : (Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Emin ATASOY : Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Eric James STRAUSS	: Michigan State University (ABD)
Prof. Dr. Ferit İZCİ	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL	: Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	: İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüseyin ALTAY	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Igor JELEN	: Trieste University (İTALYA)
Prof. Dr. Jan A. WENDT	: Gdansk University (POLONYA)
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	: Hassiba Benbouali University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Mustafa ALİCAN	: Malatya Turgut Özal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selahaddin BAKAN	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selma KARATEPE	: İstanbul Gelişim Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA	: Malatya Turgut Özal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Şafak KAYPAK	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Valentina KHRAPKINA	: National University of Kyiv (UKRAYNA)
Prof. Dr. Veysel EREN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yakup BULUT	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharas Galimzhanovich BERDENOV	: Eurasian National University, (KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Zouhour EL-ABIAD	: Lebanese University (LÜBNAN)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ahmet TUNÇ	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Aziz BELLİ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Berat AKINCI	: Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Dinmukhamed KELESBAYEV	: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi (KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Elena GALAY	: Belarusian State University (BELARUS)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	: Gence Devlet Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Ganizhamal Imankyzy KUSHENOVA	: Eurasian National University (KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Doç. Dr. Murat SEZİK	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Osman AĞIR	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: Malatya Turgut Özal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Veysel ERAT	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yahya DEMİRKANNOĞLU	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)

SAYI HAKEM KURULU / REWIEVER BOARD

Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK	:	Atatürk Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ferit İZCİ	:	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN	:	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	:	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ahmet TUNÇ	:	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Aziz BELLİ	:	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Berat AKINCI	:	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Murat ALANOĞLU	:	Muş Alparslan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nazlı Yücel BATMAZ	:	Kırıkkale Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Osman AĞIR	:	İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Galip ÇAĞ	:	İzzet Abant Baysal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Fatih GÜLER	:	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)

DİZİNLER – VERİ TABANLARI / INDEXES - DATABASES

Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 5 adet ulusal ve uluslararası dizin / veri tabanı tarafından indekslenmektedir.
Taradığımız dizinler / veri tabanları:

Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities is indexed by 5 national and international indexes / databases. Indexes / databases which we scanned:

ResearchBib, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), İdealonline, DRJI, Google Scholar

ANLAMBİLİM MTÜ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ

ANLAMBİLİM MTU JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Yıl / Year: 2021 - Cilt / Volume: 1 - Sayı / Issue: 1

ISSN: 2792-0291

Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler ile ilgili ulusal ve uluslararası nitelikteki teorik ve uygulamalı bilimsel/özgün makaleleri yayımlayan multidisipliner ve hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Sınırsız açık erişimli olan dergi, yılda iki sayı (Haziran - Aralık) olarak yayımlanmaktadır. Makalelerin başvuru aşamasından yayın aşamasına kadar olan tüm süreçleri Dergi Park sistemi

üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yazarlardan çalışmalarının yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca yazarlara ve hakemlere de herhangi bir ücret ödemesi yapılmamaktadır. Değerlendirme sürecinde "çift kör hakem" uygulamasından yararlanılmaktadır.

Dergimize gönderilen makalelerin daha önce hiçbir fiziksel ve elektronik ortamda yayınlanmamış olması gerekmektedir. Aynı anda birden fazla dergiye gönderilen bir yayının tespit edilmesi halinde ilgili yazara/yazarlara ait tüm makale değerlendirmeleri iptal edilerek süreç sonlandırılacaktır. Bu nedenle başka bir bilimsel/aktüel dergiye gönderilen ve sonuçlandırılmayan çalışmaların sisteme yüklenmemesi önemle rica edilir. Yazarların ortaya koymuş oldukları veri, bilgi, belge, ifade ve değerlendirmeler kendi sorumluluklarındadır. Bu nedenle ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan dolayı yayın, hakem, bilim ve değerlendirme kurulu ile diğer çalışanlarımızın sorumlu tutulamaz. Her yazarın makalelerini sisteme yüklemekle birlikte tüm bilimsel, hukuki ve etik kuralları bildiğini ve bu kurallara uygun bir şekilde yayını oluşturduğunu beyan ve taahhüt ettiği kabul edilmektedir. Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurulu ve dergiyi bağlamaz.

Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities is a multidisciplinary and peer-reviewed journal that publishes national and international theoretical and applied scientific/original articles on Social and Human Sciences. The publication languages of the journal are Turkish and English. The journal, which is unlimited open access, is published twice a year (June - December). All processes of the articles from the application stage to the publication stage are carried out through the Dergi Park system. No fee is charged from the authors for the publication of their work. In addition, no fees are paid to authors and referees. In the evaluation process, the "double-blind referee" application is used. The articles submitted to our journal are supposed not to have been published in any physical or electronic environment before. In the event that it is identified that a publication has been sent to more than one journal at the same time, all article evaluations of the relevant author/authors will be cancelled, and the process will be terminated. For this reason, it is strongly recommended that the works, which have been sent to any other scientific/actual journal and not been completed, should not be loaded into the system. The data, information, documents, statements, and evaluations that authors present are at their own responsibility. The publication, referee, science and evaluation committee and other employees can not be held responsible for any inconvenience this may cause. It is accepted that along with the loading their articles to the system, all the authors know all legal and ethical rules and declares and undertakes that they have generated their publications in accordance with these rules. Any views expressed in this publication are the views of the authors and are not the views of Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities.

YAYIN ETİĞİ / PUBLICATION ETHICS :

- Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, COPE'nin (Yayın Etiği Komitesi) temel ilkelerini takip eder. Dergi, intihalin bütün çeşitlerine ve telif haklarının ihlaline karşıdır. Yazarlar, Yayın Etik Kuralları Komitesi (Committee on Publication Ethics (COPE)) tarafından belirlenen yayın etiğine ilişkin yüksek standartlara uymalıdır.
- Verilerde sahtecilik yapma veya veri uydurma, yazarlara ait olan eserlere uygun atıflar yapılmaksızın çoğaltılması da dahil olmak üzere intihal ve eserin kötüye kullanılması kabul edilemez uygulamalardır. Herhangi bir etik usulsüzlük vakası çok ciddi şekilde muamele görmekte olup COPE kurallarına uygun olarak ele alınacaktır.
- Makale metninde listelenen tüm yazarlar, deneysel tasarıma ve uygulanmasına ya da verilerin analizi ve yorumlanmasına önemli katkıda bulunmuş olmalıdır. Yazarların tümü, makale metninin taslağında ve gözden geçirme safhalarından herhangi birinde yer almış olmalı ve nihai versiyonu okumuş ve onaylamış olmalıdır. Makale metninin yazılmasına büyük katkıda bulunan herkes yazar olarak listelenmelidir (örn. "birinin yerine yazma" Dergi tarafından yasaklanmıştır). Çalışmanın oluşturulmasında içeriğe entelektüel açıdan katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.
- Yazar(lar)dan değerlendirme süreçleri çerçevesinde makalelerine ilişkin ham veri talep edilebilir, böyle bir durumda yazar(lar) beklenen veri ve bilgileri yayın kurulu ve bilim kuruluna sunmaya hazır olmalıdır.
- Makale metnini dergiye göndermeniz onun orijinal bir makale ve yayınlanmamış bir eser olduğu ve başka herhangi bir yerde incelenmemekte olduğu anlamına gelmektedir.
- Yazarın kendi eserinin çoğaltılması da dahil olmak üzere uygun bir atıf yapılmadan kısmen veya tamamen yapılan intihal, dergi tarafından tolere edilmez. Dergiye sunulan makale metinleri, özgünlük açısından intihal karşıtı yazılım kullanarak kontrol edilmektedir.

- Makalelerini Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'ne gönderen tüm yazarların referans verme etik standartlarına uyması beklenir. Makalede kullanılan kaynaklara uygun olarak referansların verilmesi yazar (lar)ın yükümlülüğündedir.
- Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi intihal değerlendirme & benzerlik oranı tespitinde Turnitin programı kullanılmaktadır. Çalışma yayınlandıktan sonra intihal tespit edilmesi durumunda " Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi" makaleyi geri çekme hakkını saklı tutar.
- Yazar(lar)ın yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Tüm çalışmaların Körleme Hakemlik ile değerlendirilmesi yayın kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu süreç yayının nesnel ve bağımsız değerlendirilmesi ile güven sağlar. Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi (dergipark) aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazar(lar)a iletilir.
- Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi'nde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Dergi sahibi, yayıncı ve diğer hiçbir politik ve ticari unsur, editörlerin bağımsız karar almalarını etkilemez.
- Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities follows the main principles of COPE (Committee on Publication Ethics). Journal is against all forms of plagiarism or unethical act of copyright. Authors should observe high standards with respect to publication ethics as set out by the Committee on Publication Ethics (COPE).
- Falsification or fabrication of data, plagiarism, including duplicate publication of the authors' own work without proper citation, and misappropriation of the work are all unacceptable practices. Any cases of ethical misconduct are treated very seriously and will be dealt with in accordance with the COPE guidelines.
- All authors listed on the manuscript should have contributed significantly to the experimental design, its implementation, or analysis and interpretation of the data. All authors should have been involved in the writing of the manuscript at draft and any revision stages, and have read and approved the final version. Anyone who made major contributions to the writing of the manuscript should be listed as an author (e.g. "ghost writing" is prohibited by the Journal). Persons who do not make intellectual contributions to the content in the creation of the article should not be mentioned as author(s).
- The raw data of the articles in the framework of the evaluation process can be requested from the author(s). In such a case, the authors should be prepared to submit the expected data and information to the editorial board and the scientific committee.
- By submitting your manuscript to the journal it is understood that this is an original manuscript and is unpublished work and is not under consideration elsewhere. Plagiarism, including duplicate publication of the author's own work, in whole or in part without proper citation is not tolerated by the journal. Manuscripts submitted to the journal is checked for originality using anti-plagiarism software.
- All authors who submit their manuscripts to the Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities are expected to comply with the ethical standards of reference. It is the responsibility of the author (s) to give references in accordance with the sources used in the article.
- Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities uses Turnitin software to calculate the ratio of originality. If the plagiarism is detected after publication, " Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities " reserves the right to retract the article.
- If the author(s) perceive a mistake or error in the published, early-view or evaluation processes, they have an obligation to cooperate with the editor in informing, correcting or withdrawing.
- Blind peer-review is the principal mechanism by which the quality of research is judged. This evaluation directly affects the quality of the publication. This process provides trust with objective and independent evaluation of the publication. Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities, evaluation process is carried out with the principle of double blind peer-review. Referees cannot communicate directly with the authors, reviews and comments are transmitted through the journal management system (dergipark).
- The publication processes implemented in Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities are the basis for the development and distribution of scientific knowledge in an impartial and respectful manner. The journal owner, publisher and any other political and commercial elements do not affect the independent decision-making of editors.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALE / ARTICLE

SAYFA / PAGE

Serkan DOĞAN, Lütfiye ÖZDEMİR

Stratejik Liderlik Kavramı, Özellikleri, Yetkinlikleri ve Stratejik Liderlik Davranışının İşletmelere Sağladığı Katkılar /

1 - 13

Strategic Leadership Concept, Characteristics, Competences and The Contributions of Strategic Leadership Behavior to Businesses

Araştırma Makalesi / Research Article

Servet YİĞİT

Geçmişten Günümüze Türkiye’de Olağanüstü Yönetim Usulleri ve Kamu Yönetimine Yansımaları /

14 - 32

From Past to Present, Extraordinary Administration Procedures in Turkey and Their Reflections on Public Administration

Araştırma Makalesi / Research Article

Kadir Caner DOĞAN

Etiyopya Ombudsmanı: Yapısal-Kurumsal ve İşlevsel Yönleri /

33 - 39

Ethiopian Ombudsman: The Aspects of Structural-Institutional and Functional

Araştırma Makalesi / Research Article

Gülhanım BİÇİCİ, Emre KAYA

Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları: Kültür ve Turizm Bakanlığı Örneği /

40 - 54

E-Government Applications in Turkey: The Example of the Ministry of Culture and Tourism

Araştırma Makalesi / Research Article

Serhat DÜVENCİ

Ötekileştirme ve Ötekinin İnşası Bağlamında 27 Mayıs’ın Meşruiyet Arayışları /

55 - 70

The Search for Legitimacy of May 27 in the Context of Othering and the Construction of the Other

Araştırma Makalesi / Research Article

Songül DUMLUPINAR ALİCAN

Ankara’da Ahiler Hükümeti /

71 - 82

Akhis Government in Ankara

Makale/Eser Çevirisi / Article/Chapter Translations

Stratejik Liderlik Kavramı, Özellikleri, Yetkinlikleri ve Stratejik Liderlik Davranışının İşletmelere Sağladığı Katkılar*

Strategic Leadership Concept, Characteristics, Competences and The Contributions of Strategic Leadership Behavior to Businesses

Serkan DOĞAN

Dr., Kara Kuvvetleri Komutanlığı,
skndgn@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-4514-1512>

Makale Başvuru Tarihi: 13.12.2021

Makale Kabul Tarihi: 26.12.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Lutfiye ÖZDEMİR

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF,
İşletme Bölümü, lutfiye.ozdemir@inonu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4660-1816>

ÖZET

Günümüzde işletmeler etkili rekabetin olduğu, değişim ve gelişimin yaşandığı bir çevrede faaliyet göstermektedirler. Teknolojide, çalışanların istek ve ihtiyaçlarında ve hayatın diğer birçok alanında meydana gelen hızlı değişim, finansal ve yönetsel problemler, iç ve dış kaynaklı krizler, işletmeler için aktif ve zorlu bir süreci doğurmaktadır. Günümüzde işletmelerin dış çevreyle olan mücadele şartlarının zorluğu sonucunda örgütlerde yönetsel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelmek, yenilikçi yaratıcı ve çözüme odaklı adımların atılması ile mümkün olmaktadır. Örgütü ileriye taşımak için bu adımları atmak üst düzey yöneticiler ve liderlerin görevidir. Bu sebeple bu çalışmada, strateji alanlarında yöneticilere ve liderlere odaklanmanın gerekliliğine inanılarak, stratejik liderlik kavramı alt başlıklarıyla birlikte detaylı olarak incelenmiş, yöneticilerin ve liderlerin stratejik liderlik davranışları ve bu davranışların işletmelere sağladığı katkılar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Stratejik Liderlik, Stratejik Liderlik Süreci, Stratejik Liderlik Davranışı.

ABSTRACT

Businesses work in an intensive environment that has competition, change and developments are constant in today. Works life has a difficult character as well as dynamic because of conditional changes in the business world due to recent requirements of demand and supply pattern of workers besides the economic crisis and political uncertainties anymore. This is required new approaches and practices to offer new solutions to the management of organizational difficulties in this highly competitive environment. Echelons and high-rank employers have an upper role and responsibility to implement new approaches and practices depends on their decision and hesitation, braves or fears. So, this research has been motivated by the belief of high-rank employers must have strategic management skills to deal with a crisis.

Keyword: Leadership, Strategic Leadership, Strategic Leadership Process, Strategic Leadership Behavior.

* Bu makale Serkan DOĞAN tarafından Prof. Dr. Lutfiye ÖZDEMİR danışmanlığında Malatya İnönü Üniversitesi İşletme A. B. D.'nda hazırlanan ve 2021 yılında kabul edilen "Stratejik Liderlik Davranışının Kriz Yönetimine Etkisi: Malatya Organize Sanayi Bölgelerinde Bir Araştırma" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Teknolojinin iş hayatında kullanımının artması ve buna bağlı olarak toplumdaki ve işletmelerdeki sosyo-ekonomik gelişmeler, uzak mesafeleri yakın hale getirmiştir. Böylece rekabet şartları artmış, en uzak noktadaki teknolojiye veya ürüne ulaşmak daha kolay bir hal almıştır. Bunun sonucunda da değişim ve gelişimler artmış ve devamlı takip edilmesi gereken dinamik bir çevre oluşmuştur.

Küreselleşmenin sonucu olarak meydana gelen değişimler, örgütün iç çevresinden veya dış çevresinden kaynaklanabilmektedir. Bu değişimleri, zamanında uygulayamayan örgütler, hiç beklemedikleri anlarda ve büyüklükte krizlerle karşılaşabilmektedir. Bu durumda da, değişime açık, vizyon sahibi, çalışanları hedefe yönlendirebilen, cesur kararlar alabilen liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Değişim işi, cesaret işidir. Değişimi planlarken alınacak yanlış kararlar, örgütü felakete sürükleyebilir.

Sürekli değişen ve gelişen çevre, bu değişimlere ayak uydurulabildiği takdirde örgütü hedeflerine doğru, ileriye taşıyacaktır. İç ve dış çevredeki bu gelişmeler olumlu olabileceği gibi, dünyanın herhangi bir yerindeki olumsuz bir gelişmenin çok uzaktaki bir işletmeyi de krizle baş başa bırakabileceği unutulmamalıdır. Örgütte oluşması muhtemel veya ani gelişen beklenmedik krizler için önlem almak, ona göre planlar yapmak da liderin görevidir.

Liderlik kavramı geçmişten günümüze farklı tanımlarla açıklanmıştır. Her dönemde resmi veya resmi olmayan örgütler için lidere ihtiyaç duyulmuştur. İnsanlar özellikle kriz zamanlarında, kendilerine krizden çıkma konusunda yol gösterecek, inandıkları birini aramışlardır. İlk zamanlarda sadece önderlik eden kişi lider olarak görülmüştür. Ancak küreselleşmenin etkisinin çok hissedildiği günümüz dünyasında, liderlerin önemi daha artmıştır ve aranan liderlerin çok önemli vasıflara sahip olması gerekmektedir. Hem çalışkan, çalışanlarla iyi iletişim kurabilen, onları etkileyebilen, aynı hedefe doğru yönlendirebilen, hem de fırtınalı denizden gemisini hasar almadan çıkarabilen, olası tehlikeleri önceden sezebilen, tedbirlerini alan ve gemiyi hedefinden saptırmadan ve mümkün olan en az hasarı alarak yoluna devam ettirebilen liderlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Değişen dünyadaki trendlere ayak uydurabilen, gerekli riskleri doğru bir şekilde alabilen liderlerin, örgütlerini ileriye taşıyacağı aşikârdır. Bunu yapabilecek en önemli liderlik tarzı stratejik liderliktir. Stratejik liderlik davranışı gösteren liderler özellikleri gereği, değişimi benimseyen ve örgütün bu değişime uygun hareket etmesini sağlayacak stratejileri uygulamak için örgüt içi ve dışıyla iyi ilişkiler kuran liderlerdir. Aynı zamanda cesur ve pragmatik kararlar alabilen liderlerdir.

Diğer taraftan, örgütlerin değişmesi, dönüşmesi, idari eksiklikler, yanlış yönetim ve kararlar gibi faktörler, örgütleri her an krizle karşı karşıya getirebilmektedir. Bu nedenle liderin kriz durumları için bir planı olması çok önemlidir. Kriz öncesi, kriz zamanı ve kriz sonrası için yol haritasının olması, krizin verebileceği zararları en aza indirebilecektir. Bu da daha sonraki dönemlerde karşılaşılabilecek muhtemel krizlere karşı tecrübeli ve hazırlıklı olunmasını sağlayacaktır.

2. STRATEJİK LİDERLİK ANLAYIŞININ GELİŞİMİ

Dünyada rekabetçi bir ortamın gelişmesi, liderlerin rollerinin de buna bağlı olarak değişmesine neden olmaktadır. Endüstrilerin küreselleşmesinin yanında rekabetteki ve teknolojideki gelişmeler ve müşteri memnuniyetine odaklanma nedeni ile örgütler, bu duruma uyum güçlükleri ile karşılaşmaktadırlar. Bunun sonucunda liderler bu değişim sürecini rekabette başarı getirecek şekilde yönetmek zorunda kalmaktadırlar (Hitt vd., 1999).

Stratejik liderlik üzerine yapılan araştırmaların sayısında son yıllarda önemli bir artış yaşanmıştır. Stratejik liderlik araştırmalarının başlangıç tarihi 1980 yılı olarak seçilebilir. Çünkü bu tarihten önce konu üzerinde çok az sistematik bilimsel çalışma yapılmıştır. Finkelstein ve Hambrick'e (Ansoff, 1987:6) göre bu tarih, genel anlamda stratejik liderlik araştırmalarının hızlanmasında yardımcı olan iki

önemli gelişme ile çakışmaktadır. Bunlardan birincisi yönetim alanındaki birçok önemli kişinin görüşlerinin özetlendiği Schendel ve Hofer'in 1979 yılında yazdıkları eser ve örgüt politikasının stratejik yönetim adı altında yeniden "vaftiz edilmiştir" (rechristening). İkinci önemli gelişme ise "Stratejik Yönetim Dergisi"nin (Strategic Management Journal) bu tarihlerde yayın hayatına başlamasıdır. Düşüncülere göre, stratejik liderlik nosyonu örgütün tüm işleyişinden sorumlu yöneticilere odaklanmaktadır.

Stratejiler ve bu stratejileri geliştirecek liderler pek çok nedenden dolayı önem kazanmıştır. Özellikle günümüz dünyasının ağır rekabet şartlarında, küreselleşen ekonomilerde tutunabilmek için örgütler en uygun stratejileri geliştirmek ve uygulamak zorundadır. Stratejik davranış gösteren liderler elbette ki küreselleşme, rekabet ve yeni ekonominin getirdiği bütün bu değişimlerden etkilenmektedir. Ama stratejik liderlik sadece bu kavramlardan değil, güncel liderlik biçimlerinden de etkilenir (Cabar, 2005:27).

Stratejik düşünmek, iç ve dış çevrede oluşabilecek kriz durumlarına karşı, gerekli önlemleri almak ve planları oluşturarak, işletmeyi tehditlerden korumayı içerir ve işletmeyi içindekilerle birlikte hedeflere yönlendirir. Yöneticiler veya liderler vizyonlarıyla işletmeyi, zorlu rekabet şartlarında ayakta tutmak ve hatta ilerilere taşımak için mücadele eder.

3. STRATEJİK LİDERLİK TANIMLARI

Stratejik lider, geleceği öngören vizyonuyla stratejik kararlar alabilen kişidir. Literatürde stratejik liderliğin tanımı ve oluşumu ile ilgili farklı yazarlar tarafından farklı tanımlar yapılmaktadır. Hitt, Ireland ve Hoskinson'a (Hitt vd., 1999:439) göre stratejik liderlik; gerekli olan stratejik değişimi yaratmak için, geleceği görme, vizyon belirleme, esneklik elde etme ve çalışanları güçlendirme yeteneğidir. Yazarlar çok fonksiyonlu bir özelliğe sahip olan stratejik liderliği, değişimi göz önünde tutarak fonksiyonel bir alandan daha çok örgütün bütünü ve çalışanları yönetmeyi amaçlayan bir süreç olarak tanımlamaktadır (Besler, 2004:18).

Stratejik liderlik; hızlı değişen rekabet şartlarında, geleceği öngörerek, değişime karar vermek ve bu değişimi yöneticiler ve çalışanlar dâhil örgütün tamamına inandırarak harekete geçirmektir. Bu değişim örgütü hedeflerinden uzaklaştırmadan, işletmenin hedeflerini ulaşmasını sağlarken, çalışanların da bu yönde gitmesini sağlamaktır.

Stratejik liderlik, gerekli olan stratejik değişimi yaratmak için hazırlıklı olmak, öngörmek, esnekliği muhafaza etmek ve çalışanları güçlendirmektir. Stratejik liderlik doğası gereği çok fonksiyonlu olması sebebi ile alt bir birimin yönetilmesinden ziyade tüm firmanın yönetimini ve bugünün dünyasında giderek artan bir öneme sahip değişim ihtiyacı ile baş etmeyi gerektirir. Stratejik liderler bu yeni durumun doğası gereği küresel ve karışık bir yapıya sahip olması sebebiyle, bilinmezlik ortamında insan davranışlarını, düşüncelerini ve hislerini anlamlı olarak etkileyebilmektedirler (Hitt vd., 1999). Kriz zamanlarında, çalışanlarla iletişimine önem vermek durumundadırlar.

Stratejik liderlik, gerektiğinde ötekilere stratejik değişiklikler yapması için yetki vermek, esneklik oluşturmak, vizyon sahibi olmak ve tahmin edebilme kabiliyetidir. Stratejik liderler mutlaka insan davranışlarını efektif olarak nasıl etkileyeceklerini öğrenmelidir. Stratejik lider kimle çalışıyorsa onun davranışlarına, düşüncelerine ve hislerine etki etmelidir (Green vd., 2003:81).

Pearce ve Robinson'a (Pearce ve Robinson, 1997:353) göre stratejik liderlik, değişimi benimsemek ve örgütün bu değişime uygun olarak hareket etmesini sağlayacak stratejileri uygulamak için, örgüt içindeki çalışanlar arasında, örgüt dışındaki çıkar gruplarıyla kurduğu ilişki kadar iyi ilişkiler kurmaktır. A.B.D. Kara Kuvvetlerinin dönüşümüne liderlik etmiş olan Sullivan ile önde gelen stratejik planlamacılarından Harper ise stratejik liderliği şöyle tanımlar: (Sullivan ve Harper, 1997:68) Amaç, kültür, strateji, temel kimlikler ve kritik süreçler gibi örgütü temel anlamda var eden mantıklı ve iyi düşünülmüş faaliyetleri yönetmek ve denetlemektir. Diğer bir tanım ise stratejik liderliği; geleceğe ait

bir vizyon geliştirip örgütün yönünü belirleme ve bu yöne doğru örgüt çalışmalarını motive etme süreci (Wright vd., 1994:270) olarak açıklar.

Bireyler ve takımlar örgütün rekabetçi avantajını sürdürebilecek şekilde düşündükleri, hareket ettikleri ve etkiledikleri zaman stratejik liderlik yaparlar. Stratejik liderliğin odak noktası, sürdürülebilir rekabet ve örgütün devam eden başarısıdır. Örgütün uzun vadede gelişecek şekilde yönetilmesi ve harekete geçirilmesi stratejik liderliğin iş alanıdır. Bu durum örgütün kar amaçlı olsun veya olmasın tüm örgütün herhangi bir sektörde, kabul edilen değerlendirme kriterlerine göre ortaklarına önemli bir değer kazandırmak için sürdürülebilir yetenekler kazanmak istemesi ve başarması ile ilgilidir (Hughes ve Beatty, 2005).

4. STRATEJİK LİDERLİK ÖZELLİKLERİ

İyi bir stratejik lider olmak için birçok önemli özelliğe sahip olmak gerekir. Örgüt için açık bir vizyon belirleme ve tüm faaliyetleri bu vizyon doğrultusunda odaklama yeteneği stratejik liderler için önemli bir özelliktir. Günümüzün karmaşık iş ortamında, bu karmaşıklığı basite indirgeyebilmek ve doğru işlere odaklanabilmek kişisel olduğu kadar, etkinliği de önemli ölçüde artırabilir. Dolayısıyla, gelecek için heyecanı ve hedefleri olan, tutarlı bir amaç ve vizyon çizebilen ve buna göre hareket edebilen bir lider, kurumuna değer katar. Büyük kitleleri harekete geçirebilmek, yüksek motivasyon düzeyinde tutabilmek, iyi ve zor günlerde güven aşılayabilmek için iletişim becerileri ve ikna yeteneği önemli bir koz olur.

Stratejik liderlik davranışlarını benimsemiş liderler, belirsiz ortam ve bilgi akışındaki eksikliğe rağmen, değişimi de kapsayan, örgütü ileriye taşıyacak kritik kararlar alabilme yeteneğine sahip olmalıdır. Değişimi gerçekleştirmek stratejik liderlerin en önemli özelliklerinden biridir. İyi stratejik liderler bugünü yönetirken, gelecekte oluşabilecek tehditler için gerekli tedbirleri alırlar. İyi bir stratejik liderin özelliklerinden birisi de insan sarraflığıdır. Çalışanların güçlü, zayıf yönlerini ve becerilerini bilmek, liderin işini kolaylaştıran unsurlardandır. İyi bir lider aynı zamanda iyi bir koçtur. Stratejik liderler değişimi gerçekleştirirken gelişimi de sağlarlar.

Etkili stratejik liderler, gerçekçi, cesaretli ama pragmatik kararları almak konusunda, bu kararların alınması zor olsa da firmayı etkileyen dış ve iç etkenlerin gerektirmesi nedeni ile bu kararların alınmasında istekli olmak durumundadırlar. Etkili liderler aynı zamanda almış oldukları bu kararlar ile ilgili geri bildirimleri alt, üst ve eşitlerinden almak konusunda da istekli olurlar (Hitt vd., 1999).

Stratejik liderlik davranışı gösteren liderlerde aranan belki de en önemli ve kritik özellik, insan kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde yönetimidir. Bilgi yönetimi ile yenilikçi ve yaratıcı ürün ve hizmetlerin ortaya çıkarılarak bunların işletmeyi ileriye taşıması stratejik liderlerin başarısını etkilemektedir. Etkin stratejik liderler çalışanlarının motivasyonunu ve buna bağlı olarak performanslarını yükseltmek için vizyonlarını kullanırlar.

Etkin stratejik liderlik davranışlarına sahip liderler, zamanında, yürekli ve pragmatik kararlar almaya istekli olanlardır. Bu kararlar genel olarak gözlenebilen, kuruluş dışı koşullarda alınması güç olan kararlardır. Söz konusu liderler, alınan kararların etkinliğinin değerlendirilmesine olanak sağlayan çevrelerinden, üstlerinden, çalışanlarından gelebilecek geri beslemelere ihtiyaç duyarlar. Etkin stratejik liderliğin sorumluluğu en tepededir. Bu tepenin şekli ve yapısı, kuruluşun hukuki ve profesyonel örgütlenmesine göre çeşitli görünüm alabilir. Ünvanlardan ve pozisyonlardan bağımsız olarak stratejik davranışlara sahip liderler, delege edilmesi mümkün olmayan ölçüde sorumluluklar yüklenir (Merih, 2002).

Stratejik liderlik davranışlarını uygulayan liderleri diğerlerinden ayıran husus, stratejik liderlerin kararları ve hareketleri örgüt üzerinde stratejik etkiler yarattığında ortaya çıkar. Bu farklılıklar şöyle değerlendirilebilir: Stratejik liderin kapsamı geniştir, stratejik liderliğin etkileri uzun süreli olarak hissedilir ve stratejik liderlik çoğu zaman belirli bir örgütsel değişimi içerir (Hughes ve Beatty, 2005). Bu liderlerin belirsizlik ortamında çalıştığı da unutulmamalıdır (Nutt, 2002).

5. STRATEJİK LİDERLİK SÜRECİ

Stratejik liderlik süreci, planlama sürecini de kapsayan, bir nevi stratejik değişim döngüsüdür. Bu döngüde, karar verilip süreç başlatılır. Örgütsel zorunluluklar tanımlanır, örgütsel misyon ve değerler belirlenir. Zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri belirlemek için kuruluşun dış ve iç ortamları değerlendirilir. Örgütün karşılaştığı stratejik sorunlar tanımlanır, bu sorunları yönetmek için stratejiler formüle edilir. Stratejik planlar gözden geçirilir ve onaylanır. Etkili bir kurumsal vizyon oluşturulur ve etkili bir uygulama süreci geliştirilir. Stratejiler ve stratejik planlama süreci yeniden değerlendirilir (McClamroch, 2001:372-378).

Değişen rekabet ortamı, genel yönetici becerileri ve diğer uzmanlık alanlarıyla beraber; iş bilgisini, örgüt için bir vizyon geliştirme ve iletme ve örgüt dışı çıkar gruplarıyla etkili ilişkiler kurma yeteneğini, liderlik becerilerini, transformasyonel becerileri, ülkeler arası bakış açısını, öğrenen bir çevre yaratma kapasitesini, teknolojiyi anlama ve örgütlerde kullanmayı gerektirmektedir. Bu ortam, genel müdürleri ve üst düzey yönetim ekiplerini çok sayıda önemli sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Böyle bir ortamda, bir örgütün üst düzey yöneticilerinin etkili stratejik liderlik uygulamalarını yerine getirmesi zorunludur (Besler, 2004:33).

Çeşitli literatürlerde stratejik liderliği oluşturan süreçler farklı olarak incelenmiştir. Bu çalışmada bu unsurlar titizlikle incelenip aşağıdaki gibi bir sıralama yapılmıştır. Bu sıralamadaki unsurlar, birbirinden ayrı hareket edemeyen fakat aralarında kesinleşmiş sınırlar bulunmayan unsurlardır.

5.1. Stratejik Yönün Belirlenmesi

Stratejik yönün belirlenmesi, firmanın stratejik niyeti ile ilgili vizyonunun geliştirilmesidir. Yöneticiler firmanın uzun vadeli vizyonunu ortaya koyabilmek için çerçeveyi belirleyecek şekilde yeteri kadar düşünmek için zamana ihtiyaçları vardır. Vizyon belirlendikten sonra, liderler çalışanları bu vizyonu gerçekleştirmek için motive etmek durumundadırlar. Tüm firmalar için gözden kaçırılmaması gereken husus yeni stratejik yönün gerektirdiği değişimleri yaparken örgütün gücü gözden kaçırılmamalıdır. Bu yeni amaçları elde etmek için firmanın uzun vadeli olarak hayatta kalabilmesi için gereken mevcut ve değerli temel yetenekleri ile firmanın kısa vadeli ihtiyaçları arasında denge gözetilmelidir (Hitt vd., 1999).

Vizyon, bir örgütün gelecek on yıl içinde kendisi için oluşturmayı düşündüğü uzun vadeli pazar ya da rekabet konumuna ilişkin belli bir görüşü kapsar. Böylece bir yön duygusu yaratır (Hamel ve Prahalad, 1994:16). Vizyon, örgütün geleceğinin resmidir ve üst düzey yöneticilerin neden bu geleceği yaratmak zorunda olduklarını üstü kapalı ya da açık olarak örgütteki tüm çalışanlara anlatılması gerekmektedir (Kotter, 1998:10). Bir örgütün stratejik yönünü belirlemek o örgütün uzun dönemli vizyonunun geliştirmek demektir.

Stratejik liderlik davranışına sahip liderler, örgütün misyonunu ve uzun vadeli stratejilerini sürekli olarak analiz etmeli, bunları uygulamak için gerekli olan eylemleri, bu süreçlere işlerlik kazandırmak için gerekli olan teşvik sistemlerini belirlemelidirler. Bunların yapılabilmesi ve sonuçta da stratejik yönünün belirlenmesi, stratejik liderlerin bazı özelliklere sahip olmasına bağlıdır. Bunlar; iyi tanımlanmış bir amaç duygusu, örgütte çalışan herkesin paylaştığı ve herkese anlamlı gelen bir vizyonu yaratma yeteneği ve bu vizyonu değişimle uyumlu hale getirme becerisi olmak üzere üç noktada toplanabilir (Besler, 2004:36):

1. İyi Tanımlanmış Bir Amaç Duygusuna Sahip Olmak: Stratejik liderlik davranışlarını benimsemiş liderler öncelikle, iyi tanımlanmış bir amaç duygusuna, vizyon duygusuna sahip olmalıdırlar. İşletmeleri için hangi tür faaliyetlerin uzun vadede önemli olabileceğini görebilmelidirler. Stratejik

liderler hayalleri, misyonları, vizyonları olan liderlerdir. Günümüz örgütlerinin çoğunda aşırı yönetim ve yetersiz liderlik görülmektedir. En üst düzeydeki yöneticiler ikna edici, kapsayıcı vizyon yaratmaktan çok, politika, uygulama ve prosedür oluşturmada başarı göstermektedirler. Etkinliğin nasıl artırılacağı, sistemlerin ve yapıların nasıl daha etkin kontrol edileceği üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Bir başka ifadeyle işleri doğru yapmakla ilgilenmektedirler. 21. yüzyılda ise örgütleri başarıya götürecektir olan unsur, doğru işleri yapmaktır (Besler, 2004:38).

Stratejik liderlik davranışlarını benimsemiş bir lider, stratejiyi örgüt politikalarını göz önüne almadan oluşturup uygulayamaz. Politik gereklilikler hangi stratejik amacın gerçekleştirileceğini ve bunun için şirketin hangi kaynaklarının aktarılacağını belirler. Örgüt içi politikalar hangi örgüt stratejisinin hangi fonksiyonel alanda kullanılacağı üzerine fikirbirliği oluşturmada yardımcı olur (Cabar, 2005:54).

Şu da unutulmamalıdır ki; bir kurum hedef, değerler ve kültür ile yönetilir. Eğer değerler ve kültür birbirleri ile örtüşmüyor ise performans düşer. Hedefler yani amaçlar elde edilebilir olmalıdır. ABD, Vietnam savaşını kaybetti. Kazanabilirlerdi, ellerinde bunu yapacak güçleri vardı. Ancak ilk günden itibaren Amerikalılar savaş kabul edemedi. İngiltere için Falkland Savaşı bunun tam tersidir. Bunun nedeni İngiliz politikacılarının Arjantin'e karşı savaşmanın manevi gereğini halka anlatabilmeleriydi (Eryaşar, 2002:209).

2. Anlamlı ve Paylaşılan Bir Vizyon Yaratabilmek: Yöneticiler karar alıp stratejileri uygularken misyon ve vizyon onlara yol göstermelidir. Stratejik liderlik davranışlarına sahip bir lider uzun vadeli amaçlarına ulaşabilmek için vizyondan yararlanmalıdır. Böylece rekabet edebilir stratejiler oluşturabilir. Bunun için güçlü ve vizyoner bir stratejik lider gereklidir (Cabar, 2005:56).

Stratejik liderler yalnızca vizyon duygusuna sahip olmakla yetinmeyip, bunu tüm kuruluşa iletebilme ve anlamlı ve paylaşılabilir bir vizyon yaratabilme yeteneğine de sahip olmalıdırlar. Çalışanlara neyin önemli olduğu sürekli hatırlatılmalı ve neden orada olduklarını bilmelerini sağlayacak bir ortam yaratılmalıdır. Bu durum ise, vizyonun açık ve net bir şekilde örgütte çalışan tüm birimlere iletilmesini gerekli kılar. Bu nedenle stratejik liderler vizyonu, herkesi ortak bir amaca yönlendirmek ve insanların yaratıcılıklarını yakalamak için açıkça ifade etmelidirler. Çalışanlar genel misyonun ne olduğunu ve kendi bölümlerinin gerekli ve faydalı bir parça olarak bunun içine nasıl uyduğunu anlamalıdırlar. İyi bir vizyon, örgüt içerisinde çalışan kişiler arasındaki iletişimi destekler (Besler, 2004:38).

Örgütün stratejik yolunu belirlemek için örgütün uzun vadeli vizyonunun geliştirilmesi gerekir. Uzun vadeli vizyon tipik olarak en az 5-10 yıl sonrasıdır. Amaçlar ile bir filozofi, imajın ve karakterin içerdiği bu vizyon örgütün beklentisidir. İdeal uzun vadeli vizyon iki bölümdür: Çekirdek ideoloji ve öngörülebilir gelecek. Çekirdek ideoloji, çalışanları örgütün mirası hakkında motive ederken, gelecek vizyonu olgusunun hakikati hakkında cesaretlendirir. Öngörülen gelecek örgütün motivasyon, liderlik ve örgütsel dizaynında içinde bulunduğu strateji uygulamalarına yön göstermeye yardım eder (Rotemberg ve Saloner, 2000:13-39).

3. Vizyonu Değişimle Uyumlu Hale Getirmek: Etkili stratejik liderlik, yönetimin herkesi bu değişen vizyonla bağlantılı ve bu vizyona kendilerini adanmış olarak tutmasını gerektirir. Değişim tek bir olay olmaktan çok sürekli bir olgu olarak algılanmalıdır. Stratejik liderlik süreci de, sürekli değişim gösteren vizyon unsurları arasında uyum sağlama, kurumun bütün üyeleri arasında iletişimi sürdürme ve üyelerin mevcut vizyona bağlılıklarını devam ettirme faaliyetlerini içeren bir süreçtir (Besler, 2004:41).

5.2. Temel Yetenekleri Muhafaza Etmek ve Kullanmak

Temel yetenekler, bir firmanın rakipleri ile rekabet etmesine hizmet eden kaynakları ve kabiliyetleridir. Tipik olarak temel yetenekler örgütün üretim, finans, pazarlama ve Ar-Ge gibi fonksiyonel becerileri ile ilgilidir. Örgütler stratejilerini uygulayabilmek için değişik fonksiyonel alanlarda yetenekler geliştirmek durumundadırlar. Stratejik liderlik davranışlarını gösteren liderler,

stratejinin uygulanması gayreti kapsamında temel yeteneklere gereken önemin verilmesine dikkat etmelidirler (Hitt vd., 1999).

Temel yeteneklerin etkin bir şekilde belirlenmesi süreci, stratejik planlama sürecini tamamlayan bir süreçtir. Örgütler stratejilerini belirlerken, temel yeteneklerine uygun hedefler koymalıdır. Kendi yeteneklerinin farkında olan örgütler iç ve dış çevre arasındaki uyumu yakalarlar.

Örgütlerin temel yeteneklerinin etkin bir şekilde belirlenmesi ve geliştirilmesindeki diğer bir amaç ise, stratejik iş birimleri arasında bütünleşmenin sağlanabilmesidir. Stratejik iş birimi, bir örgüt için uygun stratejinin seçiminde görev verilen en küçük örgüt birimidir. Temel yetenekler, stratejik iş birimlerinin ortak ilgi alanları, problemler, yetenekler veya fırsatlar bulmalarında bir araç görevi görmektedir.

Temel yeteneklerin belirlenmesi ve geliştirilmesinde; yetenekler hiyerarşisini oluşturmak, temel yetenekleri rakip örgütlerle karşılaştırmak, temel yeteneklerin sürekliliğini sağlamak ve dış çevrede meydana gelen değişimlere uygun yetenekler geliştirmek (Besler, 2004:43) sıralaması gözönüne alınmalıdır.

5.3. İnsan Sermayesinin Geliştirilmesi

İnsan kapitali firmanın tüm işgücünün bilgi ve yeteneklerini kapsamaktadır. Bu açıdan çalışanlar yatırım yapılması gereken bir kapital olarak görülmektedir. ABD'nin milli gelirindeki artışın çoğu insan kapitalinin etkinliğine bağlanmaktadır. 1948-1982 yılları arasında meydana gelen milli gelir artışının üçte biri işgücünün eğitim seviyesindeki artışa bağlı olarak ortaya çıkan teknik yaratıcılık ve bilgidir. Milli gelirdeki büyümenin sadece %15'i bu süre içerisinde kapital ekipmanlarına yapılan yatırımdan kaynaklanmaktadır.

Stratejik odaklanma, örgütün etkin olarak çalıştırılabilmesi için yeterli insan kapitalinin olmadığını öngörmektedir. Bu durum ile mücadele etmek için bazı firmalar geçici işgörenleri işe alırken bazıları da daha iyi işe alma teknikleri uygulamaktadır. Problemi çözmek sadece geçici çalışanlar ile mümkün değildir, ancak örgütsel hedeflere bağlılığı sağlamak gerekmektedir. Yıldız oyuncularını kiralamak da bir çözüm değildir. Stratejik bir lider örgütün vizyon ve hedeflerine ulaşmaya adanmış etkin bir örgütsel takım oluşturmak durumundadır (Hitt vd., 1999).

İnsan kaynağı, işletmelerin rekabet ortamında fark yaratabileceği önemli kaynaktır. O nedenle insanı yani çalışanları en doğru şekilde değerlendirmek gereklidir. Bunun için de, gerektiğinde değişimi gerçekleştirmek için, gelişimi teşvik etmelidir. Stratejik liderlerin, insan sermayesini iyi oluncaya kadar sürekli geliştirebilmeleri için bazı faaliyetlere yatırım yapmaları gereklidir. Gelişen insane değişimin öncüsü olacaktır.

5.4. Etkin Bir Örgütsel Kültürü Sürdürmek

Örgütsel kültür, örgütün tamamında paylaşılan ve işgörme şeklini etkileyen ideoloji, sembol ve temel değerlerin oluşturduğu karmaşık bir yapıdır. Bulgular firmaların sahip oldukları kabiliyetlerle ve bu kabiliyetlerin stratejik faaliyetlerde kullanılması ile ilgili temel yetenekler geliştirebileceğini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, örgütsel kültür firmanın işi nasıl yürüteceğini etkilemesi ve işgörenlerin davranışlarını düzenlemeleri nedeni ile rekabetçi avantaj elde etmenin kaynağıdır (Hitt vd., 1999).

Önemli stratejik değişimler uygulanırken stratejik liderlik davranışları benimsemiş liderler zamanının çoğunu stratejiyi destekleyen iş ortamı yaratmaya harcamaktadır. Aksi takdirde sürekli gelişimi sağlaması zordur. Başarılı stratejik liderler diğerlerini seçilen stratejilerin doğru olup olmadığına inanır. Bunun için kelimeler de hareketler de önemlidir. Kelimeler kültürel norm ve değerleri destekleyici strateji tanımlamaya, stratejik değişimin nedenlerini açıklamaya, stratejinin yerine getirilmesi için ilham vermeye, yeni bakış açıları ve gereklilikler sunmaya ve güven vermeye yarar. Hareketler ise, bunları sembolik olarak destekler. Stratejik değişim veya yeni bir stratejiye doğru

kültürel değerlerin kayması ne kadar büyükse stratejiyi uygulayacak liderin kelime ve hareketleri o kadar önem kazanır (Thomson ve Strickland, 1990:268).

5.5. Etik Uygulamaları Vurgulamak

Örgütün felsefesi, prensipleri, örgüt içi kaideler, örgütün diğer yaklaşım açılarına bakışının (Aktan, 1997) etik değerleri oluşturduğunu söyleyebiliriz. Stratejik uygulamalar sürecinin etik değerlere dayanması halinde uygulamaların etkinliği artar. Etik örgütler, örgütün tüm seviyelerindeki çalışanları etik kararlar almaları için cesaretlendirir ve yetkilendirirler. Bunun tersi olarak bir örgüt içinde etik olmayan uygulamalar artar ise, bulaşıcı bir hastalık etkisi yaratır. Çalışanların kararlarını ve davranışlarını düzgün bir şekilde etkilemek için, etik uygulamalar örgüt kültürünün bir parçası olmalı ve karar alma sürecini etkilemelidir. Bu uygulamalar kabul edildikleri takdirde muhtemel hareket tarzlarının değerlendirildiği ahlaki filtre görevi görürler (Hitt vd., 1999).

Etik standartların hayli önemli olduğu örgütlerde CEO ve çevresindekiler etik ilişkilerde son derece açık olmalıdırlar. Üst yönetim, etik değerleri konuşmalarında ve örgüt yayınlarında sürekli dile getirmelidir. Orta kademe yönetim ise, etik değerleri korumanın yanında etik sorunlara geçit vermeyeceklerini çalışanlara belli etmelidir. Stratejik liderlik davranışları sergileyen liderler kendi davranışlarıyla örnek olmalıdırlar (Cabar, 2005:55).

5.6. Dengeli Örgütsel Kontrol Oluşturmak

Örgütsel kontrol, uzun zamandır strateji uygulama sürecinin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Kontrol, firmanın stratejik rekabeti sonucunda elde ettikleri ve ortalamanın üstünde kazançların elde edilmesi konusundan emin olmak için gereklidir. Yöneticiler tarafından örgütsel faaliyetlerin devam ettirilmesinde veya değiştirilmesinde kullanılan resmi bilgiye dayalı süreç olarak tanımlanan kontrol, stratejik liderlere; kredibilite oluşturmak, firmanın ortaklarına stratejinin değerlerini göstermek, stratejik değişimi desteklemek ve ortaya koymak konusunda destek sağlar. Daha da önemlisi, kontrol stratejisini uygulanmasında kullanılan parametreleri ortaya koyar ve uygulama esnasında ihtiyaç duyulan düzeltici işlemleri yapma imkanı verir (Hitt vd., 1999). Ani gelişen durumları kriz olarak adlandırabiliriz. Bu durumda erken tespit edilen durumlar krizin büyümeden önlenmesi anlamına gelir (Erdem, 2006:66-75).

Hedeflerin üç aylık, aylık hatta haftalık aralıklarla belirlenerek denetim sıklığının artırılması gerekmektedir. Amaçlar ve belli basit performans göstergeleri tekrar tekrar gözden geçirilmeli, bunlara ulaşmak için alınan yol daha sık aralıklarla izlenmeli ve düzeltici müdahalelerde bulunulmalıdır. Örneğin, üretim kapasitesi ile fiili üretim daha önce üç ayda bir karşılaştırılıyorsa artık bu ayda bir yapılmalıdır. Bu durum çeviklik kazandırarak, koşullar değiştiği anda düzeltme olanağı verir (Charan, 2009:29-30).

6. STRATEJİK LİDERLİK YETKİNLİKLERİ

Ireland ve Hitt'e (Ireland ve Hitt, 1999:43-57) göre etkili stratejik liderler, bir vizyon geliştirmeli ve iletişim kurmalıdır. Dinamik çekirdek yeterlilikler inşa etmeli, insan sermayesini etkin kullanmalı ve bunu vurgulamalıdır. Yeni teknolojilerin gelişimine yatırım yapmalı, değerli stratejiler belirlemelidir. Etkili örgütsel kültür oluşturmalı ve sürdürmelidir. Dengeli kontroller geliştirmeli, uygulamalı ve etik uygulamalar yapmalıdır.

Pekçok yanlışlar yapılmış olmasına ve pek çok defa başarısız olmasına rağmen, stratejik liderlerin gelecekte başarılı olma şansı hep vardır. Çevresel değişkenler olduğu müddetçe, bu liderlerin stratejik olarak esnek olması gerekir. Stratejik liderler rakiplerinin önüne geçmek için stratejik adımları hızla değiştirebilen çevik bir örgüt oluşturmak için kaynaklarını dikkatli bir şekilde yönetmeli ve etkin insan ve sosyal sermayeyi inşa etmelidir (Nutt, 2002). Stratejik liderlik yetkinlikleri iki türdür.

6.1. Örgüte Yönelik Stratejik Liderlik Yetkinlikleri

Örgüte yönelik stratejik liderlik yetkinlikleri 5 tanedir. Bunlar;

- **Stratejik Olarak Yönlenebilir:** Stratejik liderlik davranışı gösteren liderler örgütün bugünkü durumunu inceleyerek uzun vadede geleceğe yönelik kararlar alırlar. Bu yetkinlik örgütün bugünkü durumunu inceleyerek uzun vadede geleceğe yönelik kararlar almayı içerir (Cabar, 2005:70). Bunun için de bilginin fikir ve kararlara dönüştürmesi gerekmektedir. Stratejik düşünce örgütün sürdürülebilir rekabet avantajını şekillendirir (Hughes ve Beatty, 2005).
- **2. Stratejiyi Faaliyete Dönüştürür:** Stratejik liderlik davranışlarına sahip liderlerin stratejiyi faaliyete dönüştürme yetkinlikleri vardır. Bunu operasyonel kavramlara dönüştürerek yaparlar. Bunlar gelecekte örgütün etkili olabilmesi için bir anlaşma sağlanmasının karşılığı olan farkına varmak kavramı, yeni operasyonların ne olacağına dair anlaşılabilir bir resim oluşturmanın karşılığı vizyon ve yeniden mimari kavramlarıdır (Cabar, 2005:71).
- **3. İnsanla Örgütü Bütünleştirir:** Liderlerin hedeflerinden biri, çalışanları örgütün hedeflerine doğru yönlendirmektir. Fakat bu durumun gerçekleşmesi için, çalışanların da hedefleri göz önünde bulundurularak, ortak bir vizyon belirlenmelidir. Ortak vizyon ortak hedef demektir.
- **4. Etkin Stratejik Noktaları Belirler:** Stratejik liderlikle sıklıkla bağlantılı olan etkinlikler arasında; stratejik kararlar alınması, geleceğin vizyonunu oluşturmak ve bunlarla iletişim kurmak, önemli yetkinlikler ve yetenekler geliştirilmesi, örgütsel yapıların, süreçlerin ve kontrollerin geliştirilmesi, gösterilebilir (Hickman, 1998:559-571). Örgütlerin yaşam süreçlerinde stratejik dönüm noktalarıyla karşılaşabilir. Bu anlarda doğru kararlar almak ve uygulamak önem kazanır.
- **5. Stratejik Yetenekler Geliştirir:** Stratejik liderin stratejik kararlar alabilmek için gerekli bilgi ve becerileri vardır. İşletmeleri hedeflerine ulaştıracak olan bu yeteneklerdir. İşletmeler yoğun rekabet ortamında bu yeteneklerden fazlasıyla faydalanır.

6.2. Kişisel Stratejik Liderlik Yetkinlikleri

Kişisel stratejik liderlik yetkinlikleri şunlardır;

- **1. Bugünden Memnun Değildir:** Lider örgütü hedefe ulaştırma yolunda çalışanlara bir inanç katmak ister. Örgüt içi oluşabilecek olumsuz durumların üstesinden gelerek, çalışanların detayda boğulmasından ziyade çerçeveyi görmesini sağlar (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009:129). Stratejik lider her zaman bulunulan pozisyonun ilerisini, gelişmeyi ve değişmeyi hedefler. Daima şu anın üzerine çıkmak ister. Vizyonu belirlerken işletmeyi daha yukarılara çıkarmayı hedefler.
- **2. Absorbe Eden Kapasiteye Sahiptir:** Absorbe eden kapasite, yeni bilgiyi alan, sindiren ve yeni sonuçlara bunu uygulayan birinin kapasitesi olarak tanımlanabilir. Stratejik liderlik karışık bir ortamda sürecebilir. Bu yüzden bu liderin yeni bilgiyi tanımlayıp, analiz edip uygulaması ve bu yetkinliği öğrenmesi gerekir. Stratejik liderlik davranışları olan liderler bunun için öğrenmenin olduğu bir örgüt içeriği oluşturmalıdır (Cabar, 2005:73). Absorbe edebilme kapasitesi, öğrenme yeteneğini gösterir. Bilginin alınması, anlaşılması, anlatılması ve çalışanların, bu bilgiden faydalanılarak alınan kararlara inandırılması safhalarını içerir.
- **3. Uyum Sağlayan Kapasiteye Sahiptir:** İşletmeler yaşamlarını sürdürebilmek ve büyümelerini ve gelişmelerini sağlayabilmek için çevresindeki sinyalleri algılama, yorumlama ve eyleme geçme yeteneğini destekleyecek norm ve inanç sistemine sahiptir ve bu sistemler de işletmelerin

çevreye uyum sağlamasına olanak vermektedirler (Denison, 1990). Günümüzde örgütler uyum sağlamak zorunda kaldıkları değişimlerle ve çevre şartlarıyla yüz yüze gelmektedir. Çevresel değişimler örgütleri rekabet edebilmek için gelişim ve değişime yönlendirmektedir. Etkili bir değişimde, liderler çalışanları bu değişime inandırmak durumundadırlar. Uyum sağlama kapasitesi değişim yeteneğini ifade etmektedir.

- **4. Akılcıdır:** Akılcılıkla doğru zamanda doğru faaliyeti yapmak kastedilmektedir. Starnberg'e (Cabar, 2005:73) göre stratejik liderlerin akılcılığa ihtiyacı vardır çünkü yeni fikirlerle gelen yaratıcı özelliklere ihtiyaç duyarlar. İyi fikirler hakkında karar vermek için analitik yeteneklere, diğerlerinin fikirleriyle uyum sağlamak ve fikirlerin fonksiyonel olması için pratik kabiliyetlere ihtiyaç vardır.

Uzun ve kısa vadede, stratejik liderlerle başkalarının ve kurumlarının fikirlerini dengelemek için akılcılığa gerek vardır. Başarılı bir zekâ, pratik zekayı, analitik zekayı ve duygusal zekayı beraber kullanmayı gerektirir.

7. STRATEJİK LİDERLİK DAVRANIŞININ İŞLETMELERE SAĞLADIĞI KATKILAR

Stratejik liderlik, bir örgüte üç önemli noktada katkı sağlamaktadır. Bunlar; stratejik yönetim sürecinde etkinlik, stratejik esneklik ve rekabet üstünlüğüdür.

7.1. Stratejik Yönetim Sürecinde Etkinlik

Stratejik yönetim, rekabet ortamında örgütü yenik düşürmemek için bir takım analitik kavramlar, felsefe ve yaklaşımlar, örgütlenme modeli ve araçlar, yeni düşünce ve teknikler geliştirme sürecidir (Dinçer, 2007:341). Bu tanımdan da görüleceği üzere stratejik yönetim süreci, etkin bir şekilde yürütülmesi gereken bir süreçtir.

Stratejik yönetimde başarıya ulaşılabilmesi için öncelikle üst yönetimin bu konuda kararlı olması büyük önem taşımaktadır. En başta stratejik yönetimde "stratejistlerin" belirlenmesi gerekmektedir. Stratejistlerin bir kısmı stratejik planlamanın hazırlanmasından, bir kısmı uygulanmasından, bir kısmı ise yapılan uygulama sonuçlarının izlenmesinden sorumlu olacaktır. Örgütte stratejik planlamanın uygulanmasından önce vizyon ve misyonun çok açık olarak tesbit edilmesi gerekmektedir. Vizyon ve misyon bulunmadan bir örgütte strateji ve aksiyon planlarının oluşturulması anlamsızdır. Strateji ve aksiyon planları örgüt amaçlarına uygun olarak oluşturulmalıdır (Aktan, 1999). Bütün bu bahsi geçen unsurlar doğru olarak uygulandığı takdirde etkinlik sağlanmış olacaktır.

7.2. Stratejik Esneklik

Değişen rekabet koşullarını öngörüp bu koşullara çok hızlı bir biçimde uyum sağlayabilmeye stratejik esneklik denir (Soyer ve Erkut, 2008:41-42). Çevre şartlarındaki karmaşıklık, dinamiklik, ani dalgalanmalar ve yüksek hıza uyum sonucunda örgütlerin tüm faaliyetlerinde ve süreçlerinde esneklik ön plana çıkmaktadır.

Artan rekabet ve tüketicilerden gelen artan talepler, örgütlerin rakiplerine cevap vermede daha hızlı bir şekilde rol almalarını gerektirmektedir. Sadece şu andaki rakiplerine karşı değil, pazara girecek olan potansiyel rakiplere karşı da proaktif olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle, stratejik liderlik yaklaşımı sayesinde örgütler, yeni ürün geliştirmekte, sürekliliğini sağlayabilmekte ve bu sayede daha fazla pazar payı kazanabilmektedirler. Aynı zamanda en son taleplere, en son teknoloji ve yeniliklere cevap verebilmektedirler (Besler, 2004:27).

7.3. Rekabet Üstünlüğü

Hofer ve Schendel (Hofer ve Schendel, 1978) ve Bamberger (Bamberger, 1989:80-88) rekabet üstünlüğünü, kaynak kullanım modelleri ile rakiplerin karşısında elde edilen eşsiz konum, şeklinde tanımlamıştır. Kay (Kay, 1993:17-37) rekabet üstünlüğünü, belirli bir pazar, stratejik grup ya da sektörde rakipler karşısında elde edilen üstünlük olarak tanımlamıştır. Zahra ve Das (Zahra ve Das, 1993:90-100) ise, bir firmanın rakipleriyle karşılaştırıldığında geliştirdiği eşsiz konum, şeklinde tanımlamıştır.

Çeşitli tanımlar biraraya geldiğinde; çevresel tehditleri etkisiz hale getirip içsel zayıflıkları ortadan kaldırırken, çevresel fırsatlara cevap vererek içsel üstünlüklerden (az bulunan, değerli, ikame edilemeyen firma kaynakları) faydalanan stratejilerin uygulanması ile elde edilen üstünlük olarak tanımlanabilir (Soyer ve Erkut, 2008:41-42).

Rekabet üstünlüğü elde etmenin iki yolu vardır. İlki, en iyi uygulamalara ulaşmak ve bu en iyi uygulamaları gerçekleştirmek olan fakat günümüz rekabet ortamında rekabet üstünlüğünü elde etmede yeterli olmayan faaliyetleri etkinleştirme çabalarıdır. Diğeri ise, stratejik konumlandırma. Rekabet üstünlüğüne gerçekten sahip olan örgütlerin, çok açık ve net bir stratejik konuma sahip olan örgütler olduğu görülmektedir. O örgütlerin üst düzey yöneticileri de, diğerlerinden farklı olan, özgün konumlamalarının ne olduğunu tanımlayabilen yöneticilerdir (Besler, 2004:29-30).

Bir örgütün uzun dönemde rekabetçiliği, yöneticilerinin yönetim şekline, devamlı olarak meydan okuma arzusuna bağlıdır. Stratejik lider mutlaka ters ve karışık rekabet koşullarını nasıl aşacağını öğrenmelidir (Shook ve Priem, 2003:379-399). Rekabet sadece mevcut rakipleri değil, gelecekte herhangi bir tarihte sektöre girmeye hazır potansiyel rakipleri de kapsar. Dolayısıyla bir firma; mevcut ve potansiyel rakiplerinden herhangi biri tarafından eş zamanlı olarak uygulanmayan, değer yaratan bir strateji uyguladığında ve diğer firmalar bu stratejinin avantajlarını kopyalayamadıklarında, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlar (Soyer ve Erkut, 2008:41).

Sonuç olarak, etkin stratejik liderlik uygulamalarını yerine getirmek işletmeler için son derece önem arz etmektedir. Zorlu rekabet şartlarında işletmenin bir adım öne geçebilmek için aldığı stratejik kararların ve yaptığı planların başarılı olması örgütü her türlü fırtınalı havada ayakta tutacaktır. Bunun için de vizyon sahibi, değişimi öngören ve bu değişimi herkese inandırabilen ve ortak hedefler yaratabilen stratejik liderlere ihtiyaç vardır.

8. SONUÇ

Küreselleşmenin etkisiyle, işletmeler daha çok ve daha ağır rekabet şartlarıyla karşı karşıya gelmektedir. Başarılı olanın ayakta kalmayı başardığı günümüzde, rekabet şartlarının gerekliliklerini yerine getirmek önem arz etmektedir. Dünyanın herhangi bir noktasındaki bir yeniliği takip etmenin getireceği olumlu etki gibi, dünyanın en uçra köşesinde başlayan bir kriz veya benzeri bir olumsuzluğun kısa zamanda, en uzak noktada bile olsa bütün işletmeleri sarsabileceği unutulmamalıdır.

İşletmeleri olumsuzlukların veya krizlerin etkinden korumak ve en az hasarla zorlukların üstesinden gelmesini sağlamak için liderlere ihtiyaç vardır. Vizyon sahibi, öngörülü, değişim ve gelişimi benimsemiş, stratejik kararları almada cesur, yenilikleri takip eden, çalışanları kendine ve vizyonuna inandıran bu liderler stratejik liderlerdir. İşletmeyi bir noktadan alıp daima ileriye götürmeyi planlayan stratejik liderler, çalışanları ortak hedeflere yönlendiren yeteneklere de sahiptir. Herhangi bir liderde bulunması gereken diğer özellikler de eklendiğinde stratejik liderin örgüt üzerindeki etkisinin ne kadar yüksek olduğu görülmektedir. Stratejik liderin bu yetenekleri işletmeyi rekabet edebilen, yeniliklere açık, değişime adapte olabilen ve en önemlisi büyüeyebilen daha sağlam bir işletme haline getirir.

Stratejik lideri diğerlerinden ayıran yanı ise, zamanında aldığı doğru, stratejik kararlarla değişimi başlatmasıdır. Bu makalede stratejik liderlik kavramı detaylıca irdelenmiş, stratejik liderlik davranışı gösteren liderlerin özellikleri ve işletmeye sağladığı katkılar incelenmiştir.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C. C. (1997), **Değişim ve Yeni Global Yönetim**, MESS Yayınları, İstanbul.
- AKTAN, C. C. (1999), **2000’li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri 2: Stratejik Yönetim**, TÜGİAD Yayını, İstanbul.
- ANSOFF, I. H. (1987), “*The Emerging Paradigm of Strategic Behaviour*”, **Strategic Management Journal**, S.8(6), ss.501-515.
- BAMBERGER, I. (1989), “*Developing Competitive Advantage in Small and Medium-Size Firms*”, **Long Range Planning**, S.22(5), ss.80-88.
- BESLER, S. (2004), **İşletmelerde Stratejik Liderlik**, Beta Yayınları, İstanbul.
- CABAR, İ. (2005), “*Stratejik Liderlik Yetkinlikleri Üzerine Bir Uygulama*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- CHARAN, R. (2009), **Zor Zamanlarda Liderlik** (Çev. Ü. Şensoy), Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul.
- DENISON, D. R. (1990), **Corporate Culture and Organizational Effectiveness**, Wiley Publisher, New York (US).
- DİNÇER, Ö. (2007), **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 8.Baskı.
- ERDEM, A. (2006), “*Stratejik Yönetim ve Kamu Örgütlerine Uygulanabilirliği*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- ERYAŞAR, T. (2002), “*İş Dünyasında Savaş Stratejileri*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GREEN, S., HASSAN, F., IMMELT, J., MARKS, M. ve MEILAND, D. (2003), “*In Search of Global Leaders*”, **Harvard Business Review**, S.8(81), ss.38-45.
- HAMEL, G. ve PRAHALAD, C. K. (1994), **Competing for the Future**, Harvard Business School Press, Boston (US).
- HICKMAN, G. R. (1998), “*Leadership and the Social Imperative of Organizations in the 21st Century*”, **Leading Organizations: Perspectives for a New Era** (Ed. G.R. Hickman), Thousand Oaks, Sage (CA).
- HITT, M. A. (1999), **Strategic Management: Competiveness and Globalization: Concepts and Cases**, South-Western Collage Publisher, Cincinnati (US), Third Edition.
- HOFER, C. W. ve SCHENDEL, D. (1987), **Strategy Formulation: Analytical Concepts**, West Publishing Co., St.Paul.
- HUGHES, R. L. ve BEATTY, K. C. (2005), **Becoming Strategic Leader**, Jossey-Bass A Wiley Imprint Publisher, San Francisco (US).
- IRELAND, R. D. ve HITT, M. A. (1999), “*Achieving and Maintaining Strategic Competitiveness in the 21st Century: The Role of Strategic Leadership*”, **Academy of Management Executive**, S.13(1), ss.63-77.
- KAY, J. (1993), “*The Structure of Strategy*”, **Business Strategy Review**, S.4(2), ss.17-37.
- KOTTER, J. (1998), “*Vizyon, Strateji ve Liderlik*”, **Executive Excellence Dergisi**, S.2(16), ss.10-13.

- McCLAMROCH, J., BYRD, J. J., SOWELL, S. L. (2001), “*Strategic Planning: Politics, Leadership and Learning*”, **The Journal of Academic Librarianship**, S.27(5), ss.372-378.
- MERİH, K. (2002), “*Etkin Stratejik Liderlik Uygulamaları*”, **Etkin Yönetim Liderlik Eğitim Merkezi Kurumsal Web Sayfası (E-Makale)**, <http://www.merih.net/strasur> (Erişim Tarihi: 03.08.2021).
- NUTT, P.C. (2002), **Why Decisions Fail: Avoiding the Blunders and Traps That Lead to Debacles**, Berrett-Koehler Publishers, Williston.
- PEARCE, J. A. ve ROBINSON, R. B. (1997), **Strategic Management Formulation, Implementation and Control**, McGraw Hill Co. Inc. Publisher, Irwin.
- ROTEMBERG, J. J. ve SALONER, G. (2000), “*Visionaries, Managers and Strategic Direction*”, **Rand Journal of Economics**, S.31(4), ss.693-716.
- SHOOK, C. L., Priem, R. L. (2003), “*Venture Creation and the Enterprising Individual: A Review and Synthesis*”, **Journal of Management**, S.29(3), ss.379-399.
- SOYER, A. ve ERKUT, H. (2008), “*Organizasyonlar İçin Rekabet Üstünlüğü Modeli Oluşturulması*”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi**, S.7(4), ss.36-47.
- SULLIVAN, G. R. ve HARPER, M. V. (1997), **Umut Bir Yöntem Olmaz** (Çev. A. B. Dicleli), Boyner Holding Yayınları, İstanbul.
- THOMSON, A. ve STRICKLAND, A. (1990), **Strategic Management: Concepts and Cases**, Homewood Publisher, Irwin, 5th Edition.
- UĞURLUOĞLU, Ö. ve ÇELİK, Y. (2009), “*Örgütlerde Stratejik Liderlik ve Özellikleri*”, **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, S.12(2), ss.121-156.
- WRIGHT, P. L. (1994), **Strategic Management: Text and Cases**, Allyn & Bacon Publisher, Boston (US), 2nd Edition.
- ZAHRA, S. A. ve DAS, S. R. (1993), “*Building Competitive Advantage on Manufacturing Resources*”, **Long Range Planning**, S.26(2), ss.90-100.

Geçmişten Günümüze Türkiye’de Olağanüstü Yönetim Usulleri ve Kamu Yönetimine Yansımaları*

From Past to Present, Extraordinary Administration Procedures in Turkey and Their Reflections on Public Administration

Servet YİĞİT

Doktora Öğr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE,
Kamu Yönetimi A.B.D., servetyigit07@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0468-9581>

Makale Başvuru Tarihi: 14.12.2021

Makale Kabul Tarihi: 26.12.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Modern Devletlerin kurulması ile beraber devletin varlığını ve bekasını tehdit eden, tehlikeye düşüren çeşitli durumlarla karşı karşıya kalınmıştır. Devletler bu gibi durumları bertaraf etme adına birtakım savunma mekanizmaları geliştirmiştir. Bu, esasen savunma refleksinden doğan bir durumdur. Çünkü devletler de tıpkı canlı organizmalar gibi vücut bütünlüğünü bozmaya yönelik her türlü olay ve olguya karşı bir direnç göstermektedirler. İşte bu noktada devlet yapılanmaları anayasal meşruiyeti esas alarak yasal zeminde bu direnci realize etmektedirler. Bu çalışmada genel olarak kamu düzeni olgusunu, kamu düzenini sağlamaya yönelik olağan yöntemleri, olağanüstü yönetim usullerini, 1876 Kanun-i Esasiden günümüze dek yapılan anayasal düzenlemelerde ülkemizin, devletin bekasına yönelik tehditlere nasıl bir reaksiyon gösterdiğini, kamu düzenini koruma adına nasıl bir refleksif eylem geliştirdiğini, buna yönelik nasıl bir mevzuat geliştirdiğini ve en nihayetinde çalışmamızın esas amacını taşıyan olağanüstü yönetim usullerinin uygulanması sırasında kamu yönetiminin nasıl etkilendiğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Olağanüstü hal, Sıkıyönetim, Anayasal Düzen, Kamu Düzeni.

ABSTRACT

With the establishment of modern states, various situations have been faced that threaten and endanger the existence and survival of the state. States have developed a number of defense mechanisms to eliminate such situations. This is essentially a defensive reflex. Because states, like living organisms, show resistance to all kinds of events and phenomena aimed at disrupting body integrity. At this point, the state structures realize this resistance on the legal ground based on constitutional legitimacy. In this study, in general, the phenomenon of public order, the usual methods to ensure public order, extraordinary management procedures, the constitution of the Constitution of 1876 to date, how our country reacts to threats to the survival of the state, how to develop a reflexive action to protect the public order, and how ultimately public administration is affected during the implementation of extraordinary management procedures which are the main purpose of our study.

Keyword: State of emergency, Martial law, Constitutional order, Public order

* Bu makale, yazarın 2019 yılında Prof. Dr. Ferit İZCİ danışmanlığında hazırladığı ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “1876 Kanun-i Esasiden 2017 Anayasa Değişikliğine Türkiye’de Olağanüstü Yönetim Usulleri ve Kamu Yönetimine Yansımaları” adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

İptidai topluluklardan en kompleks ve gelişmiş sosyal organizasyonlara dek insan toplulukları, asgari ve müşterek bir payda altında bir toplum olma amacını geliştirmişlerdir. Bu amaç çerçevesinde kendi istek ve arzuları ile birtakım özgürlüklerinden ödün vererek belli kurallar altında yaşamayı tercih etmişlerdir. Topluluk halinde yaşayan insanlar, günlük yaşamlarında can, mal ve ırzlarının güvenlik içinde olmasını uzun zaman yeterli görmüşlerdir. Buna karşılık, zamanın getirdiği yenilikler, kültür seviyesinin artışı, yaşam kalitesinin yükselişi ve diğer konjonktürel değişiklikler gibi nedenlerle topluluklar huzur bozucu olayların önlenmesi, çocukların kötü alışkanlıklara karşı korunması, muhtaç ve aciz durumdaki vatandaşlara yardım edilmesi şeklinde faaliyetleri de devletten talep eder olmuşlardır. Bütünsel bir çerçevede ele alındığında devletten ifa edilmesi beklenen bu ihtiyaçların karşılandığı düzen kamu düzenini oluşturmaktadır.

Devlet güçleri dediğimiz yasama, yürütme ve yargı erklerini elinde tutan organların bu güçleri keyfi veya sınırsız bir şekilde kullanamayacakları yaklaşımı genel geçerdir. Bu yaklaşım ülkelerin gerek kendi anayasalarında gerekse uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Fakat bu yaklaşım, devletlerin olağan dışı eylemlere karşı refleks göstermesini engellemesi anlamını taşımamaktadır. Devletlerin savaş, ayaklanma, iç savaş, lokal veya ülke genelinde oluşabilecek ayaklanmalara karşı doğal bir savunma mekanizması geliştirmesi kuşkusuz normal karşılanmaktadır. Olağan dönemler için geliştirilen hukuk kurallarının yetersiz olduğu zamanlar için olağanüstü hukuk kuralları devreye konulmaktadır. Bu hukuk kuralları istisnai ve geçicidirler. Olağanüstü Hal dönemi olarak ifade edilen bu zaman dilimleri keyfilikten çok zaruri bir ihtiyaca cevaptır. Bu bağlamda şunu da vurgulamak gerekir ki OHAL rejimi sürecinde bile yasama ve yürütme gücünü elinde bulunduran otorite, yine demokratik hukuk kurallarına bağlı kalmak zorundadır. Bu hukuk kuralları başta anayasa olmak üzere temel hukuk kuralları ile belli bir çerçeveye oturtularak amaç ve kapsam dışına çıkılması engellenmiştir. Dolayısıyla OHAL rejimi süreci de tıpkı olağan dönemlerde olduğu gibi sınırları önceden çizilmiş hukuk kurallarının bağlayıcılığı söz konusudur. OHAL rejimi kapsam, konu ve içerik yönü ile devletlere ve olağanüstü hal rejiminin türüne göre farklılık gösterebilmektedir. Bu tür dönemlerde göze çarpan en bariz özellik, idarenin takdir yetkisinin genişletilmesidir. Bununla beraber olağan dönemlere nazaran bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin olağanüstü hal dönemlerinde önemli ölçüde sınırlanabildiği görülmektedir. Teoride kamu düzenini sağlamak adına yasal düzenlemeler olmasına rağmen pratikte çok büyük hak ihlalleri olduğu gerçeğini de vurgulamak gerekmektedir. Bu aslında demokratik hukuk devletlerinin hâlâ üstesinden gelemediği bir paradokstur. Böylesi bir durum haklı olarak eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada olağanüstü yönetimlerinin Kamu Yönetimine yansımaları dönemler itibari ile ele alınmıştır.

2.1. KAMU DÜZENİ KAVRAMININ KAVRAMSAL - HUKUKİ ÇERÇEVESİ

2.1.1. Kamu Düzeni Kavramı

Kişisel ve toplumsal yaşamda her fiilin temelinde, o fiilin nedenini meydana getiren bir soyutlama muhakkak bulunmaktadır. Yönetim bilimi de bundan azade değildir. Buna göre idari her eylem ve işlemin temelinde en az bir nedeni vardır. Yönetim bilimi açısından kamu yararı her zaman temel amaçtır. Ancak bu amaca ulaştıracak hedefler de bulunabilir. Kamu düzeni böyle bir hedef veya temel amaç olarak görülmelidir. Kamunun ve düzenin ne anlama geldiği kamu düzenini tanımlamada yardımcı olacaktır. Düzen, sistem, nizam, ögeler arasındaki ilişkiler, organizasyon gibi anlamlara gelir. Kamu ise Türkçe sözlüklerde halka hizmet sunan devlet organlarının tümünü ifade ederken, ikinci anlam olarak bir ülkedeki halkın tamamını ifade etmektedir (Şimşek, 2010:48).

İngilizcede kamunun ilk manası halk (public), ikinci manası kurumsal olarak devlet (government) olduğu ifade edilmektedir. Fransızca ise kamunun tanımı İngilizce sözlüklerdeki anlamla benzerlik göstermektedir. Buna göre kamunun ilk anlamı “toplumu bir bütün olarak ilgilendiren” anlamındadır. İkinci anlamı ise ülkesel yönetimle ilgili bir anlamı vardır. Bu iki yabancı dildeki fark bile kamu

düzeninin Türkiye’deki uygulamasına yönelik eleştiriler için ipucu niteliğindedir. Gerçekten de Türkiye’de “*kamu*” ön ekine sahip her tamlama devleti önceleyen şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de, “Kamu” ifadesinin toplumsal kullanımı ikincil düzeydedir. Diğer bir tanıma göre Kamu düzeni olgusu belirlenmesi bir hayli zor bir kavramdır. Bir bütün olarak toplumun çıkarlarını korumaya dönük hükümlerle meydana gelen hukuki düzenin bütünü olarak ifade edilebilir (Oğuzman ve Öz, 2000:74).

2.1.2. Kamu Düzenini Sağlayan Unsurlar

Toplumun çıkarlarını korumaya yönelik oluşturulan hukuki bir düzen olarak genelleyebileceğimiz kamu düzeninin sağlanması adına birtakım unsurlar sistematize edilmiştir. Bu bağlamda ilk başlarda “*güvenlik*”, “*sağlık*” ile “*dirlik ve esenlik*” olarak ifade edilen klasik unsurlar, kamu düzeninin sağlanması adına yeterli görülmekte iken; zaman ve koşulların dayatmasıyla modern unsurlar dediğimiz “*genel ahlak*”, “*insan onuru*”, “*kamusal estetik*” ve “*bireylerin kendilerine karşı korunması*” gibi yeni unsurlar eklenmiştir.

2.1.2.1. Kamu Düzeninin Klasik Unsurları

Klasik kamu düzeni anlayışının hâkim olduğu 1930’lara dek bu kavram, toplumun dış ve maddi düzeni olarak tanımlanmaktaydı (Hauriou, 1933:549). Bundan kasıt esas itibariyle kamusal alanlarda bireylerin ve dahası toplumun güvenlik, sağlık, dirlik ve esenlik içerisinde yaşamlarını sürdürmeleri anlaşılmalıdır. Kişilerin konutları, anayasal dokunulmazlık güvencesine sahip olduğundan, olağanüstü haller ve ayırık nedenler dışında, idari kolluğun müdahalesine tâbi değildir. Bireylerin iç yaşantılarındaki ve ahlak anlayışlarındaki düzensizlikler kamu düzeninin kapsamı dışında kalmakta ve bu düzensizliklere ancak, maddi düzeni bozduğu takdirde kolluk görevlilerinin müdahale edebileceği kabul edilmektedir (Gözübüyük, 2010:753). Klasik anlayış gereği kamu düzeninin tesisi kişilerin umumi ve umuma açık yerlerde güvenliğini, dirlik ve esenliğini, sağlığını sağlamaktan oluşur (Günday, 2011:292; Atay, 2012:616).

Dirlik yaşayış, huzur ve erinç anlamını taşımaktadır. Esenlik ise sağlıklı, sıhhatli ve selametli anlamlarını ihtiva etmektedir. İki kavramı birlikte düşündüğümüzde kamu düzeninin tesis edilmesi adına dirlik ve esenlik, toplumun bir bütün olarak gündelik yaşamlarında huzurlu, sağlıklı ve rahatsız edici unsurlardan uzak bir yaşayış sürmelerini ifade etmektedir. Bu bağlamda toplumun dirlik ve esenliğini bozan etmenlere baktığımızda karşımıza genel olarak gürültü, toz, duman, çöp ve atık kokuları ve benzeri unsurlar çıkmaktadır. Söz gelimi bir maç müsabakası sonucunda taraftarın saha dışında ve yerleşim yeri içerisindeki tezahüratları veya izinsiz bir gösteri ve yürüyüş, kamunun dirlik ve esenliğine aykırıdır. Yine benzer biçimde meskûn bir mahalde tozlu bir inşaat çalışması dirlik ve esenliğe aykırı bir edimdir. Bu şekildeki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Netice itibariyle kamu düzenini tesis etmek üzere demokratik ve hukuki prensipler çerçevesinde birtakım kısıtlayıcı ilkeler düzenlenmiştir. Bunları koruyup gözetmek ve uygulamak ise kolluk kuvvetlerine düşmektedir. Zira 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu 1. Madde: “*Polis, asayişini amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın arz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatini temin eder*”, şeklinde bir görev tanımı yapmaktadır.

Hukuk literatüründe kamu düzeninin güvenlik unsuru, esas itibariyle kişilerin umumi ve umuma açık yerlerde canlarına, mallarına ziyanda bulunabilecek tehdit unsurlarının bertaraf edilmesi, gönül rahatlığı içerisinde yaşayabilecekleri ortamlarda bulunabilmelerini ve bu yönde olumlu bir kaniya sahip olmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Duran, 1982:254). Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki güvenlik, beşeri ve zaruri bir ihtiyaçtır. Zira kişinin hayatta kalmasını sağlayan fizyolojik ihtiyaçlardan (yeme-içme gibi) hemen sonra güvenlik ihtiyaçları gelmektedir. Devlet yönetimleri, bu temel ihtiyacı bireylerin inisiyatifine bırakmaksızın bu hususu bir görev olarak benimsemiş ve kolluk kuvvetleri olarak tanımlanan birimlerce bu hizmeti ifa etmektedirler. Kamusal düzenin sağlanmasındaki bir diğer unsur olan kamu sağlığı, toplumun bulaşıcı ve salgın hastalıklardan

korunmasını ve sağlıklı şartlar altında yaşamını sürdürmesini ifade etmektedir. Sağlık unsuru, doktrinde “*kamu sağlığı*”, “*genel sağlık*” ve “*sıhhat*” gibi terimlerle ifade edilmektedir (Giritli vd., 2011:484). Burada ön plana çıkan husus, toplumun bir bütün olarak sağlıklı olmasıdır. Yani toplumun fiziksel sıhhati kadar ruhsal sıhhati de önemlidir. Öğretide kamu düzeninin tesis edilmesinde klasik unsurlar arasında sayılan kamu sağlığında, üzerinde durulan esas nokta bulaşıcı hastalıklar, salgın hastalıklar ve benzeri konular olmuştur. Zaman ve koşulların değişmesi bulaşıcı ve salgın hastalık riski ile beraber kamu sağlığını tehdit eden başka unsurları da doğurmuştur. Örneğin toplumsal bir bunalım neticesinde olaylar patlak verebilmekte ve kamu düzeni ciddi anlamda zarar görebilmektedir. Bu bağlamda bilişim sektöründeki baş döndürücü ilerlemeler ve gelişmeler sonucunda toplum her an her şeyden haberdar olabilmekte; ülkenin bir ucunda meydana gelen bir olay ülkenin tümüne yayılıp infial yaratabilmektedir. İşte bu ve benzeri durumlarda kamusal bir görev olarak dezenformasyonu bertaraf etmek, toplumu doğru yönde bilgilendirmek ve toplumun ruhsal sağlığını korumak, kamu sağlığı açısından önemli bir vazife olarak görülmektedir.

2.1.2.2. Kamu Düzeninin Modern Unsurları

Öncelikli olarak kamunun dirlik ve esenliği, kamu güvenliği ve kamu sağlığından oluşan “*kamu düzeni*” kavramı zamanla toplumların çağdaşlaşması ve gelişmesine göre kademeli bir ilerleme göstererek kapsamı genişlemiş ve “*genel ahlak*”, “*insan onuru*” “*kamusal estetik*” ve “*bireylerin kendilerine karşı korunması*” gibi yeni unsurları içine almaya başlamıştır. Bu geçiş sadece devletin dönüşüm aracı olan kamu düzeninde maruz kalınan gelişimin ayrı ve ayrıntılı olarak düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır. Gerçekte kamu düzeni devletin gelişiminin bir yansımasıdır (Tekinsoy, 2011:107). Devletin gelişmesine bağlı olarak eskinin “*Jandarma Devlet*” kavramı, bugünkü “*Refah Devleti*” kavramı ile yer değiştirmiştir. Geleneksel kamu düzeni, devletin “*gece bekçisi*” olduğu algısına karşılık gelir (Bernard, 1962:27).

Kamu düzeni kavramı içerik ve kapsam yönünden gece bekçiliği ile sınırlı olmadığı zamanla genel kabul gören bir yaklaşım halini almıştır. Bu gerek zamanın ruhuna uygun davranmak gerekse çeşitlenen müdahale biçimlerinden kaynaklanmıştır. Temel hak ve özgürlüklere yönelik tehditlerin çok çeşitli odaklardan gelebileceğine ilişkin argümanlara göre büyük değişimler göstermiştir. Kentleşme ve nüfus yoğunluğu kamu düzeninin birçok alana yayılması ve içeriğinin gelişmesinin diğer bir etmenidir (Çetindağ, 2004:15).

2.1.3. Kamu Düzenini Bozan Unsurlar

Yukarıda ayrıntılarıyla ele almaya çalıştığımız kamu düzeni ve kamu düzenini sağlayan unsurlar olgusu, birtakım nedenlerden dolayı tehdit altındadır. Başta belirtmek gerekir ki kamu düzenine yönelen bu tehditler geçmişte sınırlı iken günümüzde çağın getirdiği yenilikler ve doğurduğu neticeler itibariyle çeşitlenmiş ve üstesinden gelinmesi daha güç bir hal almıştır. Söz gelimi kamu düzenini bozan unsurlar hususu ele alınırken evrensel ölçekte genel geçer olan “*ağır ekonomik bunalımlar*”, “*doğal afetler*” ve “*şiddet eylemleri*” gibi sorunlar başta gelen nedenler olmakta iken günümüzde bu kavramlara “*siber saldırılar*”, “*uluslararası göç dalgaları*” ve “*küresel salgınlar*” gibi kavramlar da eklenmiştir.

2.1.4. Olağanüstü Yönetim Usulleri

Devlet kamu tüzel kişiliği varlığını her durum ve koşulda korumak mecburiyetindedir. Bu koruma refleksi olağan dönemlerde olağan hukuk düzeni ile rutin bir şekilde gelişirken; olağanüstü durumlarda ise bu koşullara özgü geliştirilen olağanüstü yönetim usullerine göre şekil almaktadır. Yani devlet yönetimleri hiçbir durumu akışına bırakacak bir lükse sahip değildir. Dolayısıyla olağanüstü hal, Sıkıyönetim gibi olağanüstü yönetimler çerçevesinde birtakım olağanüstü yönetim usulleri geliştirilmiştir.

2.1.4.1. Olağanüstü Hal

Olağanüstü hal (OHAL) kavramının tanımlamasını yapmak özünde mevcut olan soyut niteliğinden dolayı pek kolay değildir. Nitekim tüm ülkelerde aynı anlamı ihtiva eden ve uygulanan bir olağanüstü hal rejimi mevcut değildir. Ancak bu olumsuzluklara rağmen, kuramsal çerçeveyi kurabilmek için bir tanımdan yola çıkılması faydalı olacaktır.

İngilizcedeki ifadesiyle, "*state of emergency*" biçiminde ifade edilen OHAL, bir ülkedeki kargaşa, şiddet eylemleri gibi olayların ortaya çıkmasıyla beraber, olağan yönetim usulleri ile üstesinden gelme imkânı bulunmayan durumlarda ilan edilen bir yönetim biçimidir. Olağanüstü hal rejimi olarak ifade edilen bu yönetim usulleri bunalımları aşmak amacı ile yürürlüğe konan istisnai rejimler olarak da tanımlanabilmektedir (Kaboğlu, 2002:111). OHAL esasında devlet kamu tüzel kişiliğini somutlaştıran ve görünür kılan bir rejimdir. Bu rejim yasal olarak birçok boşluğu bünyesinde barındırdığı için olağanüstü hâl için düzeni ve istikrarı yeniden sağlamak adına krizle nasıl başa çıkılması gerektiği konusundaki prensipleri belirleyen anayasal bir düzen gerekmektedir (Schmitt, 2002:20). OHAL rejiminin diğer bir tanımı "*anayasanın öngördüğü ölçüler içerisinde kanunla düzenlenmiş kurallara uygun olarak, idareye seri hareket imkânı veren ve hürriyetlerin bir süre kısıtlanmasını veya durdurulmasını sağlayan geçici ve otoriter bir rejim*" diye şeklindedir (Daver, 1961:9). Bu tanımdan çıkarılabilecek birinci özellik OHAL rejiminin, anayasaya girmekle hukuki bir anlam kazanmış olmasıdır. Yani her ne kadar istisnai bir yönetim şekli de olsa ve her ne kadar idareye birtakım geniş yetkiler de verse olağanüstü hal rejimi hukuki bir altyapıya sahip ve hukuk kuralları ile çevrelenmiştir. Demokratik toplumlar özgürlüklerini büsbütün kaybetmemek için, onlardan bir süreliğine yoksun kalmaya rıza gösterirken bunu düzenleyen olağanüstü hal rejimine hukuk içinde bir yer vermek ve sınırlarını çizmek istemişlerdir (Hazır, 1991:15).

2.1.4.2. Sıkıyönetim

Sıkıyönetim kavramı, Türk hukuk literatürüne "*idare-i örfiye*", "*örfi idare*" ve en son haliyle "*sıkıyönetim*" olarak yerini almıştır. Sıkıyönetim, OHAL ilanını gerektiren durumlardan çok daha ağır koşulların varlığında ilan edilen, kişi temel hak ve özgürlüklerin tamamen veya kısmen durdurulmasını sağlayan, otoritenin askeri makamlara geçmesini öngören bir olağanüstü hal yönetim biçimidir. Sıkıyönetim tıpkı olağanüstü hal rejimi gibi olağan hukuk kurullarının yetersiz olduğu ve olağan hukuk yöntemleriyle başa çıkılmasının imkânsız olduğu durumlarda uygulamaya konulan bir olağanüstü yönetim rejimidir. Sıkıyönetim, anayasal temel hak ve özgürlüklerin kısmen veya tamamen askıya alındığı bir yönetim şeklidir. Sıkıyönetimde idare askeri makamlara geçmektedir. Ne var ki sonuçları ve uygulamaları itibarıyla OHAL rejiminden ciddi farklılıklar göstermektedir. Sıkıyönetim hâli savaş, savaş tehlikesinin olması, ağır iç karışıklık, ayaklanma, yaygın şiddet hareketleri gibi normal sivil kolluk makamlarının üstesinden gelemediği durumlardır (Gözler, 2015:381). Sıkıyönetim uygulaması, devletin ve toplumun karşı karşıya kaldığı büyük tehlike ve bunalımlar nedeniyle başvuru olan olağanüstü yönetim usullerinden birisidir (Tanör, 1999:944).

Sıkıyönetim, 1961 Anayasasının 71-73 yılları ara rejim ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. 1982 anayasası ile daha radikal değişikliklere uğratarak uygulamaya konulmuştur. Sıkıyönetim uygulaması, neredeyse tüm ülkelerde uygulamaya konulmuş ve realize edilmiş biçimleriyle benzerlikler gösteren bir OHAL usulüdür. Olağanüstü hal uygulamalarında olduğu gibi Sıkıyönetimde de anayasal hukuk kuralları başta olmak üzere temel yazılı kurallar göz ardı edilemez. Yani sıkıyönetim uygulaması da kaynağını anayasadan almaktadır.

Tekrar Sıkıyönetim ilanın altyapısına dönecek olursak, 1961 anayasasının düzenlemelerden sonraki halinde sıkıyönetim ilan sebepleri şöyle belirtilmişti (Hazır, 1991:76);

- Ayaklanma olması
- Savaş hali,

- Savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi,
- Vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin ortaya çıkması.

Son madde olan “*Vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin ortaya çıkması*”, ibaresi muğlak olduğu kadar geniş bir takdir yetkisi de tanımaktadır. Yarım asırlık bir geçmişe sahip olan bu uygulama, çağın gerekleriyle ters düştüğünden dolayı artık uygulanma alanı bulamamaktaydı. Neyse ki bu uygulamaya 2017 tarihli referandum sonrası yapılan anayasal değişikliklerle anayasadan çıkartıldı. Fakat 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununda herhangi bir değişiklik söz konusu değildir ve kanun halen yürürlüktedir.

2.2. Cumhuriyet Öncesi Olağanüstü Yönetimler

Olağanüstü yönetimler birçok ülkede tarihsel bir geçmişe ve zemine sahiptir. Söz gelimi Roma İmparatorluğu döneminde bu tür uygulamalara hazırlıklı olduğu ve gerekli durumlarda bu yönetim biçimlerine başvurulduğunu kaynaklardan görmekteyiz. Ülkemizde de durum, Osmanlı dönemlerine dek uzanmaktadır. Özellikle 1800’lü yılların sonlarına doğru İmparatorluğun içinde bulunduğu değişim ve dönüşümler bu tür düzenlemeleri zorunlu hale getirmiştir. Bu esasen küresel ölçekteki devrimlerle, siyasal çalkantılarla eşanlı olarak gelişen bir durumdur.

2.2.1. 1876 Kanun-i Esaside Öngörülen Olağanüstü Yönetimler ve Uygulamaları

Fransız ihtilali sonrası uluslararası alanda birçok radikal değişiklikler yaşanmıştır. Zamanın kadim imparatorlukları, güçlenen milliyetçi akımlar neticesinde ve oluşan yeni güç dengeleriyle mücadele edememiş parçalanmaya başlamıştır. Bu durumdan şüphesiz ki Osmanlı imparatorluğu da nasibini almıştır. 19. yüzyılın başlarından itibaren bu sorunlarla yüzleşmek zorunda kalan Osmanlı, Tanzimat dönemi olarak ifade edilen süreçte birtakım önlemlerle aksayan devlet mekanizmasını onarmaya çalışmışsa da istenilen başarı sağlanamamıştır. Padişahın mutlak otoritesine karşı duyulan rahatsızlık artık açıktan açığa dile getirilmeye başlanmıştır. Bu durumun oluşturduğu rahatsızlık, muhalif bir cenahın doğmasına sebep olmuştur. Bu rahatsızlık kendisini ilk başta sarayın halktan kopuk bir yönetim sergilediği ve şatafatlı bir yaşam sürdüğü şeklindeki saiklerden hareketle ortaya çıkmıştır. Ne var ki bu durumun gerçekliği şüphelidir.

Anayasa, bir devletin yapısını, rejimini, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirleriyle olan ilişkilerini belirleyen temel yazılı ve yazısız hukuk kuralları olarak tanımlanmaktadır. Anayasayı yapan veya anayasal düzeni kuran erke, “kurucu iktidar” denilmektedir. Temel yasalar, misak veya ferman şeklinde düzenlenmektedir. Ferman türü anayasalar iktidar sahibinin sosyal, siyasal, tarihsel, kültürel gibi nedenlerin sınırlandırılması neticesinde ortaya çıkar. Misak şeklindeki anayasalarda da süreç benzer şekildedir. Yalnız burada, ferman anayasadan farklı olarak, iktidarı elinde bulunduran iradenin karşısında, bu iradeyi anayasa yapmaya zorlayabilecek bir güç daha vardır (Teziç, 1991:149; Erdoğan, 1997:38; Fendoğlu, 2002:127). Bu yönüyle ele alındığında Kanun-i Esasi ferman anayasa türünün tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Bu durum aslında mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiş aşamasının göstergeleri arasında sayılmaktadır. Otorite sahibi yukarıda değinilen kimi dışsal ve içsel nedenlerin zorlamasıyla yetkilerini yine kendi eliyle sınırlandırmasıdır bir bakıma. Burada dikkati çeken husus, kendi yetkilerini anayasa ile sınırlayan iktidar sahibi gerek görmesi halinde yine kendi iradesiyle bu sınırlandırmaları kaldırabilme hürriyetine sahip olmasıdır. Benzer örnek 2. Abdülhamit döneminde gerçekleşmiştir. 1876’da ilan edilen Kanun-i esasi, padişahın belli bir güç potansiyeline sahip olmasından sonra bu sistem rafa kaldırılabilmiştir. Netice itibarıyla anayasal bir düzene geçen Osmanlı İmparatorluğu artık yönetimini temel yazılı hukuk kaynaklarına dayandırmaya başlamıştı. Kanun-i Esasi iki meclisli bir düzeni inşa etmekteydi: 130 üyeli Heyet-i Mebusan ve 26 üyeli, üyelerinin tamamı padişah tarafından seçilen Heyet-i Ayan. Bu sistemde bir anayasa ve bu anayasanın öngördüğü şekle göre kurulmuş Meclis-i Umumi olmakla birlikte devlet idaresinde güç yine padişahın

elindedir (Kili, 1981:66). Bir ülkeyi nizama sokan temel yasal düzenlemeler, o ülkenin ihtiyaçlarından neşet etmiş olması gerekmektedir. Yani ithal olmamalıdır. Bu yönüyle Kanun-i Esasiye ithal bir zorlama gözüyle bakılabilir. Çünkü toplumsal ihtiyaç ürünü olmaktan ziyade, zorlama ve ısmarlama bir yasal düzenlemedir. Avrupa’da tahsil görmüş ve Avrupa’nın anayasal sistemini Osmanlıya uyarlamaya çalışan Namık Kemal, Mithat Paşa ve Ziya Paşa gibi isimlerin öncülüğünde başlayan bu süreç neticede amacına ulaşmıştır. Milli egemenlik” kavramı Kanun-ı Esasi’de yer almamaktadır. Anılan anayasa ile padişahın mutlak egemenliği anayasal düzeyde ilan edilmiştir (Tunç, 1999:22). 1876 Kanun-ı Esasi Tanzimat Fermanı’nın neticelerinden biridir (Özçelik, 1983:32-46; Akad, 1997:166-168; Kapani, 1993:92-98). Kanun-i Esasi (madde 36) aşağıdaki düzenlemeyi yaparak olağanüstü yönetime kapıları aralamaktadır.

“Meclisi Umumî mün’akit olmadığı zamanlarda Devleti bir muhataradan veya emniyeti umumiyeyi haleden vikaye için bir zarureti mübremeye zuhur ettiği ve bu bapta vaz’ına lüzûm görülecek kanunun müzakeresi için Meclisin celp ve cem’ine vakit müsait olmadığı halde Kanunu Esasî ahkâmına mugayir olmamak üzere Heyeti Vükelâ tarafından verilen kararlar, Heyeti Mebusanın içtimaile verilecek karara kadar ba iradei seniye, muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetindedir”,

Bu maddeye göre meclisin tatilde olması durumunda devlete yönelebilecek bir tehdidi bertaraf etme adına bakanlar kuruluna geçici kanun hükmünde karar alma yetkisi vermektedir. Yukarıda da değinildiği gibi meclisin kanun yapma süreci padişahın iznine tabidir. Fakat bakanlar kurulunda böyle bir durum söz konusu değildir. Hazırlanan kanun tasarıları meclis-i mebusanda tartışılır, meclis-i ayanda tetkik edilir ve en nihayetinde padişahın onayından geçtikten sonra yasalaşır. Yani padişahın reddettiği bir yasal düzenleme akim kalacaktır. Bir diğer ifadeye göre Padişah mutlak veto yetkisine sahiptir (Onar, 1966:155). Kanun-i Esasinin 113. Maddesinde aşağıdaki hüküm yer almaktadır;

“Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyit asar ve emarat görüldüğü halde Hükümeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idarei örfiye ilânına hakkı vardır. İdarei örfiye, kavanin ve nizamatı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup idarei örfiye tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır”,

Bu madde esasen sıkıyönetimin tarihsel süreçteki dayanağını oluşturmaktadır. Bu maddeye dayanarak hükümet, ülkenin herhangi bir bölgesinde zuhur edecek bir olaya karşılık sıkıyönetim ilan edebilecektir. Bununla birlikte yine bu madde ile padişaha sürgün etme yetkisi tanınmaktadır. Buna istinaden Mithat Paşa Kanun-i Esasi ilan edildikten bir sene sonra İtalya’ya sürgüne gönderilmiştir (Fendoğlu, 2002:126; Akad, 1997:174). Anılan hüküm kazanılmış anayasal güvencelerin padişahın tek taraflı iradesiyle devre dışı bırakılabileceği şüphesini uyandırmaktadır (Akin, 1992:57).

2.2.2. 1921 Anayasası ve Olağanüstü Yönetimler

20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen ve Yeni Türk Devletinin ilk Anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye, tarihli 85 sayılı kanununla kabul edilmiştir (Tanör, 2002:250). Teşkilat-ı Esasiye 23 maddeden oluşmaktadır bununla beraber “*Madde-i Münferide*” denilen ayrı bir madde vardır. 1921 anayasası kısa ve bir çerçeve anayasadır. Kısa ve çerçeve Anayasa olmasının iki nedeni vardır. Öncelikle memleketin içinde bulunduğu olağanüstü şartlarda ihtiyacı karşılamak için meydana getirilmiş olması, bir diğer neden ise Kanun-ı Esasi resmen ilga edilmediği için Teşkilat-ı Esasiye ile çelişmeyen hükümlerinin yürürlükte sayılmış olmasıdır. Bu sebeple Teşkilat-ı Esasiye geçiş dönemi anayasası olarak kabul edilmektedir (Kili ve Gözübüyük, 2000:93-96). Teşkilat-ı Esasiye, Kanun-i Esasiden çok farklı bir temele istinad etmekte ve yeni Türk devletinin kurulmakta olduğunu açıkça göstermektedir. Anayasada en önemli yeniliklerden biri “*milli egemenlik*” ilkesidir. Kanunda milli egemenlik ilkesi şu şekilde izah edilmektedir: “*Hâkimiyet bila kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etme esasına müstenittir (Madde 1)*”. Bu madde ile yeni bir dönemin haberi verilmektedir (Gözübüyük, 2005:41). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, yasama, yürütme güçlerini Büyük

Millet Meclisi'nde toplamıştır (madde-2). Türkiye Devletinin BMM tarafından yönetildiğini, hükümetinin Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanına sahip olduğu (madde 3), üyelerinin vilayetlerden seçilen kişilerden müteşekkil olduğu (madde 4), iki yılda bir seçimlerin yapılacağı (madde 5) belirtilmiştir. Ahkâm-ı şerîyenin uygulanması, yasaların yapılması, değiştirilmesi, ilga edilmesi, antlaşmaların yapılması ve vatan müdafaası gibi yetkilerin BMM tarafından kullanılacağı (madde 7) açıklanmıştır (Atar, 2009:23). Tanör'e (2002:253-254) göre, Teşkilat-ı Esasiye'nin 3. maddesindeki Türkiye Devleti ibaresi aynı topraklarda ikinci bir devletin kurulduğunu ilan etmek anlamına gelmektedir ve bunun da kanunun en devrimci yanlarından birisidir. Yine devletin isminin "Türk Devleti" yerine "Türkiye Devleti" olarak nitelendirilmesinin çok anlamlı olduğunu belirtmektedir. Çünkü "Türkiye Devleti" ibaresinin, etnik kökeni, dili ve kültürü ayırt etmeksizin aynı topraklarda (Misak- Milli sınırları) yaşayan insanları, siyasi birleşmede en üst nokta olarak yeni kurulan devletin çatısı altında birleştirici bir etken olduğunu ifade etmektedir (Tanör, 2002:253-4). Teşkilat-ı Esasiye Yerel Yönetimler konusuna en çok ağırlık veren anayasadır. Burada Halkçılık ilkesinin ağırlığından da bahsedilebilir. Kısa, sade ve bir çerçeve anayasa olma özelliğine sahip olana 1921 anayasası yerel yönetimlerin özerkliğinden bahsetmekte, mali ve hatta yargısal kimi yetkilerle donatılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Neticede Teşkilat-ı Esasiye kanunu sert, rijit merkezîyetçi yapısına karşılık yazılmış olan ve halka dayandırdığı bir yönetim modeli ile Anadolu'nun merkeze duyduğu tepkinin bir yansıması olarak yasalaşmıştır (Akın, 2010:139).

1921 Anayasası, güçler birliği sistemini ve Meclis Hükümeti Sistemini belirlemiştir. Yürütmeyi icra edecek Hükümet, Büyük Millet Meclisi adıyla yine kendi üyeleri arasından seçilecektir. Bu yönüyle yasama ve yürütmeyi aynı anda üstlenen meclis hükümetinin tatil yapması, çalışmalara ara vermesi gibi bir durumdan bahsedilememektedir. Yasama ile yürütmeyi üzerine alan Meclis'in parlamenter sistemde olduğu gibi çalışmalarına ara vermesi söz konusu olmamıştır. 1921 Anayasası'nın özelliklerinden biri de egemenliğin ulusta olduğu, ulusun bu egemenliği Türkiye Büyük Millet Meclisi eliyle kullanacağı ilkesi benimsenmesidir (Özbudun, 2011:28). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, demokrasi yolundaki ülkemizin ilk yasal metni olarak nitelendirilmektedir. Böylece Türkiye'nin gelecekte nasıl bir yönetim modeli benimseyeceği ve yol haritasının ne olduğunu belirlemiştir. Teşkilat-ı Esasiye kanununun ilk 9 Maddesindeki cumhuriyetçi anlayış, gelecek rejimin de habercisi olmuştur (Akın, 2010:140). Dönemin konjonktürü gereği ve kurtuluş mücadelesi veren bir ülkede olağanüstü durumların varlığı normal karşılanmalıdır. Bu kapsamda çıkarılan gerek "*firariler kanunu*" gerek "*başkomutanlık yasası*", gerekse "*tekâlîf-i milliye kanunu*" bu bağlamda değerlendirilmelidir. Özellikle Tekâlîfi Milliye kanunu ile mücbir sebeplerden dolayı halka birtakım yükümlülükler yüklenmiştir. Zikredilen kanunlar özü itibarıyla olağanüstü yönetimleri betimlemektedir. Çünkü ülkenin mevcut yapısı olağan yönetimlerle üstesinden gelinemeyecek birçok durumla karşı karşıya olduğu ortadadır. Bundan dolayı gerekli yasal düzenlemelerle olağanüstü yönetim usullerine meşruiyet kazandırılmıştır.

2.3. Cumhuriyet Sonrası Olağanüstü Yönetimler

2.3.1. 1924 Anayasası Perspektifinde Olağanüstü Yönetimler

Osmanlı Devleti'nin kozmopolit yapısı üzerine yeni bir ulus-devleti inşa edilmiş, 1924 Anayasası ise bu çizginin bir ürünü olup, temel yasasını oluşturmuştur. 24 Anayasası, 21 Anayasasıyla ivme kazanan yükselişin belgesi olmuş, ulusal, demokratik ve laik bir devletin temellerini atmıştır (Tanör, 2015:328). Yeni Anayasa, ulusal-demokratik bir yapı üzerine inşa edilmiş; devletin temel yapısı anayasaya dayandırılarak sağlamlaştırılmıştır. Konjonktür gereği çoğulcu demokrasiden söz etmek elbette ki gerçekçi bir tutum olmaz. Daha çok, radikal reformlarla toplumu çağdaşlaşmaya zorlamak şeklinde bir okuma yapmak gerekir. Bu reformların derhal hayat bulabileceği bir hukuk sistemi de inşa edilmeliydi. Böylece yapılmak istenen inkılâplar hızlı bir şekilde faaliyete geçirilmek istenmiştir. 1924 Anayasası ile bu esnek çerçeve sağlanmış, yeni bir döneme geçiş anayasal temele dayandırılmıştır (Tanör, 2015:329).

1924 Anayasası'nın temel esasları daha önce yürürlükte olan 1921 anayasası prensipleri üzerine inşa edilmiştir. "*Milli Hakimiyet*" esası, "*Milli Hükümet*" sistemi, "*Tek Meclis*" ve "*Kuvvetler Birliği*" esası

gibi kavramlar 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ndan 1924 Anayasasına aktarılan en temel esaslar olmuştur (Tunç vd., 2011:40). 1921 Anayasası’nda görülen eksiklikler 1924 Anayasası ile giderilmeye çalışılmış ve yeni devlet bu anayasadan hareketle inşa edilmeye çalışılmıştır.

Olağanüstü yönetimler kapsamında değerlendirecek olursak 1924 Anayasası, 86. maddesinde sıkıyönetim uygulamasının tanımını yapmaktadır. Bu maddede “*İdare-i örfiye şahıs ve ikam gâh mesuniyetlerinin matbuat mücaselat, cemiyet, şirket hürriyetlerinin takyit ve taliki demektir*”, şeklinde bir düzenleme söz konusudur. Dolayısıyla Sıkıyönetim ile sınırlandırılacak temel hak ve hürriyetler sıralanmıştır.

2.3.2. Yakın Dönem Anayasalarımız ve Düzenlediği Olağanüstü Yönetimler

Türkiye’de siyasal yaşam çalkantılı süreçlerle yoluna devam etmiştir. Militarist kodlarla bezenmiş devlet geleneği, sivil otoriteyi benimsemesi epey bir zaman almıştır. Bu süre zarfında asker, siyaseti daima perde arkasından yönlendirmiş ve hatta darbelerle siyasal gidişatı dizayn etmeye kalkışmıştır. Esasen bu durum demokrasi geleneğimizin gelişmesine en büyük engeli de teşkil etmektedir. 1960 darbesi bu bağlamda ele alınması gerekmektedir. Kuşkusuz ki askeri darbeler bir ülkenin demokratik yaşamına yapılabilecek en büyük kötülüktür. Seçimlerin neticesi ne olursa olsun en kötü sivil otorite en iyi darbe yönetiminden daha iyidir. Çünkü halk iradesi esastır ve halkın seçimi muteberdir. Netice itibariyle 1960 darbesi gerçekleştirildi ve Türkiye siyasal hayatında yeni bir dönemeç yaşandı. Darbe ile beraber askeri yönetim idareyi devralarak olağanüstü yönetim usullerini realize etmiş ve bu kapsamda birtakım yasal ve Anayasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 1961 Anayasası da bu açıdan değerlendirilmelidir.

2.3.2.1. 1961 Anayasası ve OHAL Yönetim Düzenlemeleri

1961 Anayasası sosyal hakları düzenleyen ve geniş ölçüde yer veren ilk anayasadır. 1961 Anayasasının 11. Maddesi’ne göre “*temel hak ve hürriyetler Anayasa’nın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlandırılabilir*” ibaresine yer verilmiştir. Böylece hürriyetlerin sınırlandırılmasının ancak “*kanunla*” yapılabilmesi, “*Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması*”, “*hakkın özüne dokunacak ölçüde olmaması*”, şeklinde mümkün olabilmıştır (Özbudun, 2011:84).

1961 Anayasası olağan yönetim dönemleri ve olağanüstü yönetim dönemlerini ayrı ayrı ele almıştır. 1961 Anayasasının 123. ve 124. maddelerinde “*Olağanüstü Yönetim Usulleri*” düzenlenmiştir. Bu anayasada idareye OHAL dönemlerinde “*sıkıyönetim ve olağanüstü hal*” ile “*çalışma yükümlülükleri*” olmak üzere iki adet yetki sunmuştur. 1961 anayasasında OHAL kavramı sıkıyönetimi de muhtevasında barındırabilecek şekilde geniş kapsamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda açıklaması yapılan Milli Korunma Kanununun bu dönemde işletildiği görülmektedir. 1961 anayasasında Sıkıyönetim kavramı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. 1961 Anayasasında (md.124) sıkıyönetim ilanı şu şekilde düzenlenmiştir;

“Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi ayaklanma olması, vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetli bir eylemli kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya Anayasa’nın tanıdığı hür demokratik düzeni yahut temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen yaygın şiddet hareketleri hakkında kesin belirtilerin ortaya çıkması durumunda...”

Bu yönüyle ele alındığında dönemde genel koşulları gereği, olağanüstü yönetim usullerine ve bunlardan biri olan Sıkıyönetim uygulamasına ayrıntılı ve geniş bir yer verdiğini söyleyebiliriz.

2.3.2.2. 1980 Olayları ve Karşılığı

Türkiye’de siyasal hayatın en önemli olaylarından biri şüphesiz ki 12 Eylül 1980 darbesidir. Yaygın şiddet ve terör ortamı parlamentonun feshine neden olmuş, siyasi partiler kapatılmış ve ciddi sayıdaki

tutuklanmalar olmuşsa da bu bir çözüm olamamıştı. Özellikle 1977-1980 yılları arasında yaşanan sağ-sol çatışması olayları iyice tırmandırmıştı. Netice itibariye 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleştirildi ve iki yıllık askeri yönetim dönemi fiilen başlamış oldu. 1982 anayasasına doğru gelişen bir süreç yaşandı. 1982 anayasasında 1961 anayasasında olduğu gibi, o dönemde yaşanan siyasi, sosyal, iktisadi sıkıntılara bir tepki olarak ortaya çıkmış ve “*tepki anayasası*” (Özbudun, 2011:60) olarak adlandırılmıştır. Nitekim ülkede yaşanan sıkıntılara çözüm yolu olarak yeni anayasanın gerekliliği gösterilmiş ve neticede 1982 Anayasası ortaya çıkmıştır. 1982 Anayasası'nın temel felsefesine bakıldığında devleti kutsayan, özgürlükleri kısıtlayan, taraflı bir felsefenin egemen olduğu görülmektedir. Batı demokrasilerinde devletin sınırlandırılması anlamına gelen anayasacılığın karşın, Türkiye’de anayasa devlet merkezli bir toplum ve siyaset anlayışı benimsenmiştir (Erdoğan, 2005:179). Bu anlayışın doğal sonuçlarından bir tanesi de anayasasının ilk sistematığının siyasi partilere uygulanabilecek yaptırımları kademeli olarak artan nispetli bir perspektifle değil de doğrudan kapatma ile sonuçlanabilecek şekilde belirlemesi sebebiyle bu dönemde amacını aşacak sayıda siyasi parti kapatma davası ile sonuçlanmıştır (Güler, 2021:194-205).

1982 Anayasası olağanüstü hal yönetimlerini “*olağanüstü hal ve “sıkıyönetim”*” olarak düzenlemiştir. 1982 Anayasasının 119. maddesinde (Değişik: 21/1/2017-6771/12 md.) OHAL ilanı gerekçeleri sıralanmıştır. “*Cumhurbaşkanı; savaş, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma...*” şeklinde devam eden nedenlerden dolayı OHAL ilan nedenleri belirlenmiştir. Süresi altı ayı geçmemek kaydıyla ilan edileceği de aynı maddede zikredilmiştir. 1982 Anayasasına doğru evrilen sürece genel olarak baktığımızda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki oluşturulan gündemler, tırmandırılan şiddet eylemleri ve varılan kaos ortamı hep aynı amaca hizmet etmekteydi. Sivil otoritenin askeri vesayet alınması temel amaçtı. Neticede konjonktür darbe için elverişli kılındı ve olağanüstü yönetim modelleri sahneye konularak siyasete “*ayar*” verildi. Bu “*ayar verme*” olgusu işlerken neticeleri itibariyle telafisi olmayan sosyal, siyasal, iktisadi ve idari sonuçlara mal oldu.

2.4. Olağanüstü Yönetimlerin Kamu Yönetimine Yansımaları

2.4.1. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı

Güçler ayrılığı ilkesi ülkemizin yönetimi açısından esas alınan temel özelliktir. Bu bağlamda Anayasa yasama, yürütme ve yargı güçlerinin görev ve sorumluluk alanlarının genel çerçevesini çizmiş olup, örgütsel yapılanmasını şematize etmiştir. Bu esas üzere yasama organı yasal düzenlemeleri yaparak yürütme erkine bu anlamda kanunlar çerçevesinde kuralları uygulama görevini üstler. Yargı erki ise teoriden pratiğe giden yolda kaynaklanan problemleri çözmektedir. Güçler ayrılığı her ne kadar esas olsa da yürütme gücü daima baskın durumdadır. Yürütme gücünü elinde bulunduran hükümet, temsili demokrasinin gereği olarak ya doğrudan ya da dolaylı yollardan seçilmektedir. Tabii olarak ülkemiz için bu süreç zaman zaman ağır aksak ilerlemiştir. Sivil otorite pek çok kez askeri vesayetten kurtulamamış ve “*iktidar olabilirsiniz, ancak muktedir olamazsınız!*” tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır. Demokrasilerde doğal olarak beklenen sonuç halk iradesinin tecelli ettiği kurumlarda halkın kendi kaderini tayin edebilmesidir. Ne var ki Türkiye’de devlet mekanizmasının merkezine yerleşmiş olan “*atanmış*” kesimler, kendi görev ve sorumluluklarını aşarak ve birçok noktada durumdan vazife çıkararak ülke yönetiminde etkili olmuşlardır.

Türkiye’de demokrasi yolculuğu henüz yolun başında sayılır. Bu savı güçlendiren birçok kanıt mevcuttur. Her şeyden önce şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Türkiye’de militarist anlayış hiçbir zaman varlığını yitirmemiştir. Asker, daima gölgesini sivil otorite üzerinde hissettirmiş; darbelerle, muhtıralarla, e-muhtıralarla, bildirgelerle siyasi iktidara “*had bildirme(!)*” mevzusunu üzerine vazife bilmiştir. Belli aralıklarla kesintiye uğramış olsa da demokrasi yolculuğu bir şekilde yolculuğuna devam etmiştir. Bu dönemin diğer bir önemli konusu ekonomik sorunlar olmuştur. Bir yanda siyasal çalkantılar öte yandan ekonomik sorunlar kamu yönetimini tartışmaların odağına taşımıştır. Gelişmiş Batı ülkelerinde bu husustaki gelişmeler akademik olarak ele alınmakta ve çeşitli analizler sunulmaktaydı. Keynesyen ekonomik modeller yerini yeni arayışlara bırakmaktaydı. Bu analizler

neticesinde uygun tekniklerin araştırılması, hantal, bürokratik, zorlayıcı yönetsel yapılar içinde etkinlik ve verimliliğin artırılması çabaları (Ömürgönülşen, 1997:517), bu dönemde üzerinde yoğun olarak tartışılan konuların başında gelmiştir.

Kamu sektörünün etkinlik ve verimlilik ikileminde verimliğe daha çok ağırlık vermesi aslında yeni bir anlayışın temel yapı taşlarını oluşturmaktaydı. Bilindiği gibi en az girdi ile en çok çıktı elde etmek liberal ekonominin en belirgin özelliğidir. Bu özellik Kamu sektörüne de entegre edilmeye başlanmıştı. Neo-liberal anlayış çerçevesinde sunulan bu çözümlere göre kamu sektörü olabildiğince küçültülmeli, devlet kamusal hizmetleri özel sektör aracılığıyla gerçekleştirmeli ve devlet bu noktada denetleyici ve düzenleyici bir rol üstlenmeliydi. Böylece devletin hantal bürokratik yapısı dinamik bir yapıya sahip olacağı savunulmaktaydı. Söz konusu durum yönetimde paradigma değişimi şeklinde lanse edilmiştir.

Kamu yönetiminin karşı karşıya kaldığı bu yeni anlayış değişiklikleri yeni tartışmaları da ateşlemiştir. Serbest piyasa ekonomisinin birçok kuralı kamu sektörüne de hâkim olmaya başlamaktaydı. Kamu Yönetimi işletme yönetimi ile rekabet etme noktasına gelmişti. En genel anlamıyla Yeni Kamu Yönetimi (YKY) olarak ifade edilen bu süreç esas itibarıyla özel sektörün dinamik yapısını hantal kamu yönetimine enjekte edilmesini ifade etmekteydi. Bu dönemde Yeni Kamu Yönetimi anlayışının yükselişi; yönetime büyük ve karmaşık örgütlerin nasıl yönetileceği hususunda önemli fikirler sunmuş ve katkılar sağlamıştır (Martin, 1988:320).

Kamu yönetiminin beş ana döneme ayrılan gelişim ve dönüşüm süreci; Kamu Yönetimi 1.0: “*Kameralizm*”, Kamu Yönetimi 2.0: “*Weberyan Bürokrasi*”, Kamu Yönetimi 3.0: “*Yeni Kamu Yönetimi*”, Kamu Yönetimi 4.0: “*Dijital Kamu Yönetimi*” ve Kamu Yönetimi 5.0: “*Akıllı Toplum*” olarak sıralanmaktadır (Yılmaz ve Mecek, 2021:109). Dwight Waldo’nun görüşlerine dayanan Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımı, bu dönemde kamu yönetiminde ortaya çıkan “*Yeni Kamu Yönetimi Hareketi*”, “*Yeni Kamu İşletmeciliği*” ve “*Yeni Kamu Hizmeti*” paradigmasını bir bütün olarak kapsayan ortak addır (Mecek ve Yılmaz, 2021:257). Yeni kamu kamu yönetimi, basit bir yönetim stili değişikliği olmayıp, kamu yönetimine yeni anlayışlar, araçlar ve yaklaşımlar getiren bir paradigma değişikliğidir (Özer, 2015:150). Yeni Kamu Yönetimi anlayışı kamu sektöründe yavaş yavaş yer edinirken, akademik alandaki klasik Kamu Yönetimi anlayışı varlığını korumaktaydı. Bu akademik alana bir eleştiri olarak sunulabilir. Yeni Kamu Yönetimi anlayışı ile bireylerin yönetimde daha öncelikli olmasını, kaynakların daha aktif ve verimli kullanılmasını amaçlamaktadır.

2.4.2. Kamu Düzeninin Yeniden Tesisi

Devlet aygıtı sosyal, siyasal, idari ve iktisadi gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Bu etkilenme salt teorik, akademik çalışmalarla kalmayıp, devlet mekanizmasının en ücra uzantılarına dek kendini hissettirmektedir. Dolayısıyla devlet kamu tüzel kişiliğinin somut yansıması olan kurumlar bu tür değişim ve dönüşümleri kendi içerisinde realize etmektedir. Söz gelimi yasama organı ülke yönetimini belirleyen temel yasaları çıkarmaktadır. Fakat belli durumlarda yasama organı, belli kurallar çerçevesinde Kanun Hükmünde Kararnameler vasıtasıyla bu yetkisini Yürütme organına devrederek daha hızlı sonuçlar alınmasını sağlayabilmektedir. Bunun yanı sıra konjktür gereği Mülki İdare amirlerine yetki genişliği ilkesine ek olarak bazı ekstra yetkiler vererek etki alanlarını genişletebilmektedir. Benzer şekilde Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde kimi kurumların yetki ve etki alanları daraltılıp yeni kurumlar oluşturulabilmektedir. Bu şekildeki örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Asıl amaç devlet dediğimiz soyut olgunun somut yansıması olan devlet faaliyetlerinin, kamu hizmeti üretirken Kamu Düzenini tesis etmesi ve idarenin sürekliliğini korumasıdır.

2.4.3. Günümüz Kanun Hükmünde Kararnameleri (KHK'lar)

Kanun Hükmünde Kararname (KHK) hükümetin, bir yetki kanununa veya doğrudan anayasadan aldığı yetkiye dayanarak çıkardığı konu, süre ve amacı belirleyen maddi anlamda yasa gücüne sahip,

parlamentonun tasdiki ile yasa gücünü kazanacak olan kararnamelerdir. Kanun Hükümünde Kararnameler, olağan dönem KHK'lar ve olağanüstü dönem KHK'ları olarak ikiye ayrılırlar. Olağan dönem Kanun Hükümünde Kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bakanlar Kuruluna vereceği yetki yasasına dayanarak çıkarılır. Bu Kanun Hükümünde Kararnameler ile yalnızca sosyal hak ve ödevler düzenlenebilir. Yetki kanunu, çıkarılacak kanun hükümünde kararnamenin, amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini genel çerçevesini belirler. Olağanüstü Kanun Hükümünde Kararnameler ise: Sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde TBMM'nin yetki kanunu çıkartmasına gerek kalmaksızın Cumhurbaşkanı Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun temek hak ve özgürlükleri düzenlemek için çıkardığı Kanun Hükümünde Kararnamelerdir.

Olağan dönem KHK'larının en belirgin ve göze çarpan özelliği bir yetki kanununa duyduğu ihtiyaçtır. Yani Bakanlar Kurulu istediği her konuda KHK çıkarma serbestisine sahip değildir. Nitekim bu yetki, hem yetki kanunu hem de Anayasa tarafından sınırlandırılmıştır (Özbudun, 2011:249-50). Gerçekten de KHK'ların konusu, dayandıkları yetki kanununun amaç, kapsam, ilkeler ve süre unsurları ile sınırları belirlenen alanın dışına çıkamaz (Özbudun, 2011:597). Bununla beraber anayasanın 91. maddesine göre “*temel haklar, kişi hakları ve ödevleri, siyasi haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez*”; 163. maddeye göre ise de “*Bakanlar Kuruluna KHK ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez*”, hükümlerine yer verilmektedir. Netice itibariyle yürütme gücünü kullanan Hükümete belli sınırlamalar çerçevesinde Kanun Hükümünde Kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu bir bakıma hükümetin keyfi uygulamalarına set çekme anlamına gelmektedir. Elbette bu konu iktidarı elinde bulunduran partinin parlamentoda çoğunluğu elinde bulundurduğu durumlarda farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Yani yetki kanunu verme çoğunluğuna sahip bir iktidar partisi yasama gücünü Bakanlar Kuruluna devredebilir. Bu bir bakıma olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir.

Olağanüstü durumlarda devletin varlığı, siyasi düzenin mevcudiyeti büyük tehlike altındadır. Bu durum karşısında devlet, tehlike altındaki varlığını korumak ve kurtarmak için, temel hak ve hürriyetleri, normal hâllere göre daha fazla sınırlama, hatta gerektiği takdirde askıya alma yetkisine sahiptir (Kuzu, 1993:69). Bu sebeple doktrinde, konut dokunulmazlığı, yerleşme ve seyahat hürriyeti, haberleşme hürriyeti, basın hürriyeti, toplantı ve gösteri hürriyeti, grev hakkı, dernek ve sendika kurma hakkı ve mülkiyet hakkı ilk başta sınırlanabilen temel haklar ve hürriyetler arasında yer almaktadır (Bulut, 2012:23). Dolayısıyla, olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleri, “*idarenin kanuniliği*” prensibinin bir istisnasını teşkil etmektedir (Tunç vd., 2015:280).

2.4.4. Yürütmenin Başlı Cumhurbaşkanı

Başkanlık sistemi dünya ölçeğinde en çok uygulanan sistem olmuştur. Ancak uygulama alanındaki bu genişlik her yerde aynı sistemin uygulandığı anlamına gelmemektedir. Her ülkenin nev-i şahsına münhasır bir başkanlık sistemi benimsediğini söyleyebiliriz. Söz gelimi ABD sisteminden farklı olarak Çin ve Küba'da başkan meclise danışmadan yetki kullanamazken kimi Afrika ülkelerinde sistemin diktatörlüğe benzer biçimde uygulandığı görülmektedir (Fendoğlu, 2015:741). Söz konusu Başkanlık sistemi olunca temel referansımız hiç şüphesiz Amerika Birleşik Devletleri olmaktadır. Çünkü dünyada Başkanlık sistemini bu denli başarılı bir şekilde kullanmış ve Başkanlık sistemini bu denli kurumsallaştırmış diğer bir ülke yok denebilir. Her şeyden önce şunu söylemek gerekir ki ABD'deki sistemin başarısının temel dayanağı Kuvvetler ayrılığı ilkesini temel prensip olarak benimsemesidir. Yasama ve yürütme güçleri birbirinden tamamen bağımsız bir şekilde seçilirler ve birbirinden bağımsız bir görev yürütürler. Başkanlık sisteminin en belirgin özelliği yasama ve yürütme arasındaki sert kuvvetler ayrılığı prensibidir. Bunu da iki nedenden dolayı realize etmektedir: yasama ve yürütme güçleri birbirinden ayrı ve bağımsız olarak seçilip görev üstlenirler. Diğer bir neden ise birbirlerini varlığını etkileyememe yani birbirlerinin ömürlerini uzatma veya kısaltma anlamında herhangi bir fonksiyon icra etmemekteler. Böylece yasama ve yürütme bu anlamda doğuş ve varoluş bakımından birbirlerinden ayrıdır (Shugart ve Haggard, 2001:64). ABD'deki Başkanlık sisteminin bir diğer özelliği yasama ve yürütme arasındaki yetkilerin birbirinden ayrı olması demek birbirlerine rakip olması

anlamına gelmemektedir. Bilakis kurumlar arasındaki denge ve fren sistemi oluşturmakta, güçlerin ayrılmasıyla oluşturulan siyasi rekabet etkili bir şekilde hükümet sistemi haline getirilerek düzenlenmekte, kontrol edilmekte, dengelenmekte ve güç dağıtılarak sistemin kurumsal sınırları zorlayıp güç aşımına neden olması önlenmektedir (Levinson ve Pildes, 2006:2).

Türkiye’de 2007 yılında yapılan referandum sonrası kabul edilen Anayasa değişikliği sonrası Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından doğrudan seçilmesi ile birlikte Yarı Başkanlık Hükümet Sistemine yakın bir durumda görünen hükümet sistemi yerine 2017 yılında Anayasa değişikliğine yönelik yapılan halk oylaması sonrası Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine yönelik ilk adım atılmıştı. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanı seçimi sonrasında da resmi olarak yeni hükümet sistemi olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi yürürlüğe girmiş ve parlamenter hükümet sistemi terk edilmişti (İzci ve Yılmaz, 2019:39).

Başkanlık sistemini analiz ederken ülkemizdeki bu konudaki son yasal değişiklikleri de eşanlı bir şekilde ele almak faydalı olacaktır. Türkiye’de yapılan yasal değişiklikler kendi içerisinde birçok paradoksu barındırmaktadır. Şöyle ki Başkanlık sisteminin en karakteristik özelliği olan kuvvetler ayrılığı ilkesi burada büyük zede almaktadır. Çünkü hem cumhurbaşkanlığı seçimi hem de parlamento seçimi aynı anda yapılmaktadır. Yani seçimin galibi olan Cumhurbaşkanının ait olduğu parti aynı zamanda mecliste de büyük çoğunluğu elde etmiş olacaktır. Bu durum denge-fren mekanizmasını işlemez hale getirmektedir.

2.4.5. Mülki Amirlere Yeni Görevler Tevdi Edildi

Arapça bir kökene sahip olan “*mülk*” kelimesi ülke veya memleket anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda “mülki idare” kavramı ise “*ülke-memleket idaresi*” şeklinde tanımlanabilir. Tam da bu noktada ülke-devlet kavramlarını da karşılaştırmak yerinde olacaktır. Ülke, belli bir toprak parçası üzerinde ve belli bir nüfusa sahip, egemenlik kavramını oturtmuş bir olgu iken; devlet, kurumsallaşmış bir örgütsel tüzel kişiliği ifade etmektedir. Bu kavramsal çerçevede ülke yönetimi ile devlet yönetimi farkı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ülke yönetimi, daha doğrusu “*mülki idare*”, devletin belli coğrafyalarda yürütmüş olduğu (icra ettiği) fonksiyonların somutlaşmış halidir.

Devlet mekanizmasının küresel ölçekte yaşadığı değişim ve dönüşümler, örgütsel yapıda da kendisini iyiden iyiye hissettirmektedir. Bu çerçevede devlet kurumları arasında kimi zaman yetki ve sorumluluk paylaşımı, bölüşümü ve devri söz konusu olabilmektedir. Bu dönüşüm haliyle fonksiyonel ve işlevsel çıktılarda da değişikliklere neden olmaktadır. Söz konusu durum esas itibarıyla 1980 sonrası neo-liberal görüşlerin ışığında şekillenmiştir. Devletin klasik anlayışını terk ederek piyasa temelli hizmetler üretmesi, doğrudan müdahaleci yapısından farklı olarak düzenleyici ve denetleyici bir misyon üstlenmesi bu işlevsel değişikliğin en bariz göstergeleri olmuştur. Mülki İdare kavramının tarihsel süreçteki evrimi de bu anlamda payına düşeni almıştır.

Osmanlı devletinin katı, merkeziyetçi yapısının bir türevi olan ve Ulus-devlet anlayışını meşrulaştırma ve korumaya matuf bir göndermede bulunan Mülki İdare deyişi de zamanla zayıflamaya başlamıştır. Devletin hantal bürokratik yapısından kurtularak liberizasyon, özelleştirme yöntemleriyle minimal devlet anlayışının hâkim kılınması bu zayıflamayı tetiklemiştir. 1990’larda bu durum bir seviye daha ileri taşınmıştır. Ülkemizde de liberal görüşlü partilerin iktidarda olduğu bu dönemde düzenleyici ve denetleyici kurum ve kuruluşlarla devlet-piyasa mekanizması yeni bir anlayışla yönetilmeye başlanmıştır. Avrupa Birliğine (AB) üye olmaya yönelik adımların atıldığı 2000’li yıllarda ise katılım öncesi entegrasyon programları sahneye sürüldü. Bu kapsamda “*ajans (agency)*” kavramı ön plana çıkmış oldu. Bu kapsamda ise yeni çözümler ile yeni kurum ve kuruluşlarla birtakım işlevsel hizmetler yürütülmeye çalışıldı.

Kamu Yönetimi literatüründe genellikle devletin merkezi birimler ve yerel yönetimler üzerinde durulmakta, ancak oldukça köklü bir geçmişe ve zengin bir yönetim geleneğine sahip olan mülki yönetim sistemi üzerinde pek fazla kalem oynatılmamaktadır. Mülki yönetim sistemine idare hukuku kitaplarında en fazla 3-5 sayfa yer ayrılmakta, kamu yönetimi alanında lisans ve yüksek lisans eğitimi

verilen kurumlarda da yerel yönetimler ayrı bir ders konusu olurken, mülki yönetim sistemi ve taşra kuruluşları adeta unutulmaktadır. Ayrıca çoğu zaman yerel yönetimler ile mülki idare birimleri birbirine karıştırılmaktadır. Mülki yönetim sisteminin pek fazla tanınmadığı da bir gerçektir. Oysa Türkiye yönetim sisteminde mülki yönetim sistemi çok önemli bir yer tutmaktadır. Bizce esas üzerinde durulması, düşünülmesi ve geliştirilmesi gereken mülki yönetim sistemidir. Mülki idare mesleğinde ve sisteminde 1980 sonrası dönemde meydana gelen dönüşümü incelemeye başlamadan önce mülki idare sistemi hakkında ön bilgi vermek yararlı olacaktır. Çünkü mülki idare sisteminin ne anlama geldiğini belirtmeden, tarihi geçmişine bakmadan ve yasal dayanaklarını ortaya koymadan bu sistemde yaşanan dönüşüm ve değişimleri açıklamak mümkün olmaz. Bilindiği üzere Devletin ana idari görevleri, genel yönetimi oluşturan kuruluşlar tarafından yürütülür. Başta anayasa olmak üzere mevzuatla verilen vazifeleri görmek üzere merkezi yönetim, merkez ve taşra örgütlerini, birimlerini oluşturmuştur. Merkezi yönetim deyince akla ilk gelmesi gereken; Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu, bakanlıklar ve yardımcı olan kuruluşlar anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bir de taşra örgütü vardır. Taşra örgütü, il, ilçe, bucak ve bölgesel yapılanmalardan oluşur. Mülki idare sistemi, genel yönetimin il, ilçe ve bucaklardan oluşan taşra örgütlenmesini oluşturur (Gözübüyük, 2005:67-68).

Merkezden (Merkezi) Yönetim yani "*Devlet İdaresi*" kendi içerisinde "*Devlet İdaresinin Merkez Teşkilatı (Başkent Teşkilatı)*" ve "*Devlet İdaresinin Mülki Teşkilatı (Taşra Teşkilatı)*" olmak üzere ikiye ayrılır. Devlet idaresinin taşra (mülki) teşkilatı (1982 An. md.126) ise "*il*" ve "*ilçe*" olarak iki kademelidir. Anayasanın ilgili maddesinin son paragrafında "kanun" ile "*bölge*" teşkilatının kurulabilmesi konusunda izin veren bir düzenleme yapılmıştır. Ancak bu konuda şu ana kadar bölge düzeyinde *mülki teşkilat düzenlemesi* yapılmamıştır. Yine 5442 sayılı İl İdaresi Kanununa (md.1) göre Türkiye, devlet idaresinin mülki (taşra) teşkilatı açısından "il"lere, iller de "ilçe"lere ayrılmıştır. Kanun metninde "*...ve ilçeler de bucaklara bölünmüştür*", ibaresi yer almaktadır. Ancak fiili uygulaması çok sınırlı olan bucak teşkilatlanması öncelikli olarak 2012 yılında yürürlüğe konan 6360 sayılı kanun (md.1/6) ile büyükşehirlerde, sonrasında da 2014 yılında yürürlüğe konan 6552 kanun (md.129) ile tüm Türkiye'de kaldırılmıştır (Mecek, 2020:300).

Türkiye'de devlet yönetsel örgütü büyük ölçüde merkezde toplanmıştır. Bununla beraber yönetim yelpazesi taşraya doğru uzanarak il, belediye ve köy gibi yerel örgütlerle birbirine girmiş, illerde yerel teşkilatlanmalarla beraber merkezi yönetimin örgütleri de teşkilatlanmıştır. Merkez bu örgütü kurarak mahalli idareleri kontrol etmeyi, ülkenin siyasi ve idari birliğini sağlamayı amaçlamıştır. Eroğlu'na (1985:145) göre, Türkiye'de merkezden yönetim ve yerel yönetim kuruluşları dengeli bir biçimde birleştirilerek oldukça ılımlı veya hafifletilmiş bir merkezden yönetim sistemi kurulmuştur.

Türkiye'nin taşra yönetim yapısı "*idarenin bütünlüğü içinde coğrafi işbölümü*"ne dayanır. Buna göre taşrada bulunan kuruluşlar şunlardır; taşra genel yönetimi (mülki idare), bölge kuruluşları ve taşra yerel yönetimi (*il özel idaresi, belediye, büyükşehir belediyesi, köy yönetimi*). Konumuz açısından önemli olan taşra genel yönetimi, yani mülki idare sistemidir.

2.4.6. Kayyım Uygulamaları

Kayyım, bir mal yönetimi veya bir hizmetin yürütülmesi için görevlendirilen kişiye denilmektedir. Başta belirtmek gerekir ki günümüzde sıklıkla karıştırılan ve birbirinin yerine kullanılan "*kayyım*" ile "*kayyum*" kelimeleri anlamları itibariyle birbirinden farklıdır. Kayyım, hukuki terminolojiye ait bir kelimedir. Arapça bir kökene sahip olan kayyım kelimesi "*bir işi yürüten, icra eden, vekâlet eden*" anlamlarını ihtiva etmektedir. Kayyum ise, İslam Ansiklopedisine göre Allah'ın sıfatlarından olup, "*öncesi ve sonu olmayan, ebedi ve ezeli olan*" anlamına gelmektedir. Etimolojik olarak her iki kelime de kava-me kökenlerinden gelmektedir.

Özel hukukun belli başlı müesseselerinden olan Kayyım uygulaması, ülkemizde 2016 yılında çıkartılan KHK ile yeni bir boyut kazanmış oldu. Medeni Kanundaki bağlamı genişletilip Kamu Yönetimine de uyarlanmış böylece yüzbinlerce insanı doğrudan etkileyen ve özellikle Yerel

Yönetimler başta olmak üzere Kamu yönetimini doğrudan ilgilendiren bir yapıya büründürülmüştür. Türk Medeni Kanununda (madde 427) kayyımlik müessesesinin sınırları belirlenmiştir. Buna göre;

“Vesayet makamı, yönetimi kimseye ait olmayan mallar için gereken önlemleri alır ve özellikle aşağıdaki hâllerde bir yönetim kayyımı atar:

1. Bir kimse uzun süreden beri bulunamaz ve oturduğu yer de bilinemezse,
2. Vesayet altına alınması için yeterli bir sebep bulunmamakla beraber, bir kişi malvarlığını kendi başına yönetmek veya bunun için temsilci atamak gücünden yoksunsa,
3. Bir terekede mirasçılık hakları henüz belli değilse veya ceninin menfaatleri gerekli kılarsa,
4. Bir tüzel kişi gerekli organlardan yoksun kalmış ve yönetimi başka yoldan sağlanamamışsa,
5. Bir hayır işi veya genel yarar amacı güden başka bir iş için halktan toplanan para ve sair yardımı yönetme veya harcama yolu sağlanamamışsa”

Görüldüğü üzere gerek TMK’ daki kayyımlik uygulaması gerekse 2016 yılından itibaren kamu yönetiminde uygulanmaya başlanan ve adına medya kuruluşları tarafından kayyımlik denilen uygulama, sadece mal varlıklarının ve işlerin yönetilmesi konusunda benzerdir. Bunun dışında birbirlerinden farklı oldukları noktalar şunlardır: İlk olarak, kayyım ataması mahkeme kararı ile yapılabilir. İkinci olarak, özel hukuka tabi tüzel veya gerçek kişiler için kullanılan bir kavram kamu yönetiminde hukuki açıdan ortaya sorun çıkarabilir. Bu nedenle kamu yönetiminde hukuki terminolojiye ait olan kayyım kavramının kullanılması pek doğru değildir (Keleş ve Özgül, 2017:302).

3. SONUÇ

İnsanlar belli bir düzen içinde yaşamak için kimi özgürlüklerinden, kimi kazanımlarından feragat etmek zorunda kalmışlardır. Tarihsel süreç içerisinde belli bir sözleşme çerçevesinde ve asgari müşterekler çerçevesinde birleşen toplumlar, belli kurallar dizisi oluşturmuşlardır. Bu kurallar bireyi topluma karşı korumakla beraber esas itibariyle toplumu ve dahası devleti korumaya yönelik kurallara olagelmıştır. Bu süreç “kamu düzeni” kavramını geliştirmiştir.

Ülkemizde kamu düzeni kavramı bir retorik olmanın çok ötesindedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu gibi merkezîyetçiliğin katı bir şekilde yaşandığı bir devletin mirasını alan Türkiye, şüphesiz ki bu genetik kodları devlet geleneğinde yaşatacaktı. İşte bu genetik kodlama devleti her türlü duruma karşı koruma refleksi geliştirerek, kimi zaman amacından saptırılsa ve yetkiler aşılsa da, neticede Anayasal sınırlar çerçevesinde birtakım yasal düzenlemeler geliştirilmiştir. Bu yasal düzenlemeler devleti olağan dönemlerin dışında cereyan eden birtakım olay ve olgulara karşı önceden hazırlıklı olmayı gerekli kılmıştır. “Kamu düzeni ve devletin bekası esastır” söyleminden hareketle belli bir meşruiyet kazandırılan olağanüstü yönetimler, bahsedilen bu kuralları sistematize etmiş ve yasal zeminini oluşturmuştur. Ülkemizde olağanüstü yönetimleri ve kamu yönetimine etkilerini tarihsel süreç içerisinde ele almaya çalıştığımız bu çalışmada 1876 Kanun-i Esasi’den günümüze dek kat edilen yol ve ilerlenen aşama sistematik bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Olağanüstü yönetimler, zaman içerisinde kimi evrimsel değişimlere maruz kalmıştır. Kamu düzenini tesis etmek üzere ilk zamanlarda klasik unsurlar dediğimiz güvenlik, sağlık, dirlik ve esenlik konularında önlem almak yeterli iken zamanın ruhuna uygun olarak “genel ahlak”, “insan onuru” “kamusal estetik” ve “bireylerin kendilerine karşı korunması” gibi yeni kavramlarla yeni bir boyut kazanmış oldu. Benzer şekilde doğal afetler, ağır ekonomik bunalımlar ve yaygın şiddet eylemleri, kamu düzeninin bozulması adına yeterli argümanlar iken; küresel ölçekte cereyan eden göç dalgaları ve siber saldırılar ile küresel ölçekte yaşanan salgın hastalıklar, kamu düzenini tehdit eden yeni retorikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla zamanın ruhuna göre devletler, yeni birtakım savunma mekanizmaları geliştirerek kamu düzenini ve dolayısıyla devletin varlığı güvence altına almaya

çalışılmışlardır. Olağanüstü yönetimler belli bir yasal çerçeveye oturtulmuştur. Böylece ulusal ve uluslararası alanda bir meşruiyet sağlanmaktadır. Olağanüstü yönetimlerin uygulandığı dönemlerde kişi hak ve hürriyetleri kısıtlanabilmekte ve hatta ortadan kaldırılabilir. Fakat bu durum kamu düzenini yeniden sağlanması adına geçici ve istisnai bir önlemdir. Çünkü demokratik devletlerde olağanüstü yönetimler sistematize edilerek belli bir süre şartına bağlanmıştır. Süre sınırının olmayışı, OHAL yönetimini uygulayan otoriteye sınırsız yetkiler verebilmekte ve keyfi uygulamalar sebebiyet verebilmektedir. İşte bu durumun önlenmesi adına belli bir süre sınırı vurgulanmıştır. Söz gelimi ülkemizde bu konuda “altı ayı geçmemek üzere” kavramı bu kapsamda değerlendirilebilir.

Olağanüstü yönetimler her ne kadar istisnai ve geçici bir durum olsa da toplumu derinden etkileyen sonuçlar doğurabilmektedir. Söz gelimi ülkemizde 1973-1982 yılları arasında kimi zaman uygulanan olağanüstü yönetimler sosyal hayatta çok ciddi travmalar yaşatmıştır. Bireyleri etkileyen bu durumlar haliyle devletin genel yönetimi diyebileceğimiz Kamu Yönetimini de etkilemiştir. Ülkemizde “Kamu” kavramı genel olarak devlet ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Kamu Yönetimi olgusu akademik olarak geleneksel yapısını korusa da devlet kamu tüzel kişiliği içerisinde yeni boyutlar kazanmıştır. Neo-liberal ekonominin pür manada hâkim olduğu piyasaların bir uzantısı ve türevi olarak müdahaleci devlet anlayışından minimal devlet anlayışına geçilmiş doğal olarak Kamu Yönetimine biçilen misyonda da değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Devlet kademesinde yaşanan bu evrimsel süreç, denetleyici ve düzenleyici kurumların oluşumuna sebebiyet vermiştir. Böylece kamu politikaları analizinde yeni kavramlar ve yeni retorikler geliştirilmiştir.

15 Temmuz olayları sonrasında Türkiye, olağanüstü yönetimlere yeniden başvurmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda olağanüstü yönetim uygulamasına başvurularak kamu düzeni yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır. Bir taraftan olağanüstü yönetimler diğer taraftan Partili Cumhurbaşkanlığı sistemi uygulaması, Kamu Yönetimi anlamında çok derin sayılabilecek gelişmelere sebebiyet vermiştir. OHAL ilanı sonrasında yürütmeye verilen geniş yetkiler ve çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler adeta devlet mekanizmasını yeniden dizayn etmiştir. Devletin tüm kamu kurum ve kuruluşları bu KHK’lardan etkilenmiş Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle farklı bir boyuta girilmiştir. Yapılan tüm bu ve benzeri uygulamalar, Kamu Düzenini tesis etmeye ve korumaya yönelik girişimlerdir.

KAYNAKÇA

- AKAD, M. (1997), **Genel Kamu Hukuku**, Filiz Yayınları, İstanbul.
- AKIN, İ. (1971), **Temel Haklar ve Özgürlükler**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- AKIN, İ. (1992), **Türk Devrim Tarihi**, Beta Yayınları, İstanbul.
- AKIN, R. (2010), **Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- ATAR, Y. (2009), **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya.
- ATAY, E. E. (2012), **İdare Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 3.Baskı.
- BERNARD, P. (1962), **La Nation D’ordre Public En Droit, Administratif**, Librairie Générale De Droit et De Jurisprudence, Paris.
- BULUT, B. (2012), “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Mülkiyet Hakkı ve Sınırlandırılması Esasları*”, **LH Dergisi**, S.33, ss.11-32.
- ÇETİNDAG, F. (2004), “*Türk Anayasal Sisteminde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması Bağlamında Kamu Düzeni*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DURAN, L. (1982), **İdare Hukuku Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.

- ERDOĞAN, M. (1996), “*Başkanlık Sistemini Doğru Tartışmak*”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S.96(2), s.1-12.
- ERDOĞAN, M. (1997), **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, M. (2007), **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara.
- ERDOĞAN, M. (2011), **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara.
- EROĞLU, H. (1985), **İdare Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- FENDOĞLU, H. T. (2015), **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- FENDOĞLU, H. T. (2002), **Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri**, Beyan Yayınları, İstanbul.
- FENDOĞLU, H. T. (2000), **Türk Hukuk Tarihi**, Filiz Yayınları, İstanbul.
- FENDOĞLU, H. T. (1995), **Hukuka Giriş**, Mimoza Yayınları, Konya.
- FENDOĞLU, H. T. (1994), **Hukuk Tarihimizde Temel Haklar**, Mimoza Yayınları, Konya.
- GİRİTLİ, İ., BİLGİN, P., AKGÜNER, T. (2006), **İdare Hukuku**. İstanbul: Der.
- GÖREN, Z. (2011), **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- GÖZLER, K. (2011), **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Yayınları, Bursa.
- GÖZLER, K. (2015), **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yayınları, Bursa, 6.Baskı.
- GÖZLER, K. (2017), **Kısa Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınları, Bursa.
- GÖZLER, K. (2000), **Kanun Hükmünde Kararnemelerin Hukukî Rejimi**, Ekin Yayınları, Bursa.
- GÖZLER, K. ve KAPLAN, G. (2013), **İdare Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınları, Bursa.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Ş. (2005), **Açıklamalı Türk Anayasaları (Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişikler)**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Ş. (2010), **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 11. Baskı.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Ş. ve SEZGİN, Z. (1957), **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara.
- GÜLER, F. (2021), “*1982 Anayasası Döneminde Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Yargısal Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma*”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)**, S.7(1), ss.192-208.
- GÜVEN, D. (2009), **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HAURİOU, M. (1933), **Précis Du Droit Administratif et De Droit Public**, Librairen du Recueil Sirey, Paris.
- HAZIR, H. (1991), **Türkiye ’de ve Yabancı Ülkelerde Olağanüstü Hal Rejimlerinde Kamu Hürriyetlerinin Sınırlanması**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- İZCİ, F. ve YILMAZ, V. (2019), “*Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun Yapısal ve İşlevsel Boyutlarının İncelenmesi*”, **Javs Congress: Uluslararası İİBF Kongresi Bildiriler Kitabı**, 2-4 Mayıs 2019 – Şırnak, ss.38-54.
- KABOĞLU, İ. Ö. (2002), **Özgürlüklerin Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı**, İmge Kitabevi, Ankara, 6.Baskı.
- KAPANİ, M. (1952), “*Amerika Birleşik Devletleri Başkanının Fevkalade Selahiyetleri*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.9(1), ss.135-166.
- KAPANİ, M. (1993), **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara.

- KELEŞ, R. ve ÖZGÜL, C. G. (2017), “*Belediye Organlarına Kayyım Atamaları Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.72(2), ss.299-313.
- KİLİ, S. (1981), **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- KİLİ, S. (2001), **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- KİLİ, S. ve GÖZÜBÜYÜK, A. Ş. (2000), **Türk Anayasa Hukuku Metinleri (Senedi İttifak’tan Günümüze)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- KUZU, B. (1993), **Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi**, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul.
- LEVINSON, D. J. ve PILDES, R. H. (2006), **Separation of Parties, Not Powers**, New York University Public Law and Legal Theory Working Papers, New York.
- MARTIN, D. S. (1988), “*The New Managerialism and the Policy Influence of Consultants in Government: Governance*”, **An International Journal of Policy And Administration**, 2, 3:315-335.
- MECEK, M. (2020), “*Bir Mülki (Taşra) İdare Birimi Olarak Türkiye’de İl Yönetimleri ve Hukuki – Örgütsel Yapıları*”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)**, S.6(2), ss.296-325.
- MECEK, M. ve YILMAZ, V. (2021), “*Postmodern Kamu Yönetimi Ekseninde Yerel Yönetişim ve Katılım*”, **Postmodern Kamu Yönetimi** (Ed. B. Parlak, K. C. Doğan), Nobel Yayınları, Ankara, ss.231-273.
- OĞUZMAN, M. K. ve ÖZ, T. (2000), **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 3.Baskı.
- ONAR, S. S. (1952), **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Akgün Matbaası, İstanbul, Cilt 3, 3.Baskı.
- ÖMÜRGÖNÜLŞEN, U. (1997), “*The New Public Management*”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.52(1), ss.517-565.
- ÖZBUDUN, E. (2004), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- ÖZBUDUN, E. (2011), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK, S. (1983), **Anayasa Hukuku Dersleri**, Filiz Yayınları, İstanbul, Cilt 2.
- ÖZÇELİK, S. (1984), **Anayasa Hukuku 1: Umumi Esaslar**, Beta Yayınları, İstanbul.
- ÖZER, M. A. (2015), **Yeni Kamu Yönetimi**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- SCHMİTT, C. (2002), **Siyasî İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm** (Çev. E. Zeybekoğlu), Dost Kitabevi, Ankara.
- SHUGART, M. S. ve HAGGARD, S. (2001), “*Instiutional and Public Policy in Presidential Systems, President*”, **Parliaments and Policy** (Ed. S. Haggart, M. D. McCubbins), Chambridge University Press, Chambridge (UK).
- ŞİMŞEK, A. A. (2010), “*Genel Kamu Hukukunun Temel Kavramı Olarak Kamu Düzeni*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TANİLLİ, S. (1981), **Devlet ve Demokrasi**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- TANÖR, B. (1991), **Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler**, Der Yayınları, İstanbul.
- TANÖR, B. (1994), **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul.
- TANÖR B. (1999), “*Sıkıyönetim*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt 4.

- TANÖR, B. (2002), **Osmanlı-Türk Anayasa Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- TANÖR, B. (2015), **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- TEZİÇ, E. (1991), **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul.
- TUNÇ, H. (1999), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Nobel Yayınları, Ankara.
- TUNÇ, H. ve BİLİR, F. (2002), **Anayasa Hukuku Uygulamaları**, Nobel Yayınları, Ankara.
- TUNÇ, H., BİLİR, F. ve YAVUZ, B. (2015), **Türk Anayasa Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara.
- TEKİNSOY, Ö. (2011), **İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı**, 12 Levha Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, R. (2003), **Devlet Yapısı ve Nitelikleri**, AKADER Yayınları, Diyarbakır.
- YILMAZ, V. ve MECEK, M. (2021), “*Kavram ve Kuramsal Açından Türkiye’de Dijital Kamu Yönetimi ve Dönüşümü*”, **Kamu Yönetiminde Değişim Olgusu: Global Trendler ve Yeni Paradigmalar** (Ed. B. Akıncı), Nobel Yayınları, Ankara, ss.103-138.

Etiyopya Ombudsmanı: Yapısal-Kurumsal ve İşlevsel Yönleri

Ethiopian Ombudsman: The Aspects of Structural-Institutional and Functional

Kadir Caner DOĞAN

*Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
kadircanerdogan@gumushane.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3476-8865>*

Makale Başvuru Tarihi: 14.12.2021

Makale Kabul Tarihi: 26.12.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Ombudsman, ilk olarak dünyada İsveç'te 18. yüzyılda ortaya çıkmış ve daha sonrasında da II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyaya yayılmış bir kurumdur. Bu kurumun temel özellikleri arasında; demokrasiyi güçlendirmesi, hukukun üstünlüğünü esas alması ve insan haklarını koruması bulunmaktadır. Liberal bir demokrasi projesi olarak ombudsman, kurulduğu ülkelerde gün geçtikçe başarılı uygulamaları ile geniş düzeyde kabul edilebilirliğini artırmaktadır. Bu çalışmada, Afrika kıtasında bir ombudsman tecrübesinin yaşandığı Etiyopya'da ombudsmanın yapısal-kurumsal ve işlevsel yönlerinin açıklanması amaçlanmaktadır. Bu sayede Etiyopya demokrasisi, demokratik bir aracın konumu ve faaliyetleri ile değerlendirilmek istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Etiyopya, Ombudsman, Demokrasi, Denetim.

ABSTRACT

The Ombudsman first emerged in the 18th century in Sweden in the world and then it is an institution that spread around the world after World War II. Among the main features of this institution; strengthen democracy, take the rule of law as a basis and protect human rights. As a liberal democracy project, the ombudsman is increasing its wide acceptance with its successful applications in the countries where it is established. In this study, it is aimed to explain the structural-institutional and functional aspects of the ombudsman in Ethiopia, where an ombudsman experience is experienced in the African continent. In this way, Ethiopian democracy is desired to be evaluated with the position and activities of a democratic tool.

Keywords: Africa, Ethiopia, Ombudsman, Democracy, Auditing.

1. GİRİŞ

Bir kamu yönetiminin haksız eylem ve davranışları karşısında halktan buna yönelik şikayetleri alan ve belirli bir prosedür çerçevesinde çözen ombudsman kurumu, dünyada öncelikle İskandinav dünyasında İsveç'te 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Günümüzde yaklaşık 195 ülkede uygulanan bu kurum, dünyanın tüm kıtalarında faaliyet göstermektedir.

Ombudsman, öncelikle Anglo-Sakson dünyasında popüler hale geldikten sonra Kıta Avrupası, Sovyet rejimi altındaki devletler ve gelişmemiş çaptaki devletlere de ulaşmıştır. Hızlı yayılım gösteren ve yerleştiği ülkelerde kalıcı olan bu kurum, devletle vatandaşlar arasındaki güven bağlarının kurulmasında önemli bir siyasal araç konumunda bulunmaktadır. Dünyanın birçok devletinde uygulanması kurumun, insanlık açısından ve demokrasinin kapasitesinin güçlendirilmesi bağlamında önemini ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Etiyopya Ombudsmanı'nın yapısal-kurumsal (*kuruluş, atanma, görev*) ve işlevsel (*şikâyet kabulü, işleyiş yöntemi ve sonuçlandırma*) yönlerini ana hatları ile analiz etmektir. Bu şekilde de Etiyopya demokrasisi ve kamu yönetiminin performansı hakkında bir takım ipuçlarına ulaşılabilir.

Çalışmanın yöntemi, literatür taramasıdır. Çalışmada ombudsman ile ilgili bilgilere akademik düzeydeki makale, kitap, tez ve kurum web sitesinden ulaşılmıştır. Çalışma temel üç bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde ombudsman kavramı tanımlanmış, ikinci bölümde Etiyopya demokrasisi genel olarak izah edilmiş ve üçüncü bölümde de Etiyopya'da ombudsmanın belirtilen yönleri ifade edilmiştir. Sonuç bölümünde de konu ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

2. OMBUDSMAN KAVRAMI

Ombudsman, vatandaşlardan kamu yönetimine dair sorunları karşısında şikayetlerini alan ve çözen bir yapıdır. Kamusal bir teşkilat olarak ombudsman, bulunduğu devlette hukuk devletinin güçlendirilmesi, demokrasi kalitesinin yükseltilmesi ve insan haklarının kurumsallaşması için çabalamaktadır (<https://www.ombudsman.europa.eu/en/speech/en/348>).

Tarihsel süreçte ilk defa 1809 tarihli İsveç Anayasası ile hüküm altına alınmış, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya devletlerinin dikkatini çekmiştir. Ombudsman, günümüzde sosyalist ve kapitalist tüm siyasal rejimlere sahip ülkelerde uygulanmaktadır. Dünyanın tüm kıtalarında farklı devletlerde ve çeşitli uygulama düzeylerinde hizmet vermektedir (<https://www.lawctopus.com/academike/ombudsman-critical-appraisal/>). Ombudsmanın temel özellikleri arasında şunlar sıralanabilir (Gottehrer, 2021);

- Bağımsızlık,
- Yasa ile kurulma,
- Tarafsızlık
- Demokrasiyi güçlendirme,
- Arabuluculuk,
- Hak ve hukuku gözetmesi,
- Hoşgörü ve güven.

3. ETİYOPYA DEMOKRASİSİ

Etiyopya'nın 1990'lı yıllarda Sovyet tipi bir sistemden demokrasiye geçişi, ülke tarihinde hiç var olmayan seçim, özgürlük, özgür basın ve insan haklarının önünü açmıştır (Engedayehu, 1993:29). Etiyopya'nın 1990'larda demokrasiyi tesis etme deneyimi hem demokrat adayları hem de demokratlaştırıcılar için aydınlatıcıdır. Bazı yönlerden, mevcut liderlerinin demokrasiyi tesis etme çabaları dikkate değer ölçüde başarılı olmuştur. Ülkenin idari yapısı dönüştürülmüş ve yeni bir hükümet biçimi -etnik federalizm- benimsenmiştir. Nüfusun yaklaşık yüzde 85'ini oluşturan köylüler, hangi mahsulü ekecekleri, ürünlerini ne zaman ve nerede satacakları konusunda kendi kararlarını verme özgürlüğüne kavuştular. Aslında, Etiyopya'nın yeni liderleri yönetim konusunda günümüzün daha dramatik deneylerinden birini yürütüyorlar. Süreç nispeten barışçıl olduğu için çok az ilgi gördü. Etiyopya'da demokratik ilerlemeyi izleyen dış grupların dikkatini çeken çatışma, çoğunlukla başkentteki entelektüeller etrafında toplanıyor ve nüfusun çoğu için çok az şey ifade ediyor (<https://muse.jhu.edu/article/16915>).

Etiyopya hükümeti, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik daha geniş çabası kapsamında, demokrasiyi inşa etmek ve pekiştirmek konusunda net bir gündem belirlemiştir. Ülkenin Büyüme ve Dönüşüm Planı'nda yer alan gündemin odak noktası; iyi yönetim, demokratik sistemin güçlendirilmesi, demokratik kurumların kapasitesinin geliştirilmesi ve adalet sisteminin iyileştirilmesidir. Hükümet, çok partili bir parlamenter sistemi ve yetkiyi dokuz bölgesel eyalete ve iki şehir yönetimine devreden federal bir yapıyı benimsemiştir. Ulusal İnsan Hakları Eylem Planı geliştirmiş ve bilgi edinme hakkı ve medya özgürlüğü de dahil olmak üzere önemli yasal reformları kabul etmiştir. Ayrıca yönetimi inşa sürecinde kapasite etme sürecine girmiş; kamu hizmeti ve adalet sektörünün reformu, ademi merkezîyetçiliğin derinleştirilmesi ve temel hizmetlerin sunumunun iyileştirilmesi bunlar arasında yer almıştır. Bu demokrasiyi güçlendiren demokrasi parametreleri ile Etiyopya, Afrika'da istikrarın, hukukun, hoşgörünün ve güvenliğin sağlam zeminlerini kurmaktadır (https://www.et.undp.org/content/ethiopia/en/home/operations/projects/democratic_governance/project_StrengtheningDemocraticGovernance.html). Bu bakımdan Etiyopya'da demokrasiye geçiş süreci, birçok demokratik kural ve konunun temellerinin atılması ve bunların derinleştirilmesi üzerine odaklanmıştır. Birçok engel ve zorluklara rağmen Etiyopya'da demokrasi, kurumsallaşmaktadır. Etiyopya'da bir ombudsman kurulması da bu demokratik sürecin adımlarından biri olarak değerlendirilebilir.

4. ETİYOPYA'DA OMBUDSMAN

Çalışmanın bu bölümünde Etiyopya Ombudsmanı açıklanmadan önce, devletin temel siyasi sistemi ve kamu yönetimi hakkında bilgi verilmiştir. Nitekim bir devletin siyasi sistemi ve kamu yönetimi yapısı ile ombudsman doğrudan ilişkilidir.

4.1. Etiyopya'nın Siyasi Sistemi ve Kamu Yönetimi

Etiyopya, Afrika Kıtası üzerinde 3000 yıllık bir uygarlık geleneğine sahip (Wondirad, 2014:174) ve tarihte hiçbir sömürge dönemi yaşamamış bir Doğu Afrika ülkesidir (KTO, 2013:4). Etiyopya, uzun bir süre monarşiyle yönetildi ve 1934-41 İtalyan işgali dışında, sömürge yönetimi altında olmayan tek Afrika ülkesidir. Bu ülkede askeri cunta, the Derg, 1930'dan beri iktidarda olan İmparator Haile Salassie'nin hanedanını devirerek sosyalist bir devlet kurdu. Ardından kanlı darbelerin, ayaklanmaların, uzun yıllar süren kuraklığın ve kitlesel sığınma sorunlarının ortaya çıktığı Etiyopya'da, isyancı güçlerin Etiyopya Halkın Devrimci Demokratik Cephesi (EPRDF) altında koalisyon kurmasıyla bu rejim, 1991 yılında devrildi. Nitekim askeri cuntanın devrilmesiyle birlikte siyasi ve ekonomik açıdan istikrarlı bir döneme girilmiş ve ülke Afrika'nın en istikrarlı ülkelerinden

biri haline gelmiştir. Ülkede yeni sistem Anayasası da 1995 yılında yürürlüğe girmiştir ve çok partili bir parlamenter yönetim yapısı kurulmuştur (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021:4).

Etiyopya, yetkilerin merkezi hükümet ve federe devletler arasında paylaşıldığı federal bir cumhuriyettir. Yürütme organı, devletin başı olan Cumhurbaşkanı ile Başbakan ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Başkan, sembolik bir role sahiptir ve Federal Meclis ve Halkların Temsilciler Meclisi tarafından 6 yıllık bir süre için seçilir. Yargı organı ise Federal Eyalet ve Federal Devletler düzeyinde örgütlenmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti, 9 federal bölgeye (*Afar, Amhara, Benishangul-Gumuz, Gambela, Harari, Oromia, Somali, Güney Milletler ve Halklar Bölgesi, Tigrayve*) ve iki büyük şehre (*Addis Ababa ve Dire Dawa*) ayrılmıştır (Vaughan ve Tronvoll, 2003:84). Hem nüfus hem de ekonomik açıdan en önemli bölgeler Oromia ve Amhara'dır. Büyük şehirler ise Addis Ababa ve Dire Dawa'dır. Geçmiş yıllardaki deneyimler dikkate alındığında, idari yetkiler büyük ölçüde bölgelere ve iki büyükşehirde il yönetimlerine bırakılmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021:4).

Etiyopya, Afrika'nın en kalabalık ülkelerinden biridir. Federal anayasaya göre Etiyopya, etnik kökenlerine göre eyaletlere ayrılrsa da hiçbir eyalet etnik köken açısından tamamen homojen bir yapıya sahip değildir. Bazı eyaletlerde çok farklı etnik kökenlerden insanlar bir arada yaşamaktadır. Etiyopya'da en büyük etnik grup Oromo'dur ve ülkede 64 farklı etnik grup yer almaktadır (KTO, 2013:4).

4.2. Etiyopya Ombudsmanı

4.2.1. Etiyopya Ombudsmanı'nın Yapısal-Kurumsal Yönleri

Etiyopya, 1990'ların başında demokratik bir devlet oldu ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan tüm insan ve siyasi hakların listelendiği federal anayasayı kabul etti (Mengist, 2020:40). Nitekim Etiyopya'da feodal rejime kadar giden yolda bir ombudsmanlık kurumu kurma girişimi olsa da (Agegnehu ve Dibu, 2016:64), bu girişimi gerçekleştiren 1995 tarihli cumhuriyet anayasasıdır. Bu anayasasının 55. maddesi uyarınca, yasama organına, insan haklarının korunmasını denetleyen ve kötü yönetimi araştıran ulusal insan hakları kurumları kurma yetkisi verildi. Bu görevi gerçekleştirmek için Etiyopya Halk Temsilciler Meclisi, sırasıyla 210/2000 ve 211/2000 sayılı bildiri ile Etiyopya Ulusal İnsan Hakları Komisyonu ve Etiyopya Ombudsmanlık Kurumu'nu kurdu (Dessie, 2018:29). Bununla birlikte, bu bildiriler, aynı amaçlara sahip, yani iyi yönetim sağlanarak insan haklarını teşvik etmek ve korumak amacıyla 1142/2019 sayılı yeni değişiklik bildirisi ile yeniden kapsamlı olarak düzenlenmiştir (Beyene, 2020:34).

Etiyopya'da ombudsman, daha çok kamu yönetimlerinin kötü yönetim uygulamaları ile ilgilenmektedir (Abdo, 2021). Bu çerçevede Etiyopya'da ombudsman, idari yönerge ve kararları denetleme, kötü yönetim uygulamalarını araştırma ve gerekli tavsiyelerde bulunma yetkisine sahiptir (Gebeye, 2019:41). Etiyopya'da vatandaşların yasaların kendilerine sağladığı hak ve menfaatlere kamusal organlar tarafından saygı gösterilmesini gerçekleştirmek suretiyle kaliteli, verimli, şeffaf ve hukukun üstünlüğüne dayalı iyi bir yönetimin sağlanması ombudsmanın temel misyonudur (<http://www.ethombudsman.gov.et/web/guest/overview1>; Bayeh, 2014:1745).

Etiyopya'da ombudsman kurumunun kurulması, sosyalizmin çöküşü ve 1991'de Marksist-Leninist yönelimli askeri rejimin çöküşünün habercisi olan Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bağlantılı demokratikleşmenin bir sonucudur (Hailu, 2018:32; Abebe, 2019:22). Anayasa, Parlamente'ya bir ombudsmanlık kurumu kurma yetkisi vermektedir. Ombudsman, Etiyopya devletinin kendi inceleme ve soruşturma yetkisine sahip özerk bir organı olarak kurulmuştur. Etiyopya'da Baş Ombudsman, Baş Ombudsman Yardımcısı ve diğer Ombudsmanlar parlamento tarafından atanır. Adaylar, yasanın 11. maddesine göre oluşturulacak bir Aday Gösterme Komitesi tarafından atanır. Adaylar, Komite üyelerinin üçte ikisinin desteğini almalıdır. Aday listesi, oylanmak üzere Meclis Başkanı tarafından meclise sunulur ve adayların meclis oylarının en az üçte ikisini alması gerekir. Seçilecek adayların

genel nitelikleri dikkate alındığında; Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Anayasasına bağlı; hukuk, yönetim veya diğer ilgili disiplinlerdeki deneyim yoluyla eğitim almış veya yeterli bilgi edinmiş; çalışkanlığı, dürüstlüğü ve iyi davranışlarıyla anılan; adi bir suçtan başka bir suçtan hüküm giymemiş olan; Etiyopya’da kamusal bir görevi üstlenecek kadar sağlıklı olmalıdır; ve otuz beş yaşından büyük olmalıdır. İlk defa atanan kişinin görev süresi beş yıldır ve bu maddenin 1. bendinde belirtilen sürenin sonunda yeniden atanabilir. Bir ombudsman, aşağıdaki koşullarda görevden alınabilir: İstifa üzerine, üç ay önceden yazılı bildirimde bulunmak kaydıyla hastalık nedeniyle görevini gereği gibi yapamadığının tespiti halinde, rüşvetçi olduğu veya diğer yasa dışı eylemlerde bulunduğu tespit edilirse, açıkça yetersizlik tespit edildiğinde, görev süresinin sona ermesi üzerine. Bir ombudsmanın feshedilmesinden veya görevden alınmasından sonraki altı ay içinde, bu maddenin 1. fıkrası uyarınca yerine başka bir atama yapılır (Barry, 2020:97).

4.2.2. Etiyopya Ombudsmanı’nın İşlevsel Yönleri

Etiyopya’da ombudsmana yapılan şikâyetler, kötü muameleden şikâyet ettiğini iddia eden bir kişi veya eşi, aile ferdi, temsilcisi veya üçüncü kişiler tarafından yapılabilir. Kurum, işlenen kötü yönetimin ağırlığını dikkate alarak isimsiz şikâyetler de alabilir. Herhangi bir kişi, şikâyetinde bulunduğu bir kötü muamele vakasıyla ilgili olarak kuruma şikâyetinde bulunmadan önce, şikâyetini ilgili mercilere getirecektir. Bu yasanın 7’nci maddesi hükümleri saklı kalmak kaydıyla, şikâyetinde bulunma hakkı, aynı davada cezai veya hukuk takibatını engellemez. Kurum şikâyetleri ücretsiz olarak alır ve inceler. Etiyopya Ombudsman Kurumu’na sözlü, yazılı veya başka bir şekilde şikâyetinde bulunulabilir. Şikâyetler, mümkün olduğunca destekleyici kanıtlarla sunulacaktır. Şikâyetler, Amharca’da veya şikâyetçinin bulunduğu bölgenin çalışma dilinde yapılabilir. Kurum, kendisine iletilen şikâyetlere istinaden soruşturma başlatabilir ve gerekli gördüğü durumlarda kendi inisiyatifiyle soruşturmayı yürütme yetkisine sahiptir. Kurumun görev ve işlevlerini yerine getirmesine yardımcı olmak için gerekli yardımı herkes sağlayabilir. Kurumun bağımsızlığını sağlayacak ve kendi programlarını yürütecek bütçesi aşağıdaki kaynaklardan oluşturulur: Devlet tarafından tahsis edilecek bütçe desteği, yardım, bağış ve diğer kaynaklar (Barry, 2020:98-99).

Ombudsman, her yıl kötü yönetim konularında Parlamento’ya bir rapor sunar. Rapora dayanarak, Parlamento, kötü yönetimi yapmakla suçlanan bir idari kurumdan sorumlu bir yetkiliyi arayabilir ve sorgulayabilir (Enyew, 2008:48). Parlamento, bu raporları dikkate alarak, yürütmenin performansını değerlendirebilir ve gerekli önlemleri alabilir (Faris, 2012:41). Nitekim kurumun bu resmi raporları, kamuya faydalı bilgiler ve yardım sağlar; ombudsmanın rolüne ilişkin kamu anlayışını ve kuruma gelecek şikâyetlerin sayısını artırır ve kamuoyunun kurumun yararlılığına ilişkin algısını güçlendirir. Ayrıca bu tür raporlar, kurumun tavsiyelerini uygulama oranını artırmaya hizmet etmektedir (Ali, 2021:12).

5. SONUÇ

Afrika’da Etiyopya’da ombudsman, 1990’lı yıllardan sonra komünist sistemden demokrasiye geçişin bir sembolü olarak kurulmuştur. Etiyopya’da ombudsman, vatandaşlardan almış olduğu şikâyetler üzerine işleyen, parlamentoya yıllık bir rapor sunan kamu yönetimi denetim araçlarından biridir. Etiyopya’da ombudsman, parlamentoya organik olarak bağlı, ancak hükümete de işleyiş konusunda bilgi veren düzeyde kamu yönetiminin etkinliği ve iyi yönetişim ilkeleri ile çalışmasını sağlayan modern bir kurumdur.

Afrika ülkelerinden bir ombudsman tecrübesi sunan Etiyopya’da kurumun kamu yönetiminin çağdaştırılması ve demokratikleştirilmesi konusunda önemli görevler üstlendiği söylenebilmektedir. Nitekim Etiyopya’da ombudsman, açık seçimler, özgür basın, katılımcı demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının güçlendirilmesinde rolü olan çağdaş bir yapı ve işleve sahiptir. Afrika ülkelerinin genelinde gündemde olan askeri cunta rejimleri ve diktatörlüklerin çözülmesinden sonra ombudsmana

geçilmesi, Etiyopya örneğinde de ülkenin dünya ile bütünleşmesinde ve uluslararası hukuk normlarına uymasında bir garantör konumundadır.

KAYNAKÇA

- ABDO, M. (2021), “*The Human Rights Commission of Ethiopia and Issues of Forced Evictions - A Case Oriented Study of its Practice*”, **Human Rights and Development Legal Perspectives from and for Ethiopia** (Ed. E. Brems, C. Van der Beken, S. A. Yimer), Brill Publishers, Leiden, ss.329-359.
- ABEBE, M. M. (2018), “*The Relations Between the Media and Political System in Ethiopia’s Revolutionary Democracy*”, **ERJSSH**, S.6(2), ss.22-38.
- AGEGNEHU, A. ve WORKU, D. (2016), “*Ethiopian Human Rights System: An Overview*”, **Global Journal for Legal Studies**, S.5(2), ss.62-76.
- ALI, A. J. (2021), “*The Role of the Ethiopian Ombudsman Institution in Good Governance*”, **E-Document**, https://www.academia.edu/9359478/The_Role_of_the_Ethiopian_Ombudsman_Institution_in_Good_Governance (Erişim Tarihi: 13.08.2021).
- BARRY, B. H. (2020), “*Federal Devletlerde Ombudsmanlık Kurumu ve Yerel Ombudsmanlar*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- BAYEH, E. (2014), “*Incorporation of Human Rights into Legal Frameworks of the three Successive Regimes of Ethiopia and their Treatment: A Comparative Analysis*”, **European Journal of Humanities and Social Sciences**, S.32(1), ss.1739-1751.
- BEYENE, R. (2020), “*The Role of Ombudsman in the Protection and Promotion of Human Rights: An Analysis of the Ethiopian Ombudsman*”, **A Master Thesis**, Addis Ababa University College of Law and Governance in Partial Fulfillment of the Requirements for Masters of Laws Degree in Human Rights Law, Addis Ababa.
- DESSIE, S. H. (2018), “*Ombudsman for Good Governances in Ethiopia: Assessing the Awareness and Perceptions of Civil Servants: Insight from South Wollo Zone Civil Servants*”, **Global Journal of Human-Social Science: F Political Science**, S.18(1), ss.28-36.
- ENGEDAYEHU, W. (1993), “*Ethiopia: Democracy and the Politics of Ethnicity*”, **Africa Today**, S.40(2), ss.29-52.
- ENYEW, A. B. (2008), “*Transitional Justice and the Creation of a Human Rights Culture in Ethiopia*”, **A Master Thesis**, Submitted in Partial Fulfillment of the Requirement for Master’s Degree in the Theory and Practice of Human Rights, University of Oslo, Oslo.
- FARIS, E. B. (2012), **The Impact of Party Dominance on the Role of Parliamentary Oversight for the Protection of Human Rights in Ethiopia**, University of Pretoria Publisher, Ethiopia, https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/36802/Faris_Role_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 11.10.2021).
- GEBEYE, B. A. (2019), “*Citizenship and Human Rights in the Ethiopian Federal Republic*”, **Ethiopian Constitutional and Public Law Series**, S.10, ss.9-44.
- GOTTEHRER, D. M. (2021), “*Fundamental Elements of An Effective Ombudsman Institution*”, **The 9th IOI World Conference Papers (E-Article)**, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjyiuSP0oL1AhUgQ_EDHdK2BX0QFnoECAMQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.theioi.org%2Fdownloads%2F934ch%2FStockholm%2520Conference_15.%2520Plenary%2520Session%2520II_Dear%2520Gottehrer.pdf&usg=AOvVaw1JaMZ4mFS5oBxTWncxM69l (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

- HAILU, S. (2018), “*Challenges and Prospects of Democratization Process in Ethiopia*”, **International Journal of Political Science and Development**, S.6(1), ss.27-38.
- KTO – KONYA TİCARET ODASI (2013), **Etiyopya Ülke Raporu**, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya.
- MENGIST, A. (2020), “*The Human Rights Commission of Ethiopia: Challenges and Prospects in Promoting and Protecting Human Rights*”, **Developing Country Studies**, S.10(6), ss.36-41.
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (2021), “*Etiyopya'nın Siyasi Görünümü*”, **Dışişleri Bakanlığı Kurumsal Web Sayfası (E-Makale)**, <https://www.mfa.gov.tr/eti-yopya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 13.12.2021).
- T.C. TİCARET BAKANLIĞI (2021), **Etiyopya Ülke Profili**, Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- VAUGHAN, S. ve KJETİL, T. (2003), **The Culture of Power in Contemporary Ethiopian Political Life**, Sida Studies, Sweden.
- WONDIRAD, Ameha (2014), “*An Overview of The Ethiopian Legal System*”, **CLJP/JDCP**, S.20, ss.173-195.
- <http://www.ethombudsman.gov.et/web/guest/overview1> (Erişim Tarihi: 03.04.2021).
- <https://muse.jhu.edu/article/16915> (Erişim Tarihi: 14.12.2021).
- https://www.et.undp.org/content/ethiopia/en/home/operations/projects/democratic_governance/project_StrengtheningDemocraticGovernance.html (Erişim Tarihi: 13.12.2021).
- <https://www.lawctopus.com/academike/ombudsman-critical-appraisal/> (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- <https://www.ombudsman.europa.eu/en/speech/en/348> (Erişim Tarihi: 03.03.2021).

Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları: Kültür ve Turizm Bakanlığı Örneği

E-Government Applications in Turkey: The Example of the Ministry of Culture and Tourism

Gülhanım BİÇİCİ

Bilim Uzmanı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı,
gulhanimbicici@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0156-6888

Makale Başvuru Tarihi: 13.12.2021
Makale Kabul Tarihi: 26.12.2021
Makale Türü: Araştırma Makalesi

Emre KAYA

Bilim Uzmanı, emrekaya.tr@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4523-9333

ÖZET

Dünyada özellikle Sanayi Devrimi sonrasında başlayan teknolojik gelişmeler hız kaybetmeden devam etmektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler bireylerin kamu hizmetlerine yönelik talep ve ihtiyaçlarında çağın gereklerine uygun bir takım farklılıkları meydana getirmektedir. Günümüzde dijital çağ iletişim araçlarının yaygınlaşması ve ulaşılabilir/kullanılabilir bir duruma gelmesi; bireyler ve kurumlar arasındaki iletişim kapasitesinin ve olanağının artmasını sağlayarak yeni nesil kamu ihtiyaçlarının daha kolay, erişilebilir ve hızlı bir şekilde giderilmesini sağlamaktadır. Günümüzde, teknolojik imkânlar kullanılarak, bireylerin, kamu hizmetlerinden maksimum verim elde edebilmesi amacıyla elektronik devlet/ E-Devlet uygulaması kullanılmaktadır. Çalışma; Türkiye’de E-Devlet uygulamasının ifade ettiği anlamı ve önemi ortaya koyabilmek amacıyla iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde E-Devlet uygulamasının tarihsel süreçteki durumu incelenmiş, kavramsal ve kuramsal açıdan değerlendirilmesi yapılmış ve özellikleri - amaçları ifade edilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye’de E-Devlet uygulamalarının kapsam ve içerik olarak tek bir çalışmada sunulmasının mümkün olmaması ve Türkiye’de kültürel faaliyetlere yönelik e-hizmetlerin araştırılması hedefleri sebebiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından E-Devlet uygulaması üzerinden sunulan hizmetler/uygulamalar incelenmiştir. Araştırmada ikincil veriler kullanılmış ve muhtelif doküman incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma sonunda E-Devlet kapısı üzerinden bakanlığa bağlı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Turist Rehberliği Hizmetlerinin; Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından kültürel hizmetlerin ve Sinemalar Genel Müdürlüğü tarafından sinema destek başvuru hizmetlerinin sunulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca GENÇDES, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü ile bakanlığa ait internet sitesi üzerinden de elektronik kamu hizmetlerinin önemli ölçüde gerçekleştirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: E-Devlet, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye.

ABSTRACT

The technological developments that started in the world especially after the Industrial Revolution are continuing without losing pace. The technological developments that take place cause certain differences that comply with the requirements of the age in the demands and needs of individuals regarding public services. Today, the means of digital age communication spreading and becoming accessible/available makes new generation public needs easier, more accessible and faster to fulfill by increasing the communication capacity and possibility between individuals and institutions. Today, in order for individuals to gain maximum output from public services electronic government/e-government application is used with the help of technological opportunities. This study consists of two parts with the aim of presenting the meaning and importance of e-government application. In the first part, the situation of the e-government application in the historical process is examined, a conceptual and theoretical evaluation of the application has been made, and its features/purposes have been stated. In the second part, the services/practices offered by the Ministry of Culture and Tourism over the e-government application are examined on account of the fact that it is not possible to present e-government applications in one study in terms of scope and content and with the goal of researching e-services regarding cultural activities in Turkey. In the study, secondary sources were used and various documents were examined. As a result of the study, it has been found out that over the e-government gateway, ministerial Directorate General of Research and Training Tourist Guiding Services; by General Directorate of Libraries and Publications, cultural services; and by General Directorate of Cinemas, cinema support application services have been offered. Moreover, it has been revealed that electronic public services have been significantly carried out over GENÇDES, General Directorate of Fine Arts, General Directorate of Investments and Enterprises and the website of the Ministry.

Keywords: E-government, Ministry of Culture and Tourism, Turkey.

1. GİRİŞ

Dünyada Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan teknolojik gelişmeler, toplumsal yaşamdaki ekonomik, sosyolojik, kültürel vb. pek çok alanda değişimi, dönüşümü ve gelişimi de beraberinde getirmiştir. Toplumsal yaşamda meydana gelmiş olan bu değişim ve dönüşüm süreci, devletlerin kurumsal yapılarının ve yönetin disiplinlerinin çağın gereklerine uygun olarak kurgulanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Özer vd., 2019:74-75). Kamu yönetiminin, tarihsel süreçteki gelişmeler doğrultusundaki, gelişim ve dönüşümünü ifade etmek maksadıyla beş paradigmadan oluşan bir tasnif yöntemi kullanılmaktadır. Kamu yönetiminin beş ana döneme ayrılan gelişim ve dönüşüm süreci; Kamu Yönetimi 1.0: “*Kameralizm*”, Kamu Yönetimi 2.0: “*Weberyen Bürokrasi*”, Kamu Yönetimi 3.0: “*Yeni Kamu Yönetimi*”, Kamu Yönetimi 4.0: “*Dijital Kamu Yönetimi*” ve Kamu Yönetimi 5.0: “*Akıllı Toplum*” olarak sıralanmaktadır (Yılmaz ve Mecek, 2021:109).

Kamu yönetimine yönelik geleneksel yöntem; dünyada yaşanmış olan büyük mali krizlerin hükümetleri büyük oranda sarsması ve çağın gereklerine uygun çözüm önerileri/yöntemleri geliştirmeye olanak sağlamaması sebebiyle kendisine duyulan güveni sarsmış, etkinliğini yitirmeye ve işlevini kaybetmeye başlamıştır. Kamu yönetimine yönelik geleneksel anlayışın geçerliliğini kaybetmeye başladığı ve *yeni kamu yönetimi* anlayışının temellerinin atıldığı 1970’li yıllar, mevcut kamusal sorunlara yönelik yeni ve etkin çözüm arayışlarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışına göre devlet aygıtının klasik sınırlarına geri çekilmesi, yönetsel süreçlerde özek sektör ve piyasa değerlerinin uyarlanmasını öngörülmektedir. Yeni kamu yönetimi anlayışı kurumsal ekonomi ve özel yönetim teorilerinden etkilenecek, hizmetlerin, sosyal eşitliği sağlama noktasındaki duruşunu ele almıştır (Özdemir, 2007:254; Özer ve Önen, 2019:179; Özer, 2005:221).

Geleneksel kamu yönetimi anlayışı, Weberyen bürokrasi modeline göre örgütlenmiştir. Sanayileşme sürecindeki toplumun özelliklerine ve mevcut şartlarına göre hazırlanan bu modelde yasallık ve rasyonellik, gayri şahsi, katı bir hiyerarşi ile merkeziyetçi formlarla bütünleştirilmiş bir niteliktedir. Weberyen paradigma, mevcut dönemin batı toplumlarında gelişmeye ciddi katkılar sağlamışsa da, örgütler esneklikten yoksun, girişimciliğin ve katılımcılığın olmadığı katı hiyerarşi yapılaradır. Bu noktada gelen eleştiriler yönetim paradigmalarının, özel sektör değerlerinden etkilenecek yeni formların oluşturulmasına yol açmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışı, geleneksel kamu yönetimi paradigmalarının piyasa değerleri, âdem-i merkeziyetçilik ve esneklik ilkeleriyle form değiştirmesidir (Eryılmaz, 2004:55-57).

Yeni kamu yönetimi anlayışının ortaya çıkışı ile birlikte, bir değişim ve dönüşüm dönemi başlamıştır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra bilişim ve teknoloji camiasında hızlı değişimler yaşanması, kamu yönetiminde performans artışı sağlamıştır. Kronik yönetim problemlerinin çözümü için uygulanan reformlar, bilgi teknolojilerinin sağladığı kolaylık ile başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Kamu kurumlarındaki bilgi akışının hızlanması ile iletişim problemi sağlıklı bir biçime kavuşmuştur. Eskiden kağıt üzerinde yürütülen ve kırtasiyeciliğe yol açan pek çok işlem, teknolojinin sağladığı kolaylık ile sanal ortam üzerinden hızlı ve akıcı bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır (Özer vd., 2019:117-119). Bunu sağlayabilmenin en önemli aracı olarak karşımıza elektronik devlet/ E-Devlet uygulamaları çıkmaktadır. Yeni kamu yönetimi anlayışı içerisinde, özellikle son yıllarda, elektronik devlet uygulamaları, hem ulusal hem de küresel düzeyde çok önemli bir yönetim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2017:54-61).

Türkiye’de halen daha gelişim göstermeye devam eden E-Devlet uygulamaları, çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından farklı fonksiyonlarda kullanılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada elektronik devlet/ E-Devlet uygulamasının kapsam ve içerik noktasında araştırılması amaçlanmaktadır. Türkiye’de E-Devlet uygulamalarının kapsam ve içerik olarak tek bir çalışmada sunulmasının mümkün olmaması ve kültürel faaliyetlere yönelik e-hizmetlerin araştırılması hedefleri sebebiyle araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından E-Devlet uygulaması üzerinden sunulan hizmetler/uygulamalarla sınırlı tutularak incelenmiştir. Bu amaçla yapılmış olan çalışma iki ana

bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde E-Devlet uygulamasının tarihsel süreçteki durumu incelenmiş, kavramsal ve kuramsal açıdan değerlendirmesi yapılmış ve özellikleri - amaçları ifade edilmiştir. İkinci bölümde ise T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde E-Devlet üzerinden yapılabilen çeşitli başvuru, sorgulama ve takip işlemleri (kamu hizmetleri) incelenerek bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL AÇIDAN E-DEVLET

Dünyada özellikle Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan teknolojik değişim ve gelişmeler neticesinde bilgiye ulaşma imkânlarının/yollarının kolaylaşması/farklılaşması, küresel dünyayı bir pazar haline getirmiştir. Söz konusu küresel pazarda rekabet üstünlüğünün elde edilmesi ise toplumsal fayda sağlayacak teknolojik becerilerin geliştirilmesi ile doğru orantılıdır. Bu pazarda Amerika, Japonya ve İngiltere gibi ülkelerin büyük bir paya sahip olmalarındaki temel etken de bilgiyi ve teknolojik sistemleri çok iyi kullanmaları olarak ifade edilmektedir (Özsoy, 2002:59-61).

Günümüzde iletişim ağının genişlemiş ve gelişmiş olması, dijital çağ iletişim araçlarının (cep telefonu, tablet, bilgisayar vb.) ve internetin yaygınlaşması; vatandaşların yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı bilgilere kolaylıkla erişebilmesine olanak sağlamaktadır (Kaypak vd., 2017:1801). Ancak bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerleme ve gelişmeler sadece bilgiye erişimi değil, aynı zamanda bilgi üretimini de hızlandırmıştır. Böylelikle toplum, *bilgi toplumu* olma yönünde evrilmiştir. Tüm bu gelişmeler etkisini kamu yönetimi alanında da göstermiştir. Bu gelişmelere verilebilecek en önemli örnek ise, bilgi toplumunun bir ürünü olan “E-Devlet” uygulamalarıdır (Özer vd., 2019:257).

Elektronik devletten söz edilirken dünyada “*electronic government*” “*e-government*”, “*digital government*”, “*online government*”, “*wired government*”, “*virtual government*”; ülkemizde ise “*E-Devlet*”, “*elektronik devlet*”, “*dijital devlet*” gibi deyimler kullanılmaktadır. ABD’de son zamanlarda E-Devlet konusunda “*dijital*” kelimesi daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Bu açıdan “*dijital devlet*” kavramı, sıklıkla ABD’de, “*elektronik devlet*” ise milletlerarası düzeyde, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Bankası ve diğer uluslararası aktörler tarafından tercih edilmektedir (Karagülmez, 2010:455).

E-Devlet; devlet ve vatandaşlar arasında karşılıklı görev ve hizmetlerin elektronik iletişim ve işlem ortamlarında güvenilir, hızlı ve kesintisiz bir şekilde gerçekleştirilmesidir. E-Devlet bütünleşmiş bir strateji, organizasyon, süreç ve teknolojiyi ifade eden bir kavramdır. Kamu hizmetleri, açık veya sınırlı kullanıcıların ulaşabildiği kapalı ağlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Dar anlamda E-Devleti, “*kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi*”, şeklinde tanımlamak mümkündür. Biraz daha geniş anlamda ise, “*yürütme organı ile birlikte devletin tüm organlarını kapsamına alan, etkileşim sağlayan, siyasal ve yönetsel alanlarda derin ve köklü değişimlere imkân sağlayan bir mekanizmadır*” (Özer vd., 2019:257-258), şeklinde tanımlayabiliriz. Ancak elektronik devletin kısaltılmış formu olan “E-Devlet” kavramının tüm bilim dallarını kapsayıcı ve herkes tarafından kabul gören, açık, anlaşılır, net ve genel bir tanımı bulunmamaktadır. Ülkeden ülkeye, disipline ve içinde bulunulan zamana ve şartlara göre birbirinden farklı tanımlara¹ rastlanılmaktadır. Yapılan tüm bu tanımlar ve gerçekleştirilen uygulamalar/politikalar dikkate alındığında E-Devlet kavramını en geniş kapsamda şu şekilde tanımlanabilmektedir (Mecek, 2018:2312);

"Kamu hizmetlerinin daha az bürokrasi ve kaynak kullanımı ile çok daha hızlı, kolay, ulaşılabilir, bütünsel, etkin, verimli, modern, eşit, şeffaf, denetlenebilir, hesap sorulabilir, doğrudan, güvenli, kaliteli ve kesintisiz bir şekilde yerine getirilebilmesi amacıyla, devletin birey ve kurumlarla açık ağ ortamında ya da sınırlı sayıda kullanıcı tarafından erişim sağlanan kapalı ağ ortamlarında yazı, ses ve görüntü gibi sayısal verilerin işlenmesi, iletilmesi, saklanması, sorgulanması, değerlendirilmesi, denetlenmesi ve yönetilmesi"

1 E-devlet kavramının ortaya çıkması ve terimsel olarak ifade edilmesiyle ilgili olarak farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan ve akademik yazında kabul gören 57 adet e-devlet tanımı için Bkz.: Mecek, 2017:1819-1823.

temeline dayanan; bu kapsamda bilgi - iletişim teknolojilerinin kullanımıyla kullanıcılarına dijital ortamda bilgi, hizmet ve mal alışverişinde bulunma; tanıtım, kamuoyu oluşturma, çift yönlü iletişim kurma, denetim, tercih, tasdik, tahsilat, başvuru, belgelendirme, vd. online (gerçek zamanlı) işlem yapma imkanları sunan; bireysel katılımı ve demokrasi kültürünü artırıcı etkiye sahip, insan odaklı hizmet sunumu anlayışıyla oluşturulmuş politika, model, süreç, sistem ve uygulamalar bütünüdür"

E-Devlet kavramı, sanal ortamda devlet ve vatandaş arasında bağlantı sağlayan bir internet sitesi anlayışından çok daha fazla şey ifade etmektedir. Devlet gibi çok büyük sosyal ve politik bir güç aygıtının sanal ortamda, devrimsel bir kamu hizmeti sağlama opsiyonunun ifadesidir. Bu nedenle sadece teknolojik faydanın kullanılarak hizmet sağlama servisi olarak değil; baba figürü üslenen devletin vatandaş ile olan ilişkisi çok üst düzeylere taşıyacak bir fonksiyon olarak algılanmalıdır (TÜSİAD, 2001).

E-Devlet; devlet, vatandaşlar, kuruluşlar ve çalışanlar arasında elektronik ortamda bir bağlantı kurar. Devlet ve vatandaş arasındaki bağlantı kamu hizmetlerinin sanal ortamda bir web sitesi aracılığı ile sunulması ve karşılıklı olarak sorumlulukların yerine getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Devlet-devlet bağlantısı ise bir bütünleşmeyi ve şeffaflığı ifade eder. Farklı devlet hizmetleri arasındaki bütünleşme, yeniden yapılandırma, usul ve süreçlerin modernizasyonu şeklindeki girişimlerdir. Devletin girişimcilere ve işletmelere verdiği destek ulusal ekonominin hareket kabiliyetini artırır. Kuruluşlar arasında sağladığı bu bağlantı ile özel sektör içerisindeki hizmet anlayışını kamunun desteklemesine yol açar. Devletin çalışanları ile bağlantısı ise kendi iç ağıdır. Sosyal ve özlük hakları gibi uygulamaları barındırır (Özer ve Önen, 2019:193-194).

2.1. E-Devlet Uygulamalarının Tarihsel Perspektifi

Dünyada dijital dönüşümün ilk örnekleri 20. yüzyılın ortalarından itibaren bilgisayar kullanımı ile ortaya çıkmış, internet kullanımının artmaya başlaması ile hız kazanmıştır. Dijital dönüşüm ile birlikte günün her saatinde ve her yerde mümkün hale gelmiş olan iletişim; bireyler ve kurumlar arasındaki etkileşimi, kolaylıklar sağlama sebebiyle, olumlu bir şekilde etkilemiş ve küresel düzeyde refah seviyesini de artırıcı bir unsur olmuştur. Çağımızda hala devam etmekte olan dijital dönüşüm sürecinin hızına bireysel, kurumsal ve sistemsel olarak ayak uydurmak ve gereklerine yerine getirmek oldukça güçleşmiştir (Pakdemirli, 2019:665-694). Bu durumun bir sonucu olarak E-Devlet uygulamaları, dijital dönüşümün bireysel ve kurumsal açıdan takip edilmesi amacıyla önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyada E-Devlet uygulamaları, elektronik bankacılığın kullanılmasıyla başlamıştır. 1993 yılında ABD'deki "*Ulusal Performans Araştırması*" ile kullanılan E-Devlet kavramı, 2000'lerden sonra hızla gelişmeye başlamıştır. ABD, 2003 yılına kadar bağımsız kamu hizmetlerini bir portalda bütünleştirip yaygınlaştırmayı başarmıştır. "Firstgov" olarak isimlendirilen ilk E-Devlet portalı 2001 yılında uygulamaya konulduktan sonra 2002 yılında "E-Devlet" yasası yürürlüğe girmiştir. Yasa çerçevesinde Beyaz Saray'da bir E-Devlet Ofisi kurulmuştur. Avrupa'da benzer çalışmalar yapılmış, Avrupa Konseyi tarafından e-Avrupa projesi geliştirilip desteklenme kararı alınmıştır. Buna yönelik 2000 yılında "*e-Avrupa 2002 Eylem Planı*" kabul edilmiştir (Odabaş, 2009:14).

"2000 yılı Mart ayında, Lizbon kentinde, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin bilgi çağına uyum sağlamalarını amaçlayan "e-Europe" (e-Avrupa) projesi kabul edilmiştir. Proje ile ilgili olarak yapılan çalışmalar kapsamında 11-12 Mayıs 2000 tarihinde, Varşova'da "*Bilgi Toplumu Avrupa Bakanlar Konferansı*" düzenlenmiştir. Konferansta "*AB Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Bilgi Toplumu Üst Düzey Karma Komitesi*"ne mevcut olan e-Avrupa benzeri bir eylem planı oluşturma görevi verilmiştir. 24 Ekim 2000 tarihinde "*5. Üst Düzey Karma Komitesi Toplantısı*" esnasında AB'ye adaylık süreci devam eden Türkiye ve Malta ülkeleri ile Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin de e-Avrupa çalışmalarına davet edilmesine karar verilmiştir. İlgili ülkeler; "*bilgi toplumunun temellerinin oluşturulmasının hızlandırılması*", "*daha ucuz, daha hızlı, daha güvenli internet*", "*insan kaynağına yatırım*" ve

"*internet kullanımının özendirilmesi*" başlıklı 4 ana grupta yer alan 12 farklı hedefe ulaşmak için siyasi kararlılık göstermeyi kabul etmiştir (Çayhan, 2003:80).

Türkiye’de E-Devlet çalışmaları, “*eAvrupa+*” girişiminin Haziran 2001’de açıklanmasıyla hız kazanmıştır. Avrupa Birliği üye ülkelerde E-Devlet alt yapısını oluşturmak adına e-Avrupa girişimini başlatmıştır. Türkiye ise bu girişime en son başvuran ülkelerden biridir. Başbakanlık bünyesinde çeşitli paydaşların katılımlarıyla çalışma grupları oluşturulmuştur. Öncelikli amaç hukuki, teknik ve beşeri alt yapıyı oluşturmaktır. Vatandaşlara çevrimiçi hizmet anlayışı ve hızlı bilgi aktarımı bu kapsamdadır. E-Devlet hizmetlerine verilebilecek örneklerden bazıları, pasaport başvuru işlemleri, adli sicil kaydı sorgulama vergilendirme ve para cezası sorgulama işlemleri gibi örneklerdir. Hizmet sunumu haricinde E-Devlet uygulamaları, insan kaynakları, iş süresi, hizmetten faydalananların sayısı gibi etkenlerden maksimum değer elde etmeyi hedeflemektedir (Gül, 2010:452).

Covid-19 pandemisinin önlenmesi amacıyla başvuru sokağa çıkma yasakları ve izolasyon uygulamaları da E-Devlet’in kullanım alanının artmasında önemli bir rol oynamıştır. Ne kadar başarılı olursa olsun elektronik ortamın her zaman bir güvenlik sorununu da beraberinde getireceği gerçeği karşısında (Güler, 2021:214) süreklilik arz eden güvenlik ve iyileştirme çalışmaları E-Devlet uygulamaları için tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir.

2.2. E-Devlet’in Özellikleri ve Uygulama Araçları

E-Devlet, modern çağın gereklerine uygun olarak, devlet tarafından sunulması gereken kamu hizmetlerinin elektronik ortamda daha etkin, hızlı ve verimli bir şekilde yerine getirmesi çabasını ifade etmektedir. Dolayısıyla geleneksel devletin teknolojik çağın gereklerine uygun olarak yeniden yapılanmasını süreçlerini içermektedir. E-Devlet uygulamaları kolay ve basit hizmet sunumu sağlar. Az katmanlı yönetim tabakası ile hızlı ve güvenilirdir. Bilgiye kolay ulaşma imkânı sağlayarak hizmet sunucu aktörler ve hizmetten faydalananlar açısından en yüksek verimi etmenin en önemli aracıdır. Ticari faaliyetlerin süreçlerini kolaylaştırarak, gereksiz işleri ortadan kaldırır. E-Devletin en önemli özelliklerinden biri düşük maliyetli olmasıdır. Ağ merkezli bir kontrol sistemi sağladığı için bireysel bağımlılık oldukça azdır. Kayırma söz konusu değildir. El yordamıyla yapılan işlem sayısı azaldığı için işlerin aksamaması gibi bir durum yaşanmamaktadır (Karagülmez, 2010:471-472).

Geleneksel devlet (klasik hizmet sunumu) uygulamalarında vatandaş (talepçi) ile vatandaşın talep ettiği bilginin sağlandığı bilgi sisteminin arasında ilgili kamu idaresi/kurumu yer almaktadır. E-Devlet (enteraktif hizmet sunumu) uygulamalarında ise, vatandaş ile talep ettiği bilgi (hizmet) arasında ilgili idare ya da kurum bulunmamakta, bilgi sistemi ön plana çıkartılarak kamu kurumu ile vatandaş arasına yerleştirilmektedir (Marquardt ve Gökçe, 2008:10; Tapscott, 1998:155; İnce, 2001:24). Yani vatandaş kurumsal bir aracı ile muhatap olmadan doğrudan bilgiye erişme imkânına kavuşmaktadır. Bu kapsamda bürokratik işlemler ortadan kalkmakta ya da en aza indirgenmekte, vatandaş, işletmeler ve devlet açısından zaman ile muhtelif maliyetlerden tasarruf sağlanmaktadır (Marquardt ve Gökçe, 2008:10).

E-Devlet projesinin belirli birtakım amaçları söz konusudur. E-Devlet ile öncelikle kamusal hizmetlerin yaygınlaştırılması ve erişebilir hale gelmesi amaçlanmaktadır. Katılımcılığa ve taleplere cevap verebilirliğin önünü açmak, kamu kuruluşlarını daha rasyonel ve verimli hale getirmek, kurumlar ve kullanıcılar arasında koordinasyon sağlamak, zaman ve mali tasarruf sağlamak, şeffaflık geliştirmek, devlete ulaşılabilirliği arttırmak, hukuk sistemini ve kanunların uygulanmasını güçlendirmek, kamusal hizmet kalitesini arttırmak, iyi yönetim ilkelerini hayata geçirmek, yaşam kalitesi ve memnuniyeti arttırmak, ekonomik gelişimi desteklemek, hizmetten yararlananların sayısını arttırmak ve beşeri yanlışlıkları en aza indirmek E-Devlet uygulamaları ile gerçekleştirilmek istenen amaçlardan bazılarıdır (Özer vd., 2019:264-265).

Türkiye’de E-Devlet uygulaması, vatandaşlara talepleri, ihtiyaçları ve hakları doğrultusunda devlet tarafından sunulan/sunulması gereken kamu hizmetlerinin internet ortamında kurgulanmış bir sistem aracılığıyla ve tek bir yerden sağlanması yöntemini ifade etmektedir. E-Devlet ile devlet hizmetlerinin

vatandaşlara en etkin ve kolay yoldan, kesintisiz ve güvenilir ulaştırılması hedeflenmektedir. Bu hizmetlerden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, Mavi Kart sahipleri, ikamet tezkeresi veya geçerli çalışma izin belgesi ile yabancı kimlik numarasına sahip olan kişiler yararlanabilir. E-Devlet kapısı üzerinden 220’den fazla kurumun sunduğu, bilgilendirme, entegre elektronik hizmetler, ödeme işlemleri gibi 1400’den fazla kamusal hizmete ulaşabilmek mümkündür. Kamu kurumları arasında bilgi ve belge paylaşılması konusunda akışın kolay bir şekilde gerçekleştirilmesi hususunda E-Devlet, kamu kurum ve kuruluşlarına kısa yollar sağlamaktadır (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2019:86).

2.3. E-Devlet Uygulamalarında Kurumsal Yapı: Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi

E-Devlet politikaları yeni sistem öncesi, kamu kurum ve kuruluşlarının kurumsal süreçlerini elektronik ortama taşıma ve organizasyon yapılarını güncelleme düşüncesiyle oluşturulurken; mevcut koşullarda bu durum farklı süreçlerde yer alan paydaşlar ve devlet arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamayı gerektirmiştir. Yeni sistem yönetime hızlı, şeffaf v etkin bir form kazandırmıştır. Bununla birlikte elektronik devlet ve siber güvenlik fonksiyonlarının aynı çatı altında toplanmasına yönelik adımlar atılmıştır. Küresel teknoloji, toplumun talepleri ve kamusal reform hareketleri ile paralel olarak farklı kurumlar altında ayrı ayrı dijital dönüşüm, siber güvenlik, milli teknolojiler, büyük veri ve yapay zeka ile ilgili çalışmaların tek çatı altında toplanması amacıyla 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamında T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi kurulmuştur. Kararname kapsamında Dijital Dönüşüm Ofisinin hizmet birimleri ise şu şekildedir (<https://cbddo.gov.tr>);

- “Dijital Dönüşüm Koordinasyon Dairesi Başkanlığı,
- Dijital Teknolojiler, Tedarik ve Kaynak Yönetimi Dairesi Başkanlığı,
- Dijital Uzmanlık, İzleme ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı,
- Siber Güvenlik Dairesi Başkanlığı,
- Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları Dairesi Başkanlığı,
- Uluslararası İlişkiler Dairesi Başkanlığı,
- Bilgi Teknolojileri Dairesi Başkanlığı,
- Yönetim Hizmetleri Dairesi Başkanlığı,
- Hukuk Müşavirliği”

Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, ekonomik rekabet koşullarında küresel bir güç olmayı öngörmektedir. Bu da ancak mevcut şartlara uyumlu, hızlı karar mekanizmaları olan çevik bir yönetim anlayışı ile yenilikçi teknolojik çözüm kapasitesi ile mümkün olabilir. Cumhurbaşkanlığı makamının belirlediği amaç, politika ve stratejilere uygun bir şekilde kamu kurum ve kuruluşlarında etkinlik ve verimlilik artırılarak, dijital dönüşüm alanının uygulanmasına liderlik edilecektir. Bu noktada kamu, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği gerçekleştirilecektir (<https://cbddo.gov.tr>). Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığının görev ve yetkileri şu şekildedir (<https://cbddo.gov.tr/hizmet-birimlerimiz/>);

- “Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen amaç, politika ve stratejilere uygun olarak kamunun dijital dönüşümüne öncülük etmek, Dijital Türkiye (E-Devlet) hizmetlerinin sunumuna aracılık etmek, kurumlar arası işbirliğini artırmak ve bu alanlarda koordinasyonu sağlamak.
- Kamu dijital dönüşüm yol haritasını hazırlamak.
- Dijital dönüşüm ekosistemini oluşturmak amacıyla kamu, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirerek bunların dijital kamu hizmetlerinin tasarım ve sunum sürecine katılımını teşvik etmek.

- Görev alanına giren hususlarda kamu kurum ve kuruluşlarınca hazırlanan yatırım projesi tekliflerine ilişkin Strateji ve Bütçe Başkanlığına görüş vermek ve uygulamaya konan projelerle ilgili gelişmeleri takip edip gerektiğinde yönlendirmek.
- Bilgi güvenliğini ve siber güvenliği artırıcı projeler geliştirmek.
- Kamuda büyük veri ve gelişmiş analiz çözümlerinin etkin kullanımına yönelik stratejiler geliştirmek, uygulamalara öncülük etmek ve koordinasyonu sağlamak.
- Kamuda öncelikli proje alanlarında yapay zekâ uygulamalarına öncülük etmek ve koordinasyonu sağlamak.
- Yerli ve milli dijital teknolojilerin kamuda kullanımının artırılması yoluyla geliştirilmesi ve bu kapsamda farkındalık oluşturulması amacıyla projeler geliştirmek.
- Kamu kurum ve kuruluşlarının dijital teknoloji ürün ve hizmetlerini maliyet etkin şekilde tedarik etmesine yönelik strateji belirlemek.
- Görev alanına ilişkin proje ve uygulamalara gerektiğinde destek sağlamak.
- Devlet teşkilatı içerisinde yer alan kurum ve kuruluşların merkez, taşra ve yurtdışı teşkilat birimlerinin elektronik ortamda tanımlanmasına ve paylaşılmasına yönelik çalışmaları koordine etmek.
- Görev alanına giren konularda politika ve strateji önerilerinde bulunmak.
- Cumhurbaşkanınca verilen diğer görevleri yapmak.”

3. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI’NIN E-DEVLET UYGULAMALARI

Ülkelerin bilimsel, ekonomik, teknolojik vb. alanlarda farklı imkânlarla/şartlara sahip olmaları sebebiyle, E-Devlet uygulamalarına yönelik kullanım kapasiteleri ve imkânları da farklılık göstermektedir. E-Devlet için ayrılan mali kaynak, tesis edilen alt yapı, sahip olunan donanım ve insan kaynakları ile düşünülen hizmetlerin kapsamı ve entegrasyonu da bu farklılıkları dolayısıyla da E-Devletin gelişim ve başarısını etkilemektedir. Elbette ki sunulan hizmetlerin tanıtımı, kullanım imkânlarının artırılması ve E-Devlet kullanım kültürünün yaygınlaştırılması da E-Devlet uygulamasının başarısına ve yaygınlaştırılmasına çok önemli etkiler oluşturacaktır (Mecek, 2017:1824).

Ülkeler gelişen teknoloji, sosyal etkileşim, değişen hizmet sunumu anlayışı, talepler ve tüketim alışkanlıklarına göre kamu hizmet sunumunda tür, içerik ve araçsal olarak sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisindedirler. Bu bağlamda da teknolojinin ön plana çıktığı günümüzde dijital/elektronik kamu hizmetlerini geliştirmek ve vatandaşlarına sunmak durumundadır. Bu hizmetlerin tamamının kapsam ve içerik açısından tek bir çalışmada sunulması oldukça güçtür. Araştırmada hem söz konusu durumun güçlüğü hem de E-Devlet uygulamalarında kültür hizmetlerine yönelik mevcut durumun araştırılması maksadıyla, Türkiye odağında, “Kültür ve Turizm Bakanlığı” ölçeğinde bir inceleme yapılması uygun görülmüştür. Bu amaçla çalışmada Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından E-Devlet uygulaması üzerinden vatandaşların erişebilecekleri e-hizmetler incelenmiştir.

3.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Kuruluş Amacı ve Görevleri

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 10.07.2018 tarih ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı 1 Nolu Kararnamesi ile kurulmuştur. Kanunun amacı kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak değerlendirmek ve benimsetmektir. Tarihi ve kültürel varlıkların tahribinin ve yok olmasının önlenmesi birincil değerdir. Ülkemizdeki turizme elverişli alanları, ülke ekonomisine olumlu yönde katkı sağlayacak biçimde değerlendirerek turistik faaliyetleri geliştirir ve küresel bir kapı açar. Bu noktada turistik faaliyetlerin teşviki ve desteklenmesi yönünde önlemler alır.

Kültür ve turizm konuları ile alakalı, kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirir ve iş birliği yapar. Kanun; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör örgütleri ile iletişimi geliştirmek ve iş birliği yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulmasına, teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenler. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görev ve yetkileri şu şekildedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018);

- “Milli, manevi tarihi, kültürel ve turistik değerleri araştırmak geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu suretle milli bütünlüğün güçlenmesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak.
- Kültür ve turizm konuları ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve iş birliği yapmak; yerel yönetimler, kamu kurum ve kuruluşları tarafından veya kamu personelini desteklemek için kurulan dernekler ve aynı amaçlarla 22.11.2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanununa göre kurulan vakıflar dışındaki asıl amacı kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıflar ile özel tiyatrolar tarafından gerçekleştirilecek projelere nakdi yardımda bulunmak.
- Tarihi ve kültürel varlıkları korumak.
- Turizmi, milli ekonominin verimli bir sektörü haline getirmek için yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını değerlendirmek, geliştirmek ve pazarlamak.
- Kültür ve turizm alanlarında her türlü yatırım, iletişim ve gelişim potansiyelini yönlendirmek.
- Kültür ve turizm yatırımları ile ilgili taşınmazları temin etmek, gerektiğinde kamulaştırmak, bunların etüt, proje ve inşaatını yapmak yaptırmak.
- Türkiye'nin turistik varlıklarını her alanda tanıtıcı faaliyetler ile her türlü imkân ve araçlardan faydalanarak kültür ve turizmle ilgili tanıtma hizmetlerini yürütmek.
- Kanunlarla veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle verilen diğer görevleri yapmak.”

3.2. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tarafından E-Devlet Kapısı Üzerinden Sunulan Hizmetler

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından E-Devlet kapısı üzerinden muhtelif elektronik kamu hizmetleri sunulmaktadır. Bu kapsamda bakanlığa bağlı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Turist Rehberliği Hizmetleri ile Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından kültürel hizmetler; yine Sinemalar Genel Müdürlüğü tarafından da sinema destek başvuru hizmetlerinin sunulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca GENÇDES, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü ile kuruma ait internet sitesi üzerinden de elektronik kamu hizmetlerinin önemli ölçüde gerçekleştirildiği görülmüştür.

3.2.1. Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Turist Rehberliği Hizmetleri

Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Türk kültür mirasını araştırarak derleme ve gelecek nesillere aktarılması konusunda bir görev tanımı üstlenmektedir. Buna yönelik toplumsal bilinç oluşturarak, ulusal ve uluslararası düzeyde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve sivil toplum örgütleri ile kamu yararı anlayışı çerçevesinde etkinlikler düzenler. Yazılı ve görsel materyaller hazırlayarak, turizm ve kültür konularına ilişkin eğitim hizmetleri yürütür. Temel amacı, kültürel değerlerin araştırılıp korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Turizm alanında hizmet kalitesini arttırılmasını hedefler. Bu hedefler genel olarak şunlardır (<https://aregem.ktb.gov.tr>);

- Güzel sanatlar alanında bilimsel araştırma, inceleme, yayınlar yapmak, arşiv kurmak, geliştirmek ve faydalanılmasını sağlamak.

- Halk kültürlerinin, halk edebiyatı ve tiyatrosu, gelenek, görenek ve inançları, halk müziği ve oyunları, sanatları, mutfağı, giyim, kuşam, süsleme ve benzeri bütün dallarında araştırma, derleme, inceleme ve diğer bilimsel çalışmaları yapmak, yaptırmak, yayımlamak, tanıtmak.
- Somut olmayan kültürel mirasın araştırılması, derlenmesi, arşivlenmesi, tanıtımı, tescili, bu kapsamda tespit ve tescil kurullarının oluşturulması, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında bu konuda koordinasyonun sağlanması, işbirliği geliştirilmesi.
- Türkiye'de ve Türkiye dışında yaşayan Türklerin kültür varlıklarını, kültür anlayışları ve kültürel mübadele programları çerçevesinde araştırmak, incelemek, derlemek ve diğer bilimsel çalışmaları yapmak, yaptırmak, bunları yayımlatmak, tanıtmak, açık hava müzelerine ve halk kültürleri arşivine kazandırmak.
- Yabancı ülkelerde halen konuşulmakta olan Türkçe lehçe ve şiveleri ile bunlara yardımcı dilleri öğretmek ve bu konuda araştırmalar yapmak üzere mevzuat çerçevesinde enstitü kurulmasını sağlamak.
- Kültür ve turizm sektörlerinin eğitilmiş eleman ihtiyacının tespiti ve bu ihtiyacın karşılanması için gerekli tedbirlerin alınması, eğitim programlarının hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak, bu amaçla kurslar açmak, ilgili meslek ve kamu kuruluşlarıyla gerekli işbirliğini yapmak.
- Kültür ve turizm eğitimi programlarının geliştirilmesi ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi amacıyla dış kaynaklardan teknik yardım sağlamak.
- Toplumda kültür ve turizm bilincinin geliştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak, bu amaçla ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği sağlamak.
- Kültür ve turizmle ilgili kamu kuruluşları personelinin kültür ve turizm konularında eğitilmesini plânlamak ve gerçekleştirmek.
- Bakanlık makamınca verilecek benzeri görevleri yapmak.
- Turist rehberliğine ilişkin mevzuat hükümleri ile verilen görevleri ve denetimleri yapmak, turist rehberliği mesleği ve turist rehberliği hizmetleri alanında kültür ve turizm politikalarının gerektirdiği tüm tedbirleri almak, turist rehberleri odaları birliklerini ve turist rehberleri odalarını her türlü iş, işlem, faaliyet ve hesapları bakımından denetlemek.

Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, 24.01.2019 tarihinden itibaren, turist rehberliğine yönelik işlem hizmetlerini E-Devlet kapısı üzerinden vermeye başlamıştır. E-Devlet üzerinden Kültür ve Turizm Bakanlığı altında yer alan kurum hizmetleri bölümünden gerekli detaylar sunulmaktadır. Bu şekilde sağlanan hizmetler ise şu şekildedir; turist rehberliği ilk ruhsatname başvurusu, turist rehberliği ruhsatnamesi dil ekletme başvurusu, turist rehberliği ruhsatnamesi bölge ekletme başvurusu, turist rehberliği ruhsatnamesi diploma ekletme başvurusu, turist rehberliği ruhsatnamesi kimlik değişikliği başvurusu, turist rehberliği ruhsatnamesi bilgi güncelleme başvurusu, turist rehberliği ruhsatnamesi başvuru takibi, turist rehberliği ruhsatnamesi doğrulama işlemleridir. Bu hizmetlere ilişkin başvurular, başvuru takipleri ve doğrulama işlemleri ile başvurularda istenilen tüm belgeler E-Devlet üzerinden olarak eklenebilmektedir (<https://aregem.ktb.gov.tr>).

3.2.2. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Hizmetleri

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması, benimsetilmesi ve bilgiye ulaşımın kolaylaştırılması yönünde çalışmalar yapar. Buna yönelik olarak, kültür ve fikir ürünlerinin derler, koruma altına alır ve toplumun hizmetine sunar. Milli kültürün gelişmesi ve küresel boyutta tanınması için edebiyat, fikir ve sanat eserlerini kamu yararı için yayımlanmasına çaba gösterir. En temel amacı bilgiye ulaşımı kolaylaştırmak ve hayatın merkezine taşımaktır. Ulusal ve evrensel kültüre katkıda bulunmayı hedefler.

29.04. 2003 tarihli 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve görevleri Hakkında Kanun ile Kütüphaneler Genel Müdürlüğü ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı birleştirilerek “Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü” adını alan kurumun, görev ve faaliyetleri şu şekildedir (<https://kygm.ktb.gov.tr/>);

- Vatandaşların kütüphanelerden yararlanması için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, yeni kütüphaneler kurulmasını teklif etmek ve bunların idare ve ihtisas işlerini düzenlemek ve yürütmek.
- Kütüphane ve kütüphanecilik hizmetleriyle ilgili kural ve ilkelerle standartları belirlemek ve bunlara uygun hizmet üretimi için gerekli tedbirleri almak.
- Yurt içinde ve yurt dışında basılmış, okuyucuya faydalı yayınları, Türk kültürü ile ilgili belgeleri ve diğer kütüphane malzemelerini temin etmek, kütüphanelerin koleksiyonlarını zenginleştirmek.
- Halkımızın geçmişteki her çeşit eserlerimizi kolaylıkla bulmasını ve onlardan faydalanmasını sağlamak.
- Diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca idare olunan kütüphanelerle birlikte, gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan umuma açık kütüphanelerin idari, ilmi ve teknik faaliyetlerinin düzenlenmesi, gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesine yardımcı olmak ve rehberlik etmek.
- Bakanlığın görevleri ile ilgili konularda bilgilerin değerlendirilmesi ve ilgili kuruluş ve birimlere ulaştırılması amacıyla dokümantasyon merkezi kurmak.
- Kültür ve turizm alanlarında mesleki eğitim için kaynak oluşturmak üzere ihtisas kütüphanesi ve dokümantasyon merkezi kurmak, yayın, araç ve gereç sağlamak ve üretmek.
- Millî kültürümüzün yazılı belgelerini, fikir, sanat ve edebi eserler ile turizm ve tanıtım amaçlı yayınlar hazırlatarak yayımlamak ve yayımlatmak.
- Eski eserler ve müzelerle ilgili bilimsel faaliyetleri yansıtan yayınlar yapmak.
- Kültürümüzün gelişmesine iştiraki sağlamak için yeni kültür eserleri vermeyi teşvik edici ve destekleyici tedbirleri almak.
- Yayın danışma kurulları teşkil etmek
- Bakanlık makamınca verilecek benzeri görevleri yapmak yükümlülüğünü getirmiştir.

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü'nün E-Devlet üzerinden sunduğu hizmetler şu şekildedir; halk kütüphanelerinin iletişim bilgilerinin sorgulanması, halk kütüphanelerinde katalog tarama yapılması, halk kütüphanelerinden ödünç alınan veya iade edilen materyallerin sorgulanması, halk kütüphanelerine e-üyelik işlemleri ve bilgi güncelleme işlemleri, kütüphane güncelleme işlemleri, Milli Kütüphane üyelik başvurusu, Milli Kütüphane fotokopi hizmetleri, Milli Kütüphane görme engelliler için sesli kitapların postayla gönderim takibi ve Milli Kütüphane kitap ayırtma talebi, konuşan kitaplık, yayın standartları ve derleme bilgi sistemi (<https://www.turkiye.gov.tr/kultur-ve-turizm-bakanligi>).

3.2.3. Sinemalar Genel Müdürlüğü Sinema Destek Başvuru Hizmetleri

Sinemalar Genel Müdürlüğü, ulusal sinema eserlerinin yaygın bir izleyici kitlesine ulaşmasıyla sanat bilincini yükseltecek politikalar üretir. Bu doğrultudaki projeleri destekler, nitelikli eser üretimini teşvik eder. Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlar. Küresel düzlemde Türk sinemasının yerini ve rolünü güçlendirecek çalışmalar üretir. En temel amacı, Türk sinemasını küresel bir marka değeri haline getirmektir. Ülkemizi en önemli sinema üretim merkezlerinden biri haline getirmeyi hedefler. Sinemalar Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkileri şu şekildedir (<https://sinema.ktb.gov.t>);

- “5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun ile Bakanlığa verilen görevleri yürütmek.
- Sinema sektörüne ilişkin yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerini koordine etmek ve bu alandaki kültür mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak.
- Bakanlığın ulusal sinema sektörünün korunması, desteklenmesi ve geliştirilmesine yönelik uluslararası kuruluşlarla işbirliği faaliyetlerini yürütmek.
- Ulusal sinema eserlerinin yaygın olarak izleyiciye ulaştırılmasını sağlama ve sanat bilincini yükseltme yönünde politikalar üretmek, bu amaca hizmet eden projeleri desteklemek, nitelikli eser üretimini teşvik etmek.
- Ülke tanıtımına katkı sağlayacak yabancı film projelerini desteklemek.
- Bakanlık adına ulusal ve uluslararası festivaller, film haftaları, yarışmalar, gösterimler, seminer ve benzeri etkinlikler düzenlemek ya da düzenlenmesini sağlamak, maddî katkıda bulunmak ve bu etkinliklere ilişkin ödüller vermek.
- Müze, arşiv, kütüphane ve gözlemevi gibi birimler aracılığıyla sinematografik eserlerin paylaşılmasını ve korunmasını sağlamak ve bunları kamunun istifadesine sunmak.
- Ulusal ve uluslararası düzeyde kamu ve özel medya kuruluşları ile sektörel ilişkileri geliştirecek faaliyetleri yürütmek; görev alanında bankalar, finans kuruluşları, meslek birlikleri, birlikler, dernekler, vakıflar ve diğer sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmak.
- Sinema sektöründe meslekî standartlar ile çalışma koşullarını belirlemek ve bu esaslar doğrultusunda belgelendirme ve denetim faaliyetlerini yürütmek.
- Sinema sektöründe yapım, dağıtım ve gösterime ilişkin eğitim programları hazırlamak, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak; sinema filmleri ile görsel-işitsel yapımları üretenler ve dağıtanlar ile gösterimin yapıldığı alan ve mekânlara izin belgeleri vermek ve bu mekânları denetlemek.
- Görev alanına giren konularda her türlü bilgi ve veriyi oluşturmak veya ilgili kurum ve kuruluşlardan toplamak, güncellemek ve dağıtmak, ulusal ve uluslararası kuruluşlarla bu konuda işbirliği yapmak, basılı veya elektronik yayınlar yapmak ve bu tür yayınları desteklemek.
- Bakanlık makamınca verilecek benzeri görevleri yapmak.

Sinemalar Genel Müdürlüğü’nün E-Devlet üzerinden sunduğu hizmetler şunlardır; animasyon film yapım desteği, belgesel film yapım desteği, dağıtım ve tanıtım desteği, ilk uzun metrajlı kurgu film yapım desteği, kısa film yapım desteği, proje geliştirme desteği, senaryo ve diyalog yazımı desteği ile uzun metrajlı sinema film yapım desteğidir. E-Devlet kapısı üzerinden sağlanan bu hizmetler Destekleme Kurulunun gündemine alınarak, ilgili kişilerin taleplerine cevap verilir (<https://www.turkiye.gov.tr>).

3.2.4. Telif Hakları Genel Müdürlüğü

Telif Hakları Genel Müdürlüğü, etkin ve yaygın olarak telif hakları işleyişini sağlar ve söz konusu ürünlerin ülke kalkınmasına katkısını arttırmaya yönelik çalışmalar yapar. Fikri mülkiyet alanında dünyada yetkin ve örnek bir konuma sahip olmayı amaçlar. Toplumun tüm kesimlerince ulaşılabilir, saygın ve güvenilir bir kurum olmayı hedeflemektedir (<http://www.telifhaklari.gov.tr>). Telif Hakları Genel Müdürlüğü’nün E-Devlet kapısı üzerinden yürüttüğü hizmetler “*Telif Hakları Genel Müdürlüğü e-belge sistemi*”, “*eser sahibi olunan kitaplara ilişkin bandrol bilgisi sorgulama*” ve “*elektronik belge yönetim sistemi evrak doğrulama*” hizmetleridir (<https://www.turkiye.gov.tr>).

3.2.5. Gençdes

GENÇDES, gençlerin kültürel ve sanatsal alanlarla yürütülen faaliyetlere katılımını destekleyerek arttırmaya çalışan, çeşitli sanat dallarında üreticiliği destekleyerek gençlere ve çocuklara yönelik üretecekleri eserleri ve projeleri faaliyete geçirebilmelerini sağlayacak bir destekleme programıdır (<https://gencdes.ktb.gov.tr/>). Program kapsamında eser üretim desteği, etkinlik ve proje desteği ile sanatsal faaliyet desteği sağlanmaktadır. Bunlara ilişkin başvurular E-Devlet üzerinden “*GENÇDES Eser Üretim Desteği*”, “*GENÇDES Etkinlik ve Proje Desteği*” ve “*GENÇDES Sanatsal Faaliyet Desteği*” olarak sağlanmaktadır (<https://www.turkiye.gov.tr>).

3.2.6. Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü

Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, sanatçılarımızın uluslararası düzeyde etkinlik yapabilme ve tanıtılmalarına yardımcı olarak, sanatsal yaratıcılığı destekler. Küresel sanatsal gelişmeleri takip ederek, ülkemizin bir sanat merkezi haline gelmesi için çalışmalar yapar. Sanatsal ve kültürel etkinlikleri yaygınlaştırmaya çalışır. Bu noktada toplumsal farkındalığı artırır (<https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/>). GENÇDES projeleri ve özel tiyatro projeleri kapsamında ilgili bakanlık olarak iş yapar. “*Görsel Sanatlar Yarışma Başvuruları*”, “*Özel Tiyatro Destek Başvurusu-Amatör Tiyatrolar*”, “*Özel Tiyatro Destek Başvurusu- Geleneksel Tiyatrolar*”, “*Özel Tiyatro Destek Başvurusu-Profesyonel Çocuk Oyunu Tiyatroları*” ve “*Özel Tiyatro Destek Başvurusu-Profesyonel Tiyatrolar*” başvurularını E-Devlet üzerinden tanımlayarak elektronik ortamda hizmet yürütür (<https://www.turkiye.gov.tr>).

3.2.7. Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü

Evrensel kültür, sanat ve turizm değerlerinin sürdürülebilirliği yönünde toplumsal bilincin desteklenmesi önem taşımaktadır. Ülkemizin dünya turizminden alacağı payı arttırmak görevlerini yerine getirir. Turizm alanında dünya liderleri arasında güçlü ve saygın bir konumda olmayı hedefler (<https://yigm.ktb.gov.tr/>). Yatırım ve işletmeler genel müdürlüğü bünyesinde “*turizm istatistikleri talebi*” ve “*Turizm işletmesi belgesi ve turizm yatırımı belgesi işlemleri*” olarak E-Devlet hizmetleri yürütülmektedir (<https://www.turkiye.gov.tr>).

3.2.8. Kuruma Ait İnternet Sitesi Üzerinden Hizmetler

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın E-Devlet uygulamaları yanında, kendi oluşturduğu portaldan yürüttüğü elektronik hizmetleri de bulunmaktadır. Geniş bir kullanımı teşvik edecek bir açık veri merkezi olan “Avrupa Kütüphanesi” uygulamasına web sitesi üzerinden erişilebilmektedir (<https://www.europeana.eu/en/TEL>). Telif Hakları Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen internet uygulamalarında “bandrol başvuruları” yapılabilmektedir. Devlet Opera Bale Etkinlikleri ile Devlet tiyatrolarının bilet satın alma işlemleri elektronik olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bakanlık bünyesinde e-kitap serverı ve halk kütüphanelerine e-kitap hizmeti erişimi sağlanmaktadır. Yine web sitesi üzerinden kültür fonu başvuruları alınabilmekte ve seyahat acentesi unvan başvuru sorgulaması yapılabilmektedir.

4. SONUÇ

Teknolojik kamu yönetimi anlayışı günümüzde aktif bir şekilde etkinliğini sürdürmektedir. Bilgisayar teknolojilerinin herkesin kullanabileceği ölçü de basitleşmesi hız ve kapasite artışı sağlayarak internet kullanımını yaygınlaştırmıştır. Aynı zamanda kamu yönetimine dair tüm süreçlerin en baştan ele alınmasına, kısaltılıp şeffaflaştırılması, anlaşılır, kolay ve uygulanabilir ölçüde olması talep edilmeye başlanmıştır. Devletin dönüşümü gerçekleşirken yurttaşların isteklerinin göz önüne alındığı, hizmetlerin hızlı ve şeffaf sunulduğu, kurumların akılcı, eşgüdümlü ve verimli çalıştığı bir forma

dönüşmeye başlamıştır. Bu şekilde dönüşüm geçiren devletin yeni formu ise elektronik devlet uygulamaları olmuştur.

Elektronik devlet uygulaması, kırtasiyeciliğin önüne geçerek sermaye ve zaman tasarrufu sağlarken, hizmet kalitesi bakımından da erişim kolaylık, şeffaflık ve katılımcılık sağlamaktadır (Özer ve Önen, 2019:13-20). E-Devlet klasik anlayışa tezat olarak, elektronik ortamda vatandaşa yatay örgütlenmeye dayalı bir yönetim anlayışı sunmaktadır. Buna bağlı olarak E-Devlet kamusal alanda bilgi sağlamaktadır. E-Devlet, hizmet kalitesi bakımından işlevsel bir özellik göstermektedir. Ekonomik gelişme sağlamaktadır. Ticari hayatı geliştirmektedir. Girişimcilik faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Bürokratik kasveti azaltarak yabancı sermaye girişine kolaylık sağlamaktadır. Harcamalarda tasarruf sağlamaktadır. Kâğıt işlemlerini kontrol altına almaktadır. Hizmet kalitesini ve hizmetin iyileştirilmesini sağlamaktadır. Devlete şeffaflık kazandırmaktadır. Tüm bu işlevleri sayesinde devlet hizmetlerinde verimlilik ve kolaylık gerçekleşmektedir. Vatandaşla devletin etkileşimi arttırmaktadır (Yaman, 2008:13-20). Türkiye'de halen daha gelişim göstermeye devam eden E-Devlet uygulamaları, çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından farklı fonksiyonlarda kullanılmaktadır. Bu kurumlardan biri ise T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır. Bakanlık bünyesinde çeşitli başvuru, sorgulama, takip işlemleri E-Devlet bağlantısı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda dijital yönetim anlayışına paralel olarak, kurumun kendi portalı üzerinden yürüttüğü elektronik hizmetlerde bulunmaktadır. Böylelikle kırtasiye iş yükü azaltılarak daha hızlı, güvenli ve gayrişahsi bir ortamda vatandaşlara hizmet sunumu gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de E-Devletin durumuna bakıldığında yönetsel bir dönüşüme açık olduğu görülmektedir. Bu kapsamda sürekli olarak iyileştirme çalışmaları yapılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulan Dijital Dönüşüm Ofisi ile birlikte bu iyileştirme ve dönüşüm çalışmalarının daha da hız kazanacağı düşünülmektedir. E-Devlet uygulamaları ile kamu hizmetlerinin sunumunda gerek vatandaşlar ve gerekse de kamu hizmetini sunan kurumlar açısından zaman, insan kaynağı, finansal kaynak ve enerji tasarrufu sağlanmaktadır. Kamu kurum ve idarelerinin bireysel anlamda gerçekleştirdikleri E-Devlet uygulamalarının sayı ve çeşit olarak sürekli bir şekilde artması bu konuda önemli bir gelişme olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte bu hizmetlerin birbiri ile eklenerek E-Devlet platformu üzerinden bütünlük oluşturması ikinci önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Çalışma Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından E-Devlet üzerinden sunulan hizmetlerin içerikleri ile sınırlı tutulmuştur. Söz konusu sınırlılık, E-Devlet uygulamaları üzerinden yapılacak olan yeni çalışmalarda, gerek diğer merkezi idare birimleri gerekse yerel yönetimler tarafından sunulan/sunulacak olan hizmetler özelinde yeni araştırmaları alanlarını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada bakanlık tarafından sunulan hizmetler yalnızca içerik noktasında incelenmiştir. Bu sebeple söz konusu hizmetlerden faydalancı ve hizmetleri sunucu paydaşlar arasındaki etkinliğin ve memnuniyetin yapılacak olan yeni çalışmalarda araştırılması, tamamlayıcı ve bütüncül bir çalışma ortaya çıkaracağı düşünüldüğünden, tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ÇAYHAN, Behire Esra (2003), "*E-Avrupa: Avrupa Birliği'nde Bilgi Toplumuna Geçiş*", **E-Devlet Sempozyumu: Türk Kamu Yönetiminde Bilişim Sistemleri**, Akdeniz Üniversitesi ve Antalya Büyükşehir Belediyesi Ortak Yayını, Antalya.
- ERYILMAZ, Bilal (2004), "*Kamu Yönetiminde Değişim*", **2. Kamu Yönetimi Forumu Bildirileri Kitabı**, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, ss.55-57.
- GÜL, Hasan (2015), "*Kamu Kuruluşlarında Elektronik Hizmetlerin Yaygınlaştırılması (E-Devlet)*", **E-Makele**, ss.1-33, <https://docplayer.biz.tr/680188-Kamu-kuruluslarinda-elektronik-hizmetlerin-yayginlastirilmesi-E-Devlet.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).

- GÜLER, Fatih (2021), “3 Kasım 2020 Tarihinde Gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Seçiminin Ardından Yaşanan Tartışmalar Işığında Mektupla Oy Verme ve Elektronik Oy Verme Usulleri”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.4(1), ss.212-218.
- İNCE, N. Murat (2001), **Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkânlar**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara.
- KARAGÜLMEZ, Ali (2010), “Elektronik Devlet Kavramı”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), S.1(2), ss.449-476.
- KAYPAK, Şafak, YILMAZ, Vedat ve BİMAY, Muzaffer (2017), "Dijital Çağda Yerel Yönetimler", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.22(KAYFOR15 Özel Sayısı), ss.1798-1813.
- MARQUARDT, Kurt ve GÖKÇE, Orhan (2008), "E-Devlet: Kavramın Anlamı ve Kapsamı", **E-Devlet: Gerçek ya da Hayal** (Ed. K. Marquardt, O. Gökçe), Çizgi Kitabevi, Konya, ss.1-25.
- MECEK, Mehmet (2017), "E-Devlet ve E-Belediye: Kavramsal Çerçeve ve Türkiye’de Belediye Web Sitelerine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.22(KAYFOR15 Özel Sayısı), ss.1815-1851.
- MECEK, Mehmet (2018), “E-Belediyecilik, Halkla İlişkiler, Bilgi Edinme, Şeffaflık vb. Unsurlar Açısından Belediye Web Sayfalarının Kullanılması ve Etkinlik Analizi: Bolvadin Belediyesi Örneği”, **Bolvadin Araştırmaları 1** (Ed. Mustafa Güler, Cantürk Kayahan), Eğitim Yayınevi, Konya, Cilt.1, ss.2307-2350.
- ODABAŞ, Hüseyin (2009), **E-Devlet Sürecinde Elektronik Belge Yönetimi**, Kütüphaneciler Derneği Yayını, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Süleyman (2007), **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.
- ÖZER, Mehmet Akif (2005), **Yeni Kamu Yönetimi: Teoriden Uygulamaya**, Platin Yayınları, İstanbul.
- ÖZER, Mehmet Akif ve ÖNEN, Mustafa (2019), **200 Soruda Kamu Yönetimi**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÖZER, Mehmet Akif, YAYLI, Hasan, AKÇAKAYA, Murat ve YÜCEL BATMAZ, Nazlı (2019), **Kamu Yönetimi: Modern Yapı ve Süreçleri**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÖZSOY, Osman (2002), **Değişen Dünyada Meslek Seçimleri: Geleceğin Meslekleri**, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- PAKDEMİRLİ, Bekir (2019), "Dijital Dönüşüm ve Ekonomik Büyüme", **Adıyaman Üniversitesi SBE Dergisi**, S.12(32), ss.665-694.
- TAPSCOTT, Don (1998), **Dijital Ekonomi** (Çev. E. KOÇ), Koç Sistem Yayınları, İstanbul.
- TÜSİAD (2001), **Avrupa Birliği Yolunda Bilgi Toplumu ve E-Türkiye**, TÜSİAD Yayını, İstanbul.
- YAMAN, Diler (2008), "Kamu Yönetiminde Elektronik Devlet Modeli ve İşletmelerin Vergi Tahsilatlarının Elektronik Ortamda Uygulanması", **Basilmamış Yüksek Lisans Tezi**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YILMAZ, Vedat ve MECEK, Mehmet (2021), “Kavram ve Kuramsal Açından Türkiye’de Dijital Kamu Yönetimi ve Dönüşümü”, **Kamu Yönetiminde Değişim Olgusu: Global Trendler ve Yeni Paradigmalar** (Ed. Berat Akıncı), Nobel Yayınları, Ankara, ss.103-138.
- YILMAZER, Mehmet (2017), "Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Kapsamında E-Devlet ve E-Demokrasi Uygulamaları", **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, S.2(8), ss.54-61.
- YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLARI BAŞKANLIĞI (2019), **Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlarımız İçin Cep Rehberi**, YTB Yayını, Ankara.

- <http://www.telifhaklari.gov.tr/Misyon-ve-Vizyon> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://aregem.ktb.gov.tr/Eklenti/72824,aegm-gorev-tanimlaripdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-11701/genel-mudurlugumuz-misyon-ve-vizyonu.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-230339/E-Devlet-uzerinden-turist-rehberi-ruhsatname-basvurusu-.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://cbddo.gov.tr> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://gencdes.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/TR-2133/misyon-ve-vizyon.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-2/misyon-ve-vizyon.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-3/kurulus-ve-gorevler.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://sinema.ktb.gov.tr/TR-143919/misyon-ve-vizyon.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://sinema.ktb.gov.tr/TR-143920/genel-mudurlugun-gorevleri.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://yigm.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://www.europeana.eu/en/TEL> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://www.ktb.gov.tr/TR-133260/misyonumuz-vizyonumuz.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- <https://www.turkiye.gov.tr/kultur-ve-turizm-bakanligi> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).

Ötekileştirme ve Ötekinin İnşası Bağlamında 27 Mayıs'ın Meşruiyet Arayışları

The Search for Legitimacy of May 27 in the Context of Othering and the Construction of the Other

Serhat DÜVENCİ

Doktorant, Sakarya Üniversitesi, SBE,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.,
serhatduvenci@outlook.com
<https://orcid.org/0000-0003-4450-2574>

Makale Başvuru Tarihi: 15.12.2021
Makale Kabul Tarihi: 26.12.2021
Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Demokratik ve meşru yollar vasıtası ile iktidara gelmiş olan Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen darbe ile devrilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk darbe olan 27 Mayıs Darbesi, darbeye meşruiyet kazandırmak amacıyla radyoda darbe bildirisinin okunmasından yeni anayasanın yapım ve kabul süreçlerine değin uzanan süreçte bir ötekileştirme dilini tercih etmiş, yapılan darbeyi Türk milletinin talebi ve ihtiyacı gibi lanse etmiş ve bunun karşısına da “öteki” olarak Demokrat Parti iktidarını konumlandırmıştır. Darbe başarılı olmuş yönetim ele geçirilmişse de 27 Mayıs hem halk desteğini sağlamak hem de gelebilecek olumsuz tepkileri engellemek adına darbeyi Türk Silahlı Kuvvetleri ile halkın birlikte yaptığı bir eylem gibi sunmuştur. Doğal olarak sürecin en başından sonuna kadar oluşturulmaya çalışılan “biz” ve “onlar” düşüncesi için de Demokrat Parti iktidarının kaybettiği iddia edilen meşruiyet zemininin gerekçelendirilmesi gerekmiş, bu yolla da 27 Mayıs kendi meşruiyet zeminini kurmaya çalışmıştır. Bu çalışmada, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin meşruiyet arayışları doğrultusunda darbenin bildiri metni, darbe sonrası yapılan ilk açıklamalar, Anayasa Komisyonu Raporu, anayasa ön tasarılarının başlangıç kısımları ile 1961 Anayasasının Başlangıç Kısmı incelenerek ötekileştirme süreci içerisinde meşruiyet arayışları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, Darbe, Meşruiyet, Ötekileştirme, Demokrat Parti.

ABSTRACT

The Democratic Party, which came to power through democratic and legitimate means, was overthrown with the coup d'état on 27 May 1960. The May 27 Coup, the first coup in the history of the Republic of Turkey, preferred a language of othering in the process from the reading of the coup declaration on the radio to making and adoption processes of the new constitution in order to legitimize the coup; Touted the coup as the demand and need of the Turkish nation, and positioned the Democratic Party power as the “other”. Although the coup was successful and the administration was sized, the May 27 coup presented it as an action carried out by the Turkish Armed Forces and the public to ensure public support and prevent adverse reactions. Naturally, for the idea of “us” “them”, which was tried to be formed from the very beginning to the end of the process, the legitimacy ground alleged to have been lost by the Democratic Party power had to be justified. In this way, May 27 coup tried to establish its own ground of legitimacy. This study aims to explain the search for the legitimacy of the coup by examining the text of the coup's declaration within the legitimacy search of those who carried out May 27, the first statements made after the coup, the Constitutional Commission Report, the beginning parts of the preliminary drafts of the constitution, and the Preamble of the 1961 Constitution.

Keyword: May 27, Coup, Legitimacy, Othering, Democrat Party.

1. GİRİŞ

Darbe, doğası gereği meşru olmayan bir eylem olsa da kendisine meşruiyet zemini arayan bir yapıya sahiptir. Bu durum darbelerin temel mantığı ile ilgilidir. Kaba kuvveti haklı bir otorite temelinde yerleştirme sürecinde ise meşruiyet devreye girer. Bu açıdan düşünüldüğünde 27 Mayıs Darbesi kendisine meşruiyet inşa etmeye çalışmış, bir yandan demokrasiyi koruma amacını söylemlerinin merkezine yerleştirirken diğer yandan darbe sonucunda devirdiği Demokrat Parti iktidarını da hedef tahtasına yerleştirmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından demokrasiyi korumak için yapıldığı iddia edilen darbenin bildiri metninin okunmasının ardından 27 Mayıs Darbesi, aynı gün içerisinde Albay Alparslan Türkeş'in basın toplantısı ve Orgeneral Cemal Gürsel'in radyo konuşması ile birlikte zaman kaybetmeden meşruiyet arayışlarına girmiştir. Bu meşruiyet arayışlarının bir parçasını da Demokrat Parti iktidarının ötekileştirilmesi oluşturmuştur.

27 Mayıs'tan hemen bir gün sonra 28 Mayıs 1960 tarihinde Orgeneral Cemal Gürsel'e sunulan Anayasa Komisyonu Raporu, darbenin meşruiyet arayışlarına yönelik önemli bir belge niteliğindedir. 27 Mayıs'ın meşruiyet arayışları açısından, komisyonun sivillerden oluşması da bu açıdan dikkate değer bir detaydır. Rapor bir yandan açık bir şekilde darbeye meşruiyet ararken diğer yandan ise Demokrat Parti iktidarına yönelik önemli bir ötekileştirmeyi de içinde barındırmaktadır. Raporun bu özelliği göz önünde bulundurulursa, raporun darbe adına sivil kişilerce yazılmış bir onay metni niteliğinde olduğu söylenebilir.

27 Mayıs'ın ardından yeni anayasa yapım sürecinde anayasa ön tasarı metinlerinin başlangıç kısımları ile 1961 Anayasasının Başlangıç Kısmı 27 Mayıs'a meşruiyet arayışları açısından oldukça önemli belgeler niteliğindedir. Darbe sonrasında hazırlanan anayasa ön tasarı metinlerinin başlangıç kısımları ile 1961 Anayasasının Başlangıç Kısmı'nın, anayasaların başlangıç kısımlarının genel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda 27 Mayıs'a meşruiyet arayışına girmesi ve meşruiyet arayışı çerçevesinde de Demokrat Parti iktidarına yönelik ötekileştirmeyi içinde barındıran söylemlerde bulunması doğaldır.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen darbenin bildiri metnine, darbe sonrası yapılan ilk açıklamalara, Anayasa Komisyonu Raporu'na ve anayasa ön tasarı metinlerinin başlangıç kısımları ile 1961 Anayasasının Başlangıç Kısmı'na yer verilmekte ve 27 Mayıs'ın meşruiyet arayışları ile Demokrat Parti iktidarına yönelik ötekileştirme sürecinin analizi yapılmaktadır. Bu çalışma ile 27 Mayıs'ın meşruiyet arayışlarının hangi konular üzerine yoğunlaştığının ve Demokrat Parti iktidarının nasıl öteki konumuna getirilmeye çalışıldığının açıklanması ve anlaşılması hedeflenmektedir.

2. MEŞRUIYET

Meşruiyet kavramının kökeni, Latince "*legitimare*" kelimesine dayanmaktadır. Legitimare kelimesi, Latince "*yasal ilan etmek*" anlamına gelmektedir. Bu bağlamdan hareketle, meşruiyet kavramı yasallıktan farklı bir anlama gelse de en genel anlamı ile yasallık demektir. Meşruiyet; her şeyden evvel bir düzen tahsis eden bir yapıya ve zorlayıcı bir özelliği olan doğaya sahiptir. Yani meşruiyet gücü ya da iktidarın gücünü otoriteye dönüştüren bir olgudur (Heywood, 2014:278). Haklılık olarak tanımlanabilecek olan meşruiyet kavramının daha net anlaşılabilmesi için güç ve otorite kavramlarının neyi ifade ettiğine bakmak gerekmektedir. Kaba kuvveti, haklı otoriteye dönüştürme kabiliyeti olan meşruiyet açısından güç ile otorite arasındaki ayrım son derece hayattır. Sosyal bilimlerden bakıldığında güç kavramı, herhangi bir kişinin, herhangi bir şeye gücünün yetmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu noktada güç kavramı, herhangi bir kişinin hedefini gerçekleştirebilme kabiliyeti ile ilişkilendirilmektedir. Otorite kavramı ise geniş bir perspektiften bakıldığında gücün bir çeşidi durumundadır. Bu bağlamda otorite kavramı, herhangi bir kişinin diğer kişi ya da kişilerin davranışları üzerinde etki kurulabilmesinde bir araç anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Güç ile otorite

arasındaki ilişkiye karşılaştırmalı bir şekilde yaklaşıldığında güç ile otoritenin boyun eğme ve/veya itaatın sağlanması noktasında birbirine zıt araçlar olduğu görülmektedir. Yani güç kişi ya da kişilerin davranışlarını etkileme noktasında bir kabiliyet iken, otorite ise kişi ya da kişilerin davranışlarını etkilemeyi meşru yollar ile yapabilen bir araçtır. Bu durumda kaba kuvvet yalnızca meşruiyet vasıtasıyla haklı bir otoriteye dönüşebilmektedir (Heywood, 2016:148,158,172-173).

Meşruiyet hem iktidarı elde etme noktasında hem de iktidarı güçlendirme noktasında önemli bir araçtır. Bu noktada meşruiyet; iktidarın meşru olduğu ve meşruiyetinden kaynaklı olarak da kabul edilebilir olduğuna dair yaygın bir inanç oluşturmada da önemli bir araçtır. Dolayısıyla herhangi bir otorite, otorite tesis ettikleri üzerinde meşru temellere dayandığına dair yaygın bir inanç oluşturmak ve bu inancı devam ettirmek zorundadır. Herhangi bir otorite, söz konusu bu inancı oluşturma ve/veya devam ettirme noktasında başarısız olursa otoritesini uzun bir süre devam ettirmesi pek mümkün değildir. Tarihsel süreç incelendiğinde iktidarların meşruiyetlerini birbirinden farklı kaynaklara dayandırdığı görülmektedir. Ancak hukukilik ve rasyonellik, modern siyasal sistemler içerisinde meşruiyetin temel kaynaklarını oluşturmaktadır (Dursun, 2014:102). Meşruiyetin dayandığı temel kaynaklardan biri olan hukukilik ya da yasallık “*hukuk düzenine uygunluk, yasaya uygunluk*” olarak tanımlanabilir (Akman, 2006:98). Meşruiyetin dayandığı temel kaynaklardan bir diğeri olan rasyonellik ise, “*rasyonel kurallara dayanan işlevsel yetki*” olarak tanımlanabilir (Tok ve Koçal, 2013:104).

3. ÖTEKİLEŞTİRME VE ÖTEKİ

Ötekileştirme, “*bir süreç ve durum olarak farklılaştırma ve ayırıştırma düşüncesinde bir imge yaratmaktır.*” Ötekileştirme hem bir süreci hem de bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda ötekileştirme; biz ve onlar ayırımına dayanan bir süreç ve durumdur. Ötekileştirme tanımında bahsedilen imge; çeşitli yargıları, önyargıları, kalıp yargıları içinde barındıran ve zaman zaman da damgalamaya başvuran bir algı ve algılayış tarzıdır. Ötekileştirme bir algı ve algılayış tarzı olmakla birlikte tutumları da içinde barındıran bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde önemli noktalardan birisi ise ötekileştirilen ve öteki olarak görülen kişi ya da gruplara karşı yaklaşımın bizzat “biz” ögesinin kendisinden kaynaklanmasıdır. Yani ötekileştirme, “biz” olanı “biz olmayanlar” (ötekiler) üzerinden inşa etme durumudur (Arslan, 2017:3).

Bir durum ve süreç olarak ötekileştirmenin olduğu her yerde, herhangi bir ötekinin var olması bir zorunluluktur. Yani ötekinin olmadığı bir ötekileştirme durumundan ve sürecinden bahsetmek mümkün değildir. Öteki kavramı Latince “*alia*” ve “*aliud*” kavramlarından türetilmiş “*alius*” kavramına denk gelmektedir. Bu kavram aynı zamanda İngilizcede yabancı anlamına gelen “*alien*” kelimesinin kökeni ile de aynıdır. Türkçede ise öteki kavramı “*sözü edilen veya benzer iki şeyden önem ya da yer bakımından uzakta olan*” ya da “*öbür, öbürü*” ifade etmek için kullanılmaktadır. Öte kelimesinden türetilen öteki kelimesi ise “*konuşandan ya da konuşanın temel olarak aldığı bir şeyden daha uzak, bir şeyin arkasından gelen bölüm*” şeklinde tanımlanmaktadır. Kavramların sözlük anlamları incelendiği vakit sözlük anlamlarının olumsuz olduğu ve mesafeyi içinde barındırdığı görülmektedir. Bu bağlamda öteki kavramı “*mevcut kültür içinde dışlanmış olan*” olmakla birlikte toplumsal normlar içerisinde normal olarak kabul edilenin dışında kalan her şeydir. Yani ötekileştirenler için ötekileştirilenler; tuhaf, ahlaksız ya da yadırgatıcıdır. Ötekileştirilenler iyi olan her şeyin tam karşıtıdır. Buradan hareketle ötekileştirenler için “biz” olan; istikrardır, düzenin yeniden üretiminin temel taşıdır. Ötekileştirenler için ötekileştirilenler ise istikrarsızlıktır, toplumsal açıdan tehlikeli olandır ve toplumsal yapının içini boşaltandır (Çay Sağlam ve Yaşar, 2017:139). Ötekileştirme süreci içerisinde “biz” olan, kendini “öteki” olandan uzaklaştırır ve hatta “öteki” olanı da insanlıktan çıkarır (Brons, 2015:72).

4. 27 MAYIS'IN MEŞRUIYET ARAYIŞLARI VE ÖTEKİLEŞTİRME

27 Mayıs'ın darbe sonrası neden bir meşruiyet arayışına girdiğinin ve hatta Demokrat Parti iktidarına yönelik ötekileştirme faaliyetlerine neden girdiğinin anlaşılabilmesi açısından kurucu iktidarın ve kurucu iktidarın iki türü olan asli kurucu iktidar ile tali kurucu iktidarın ne olduğunun bilinmesi oldukça önemlidir. Kurucu iktidar, anayasa yapan ve/veya anayasayı değiştiren iktidardır. Tanımdan hareketle kurucu iktidar iki ayrı bileşenden meydana gelmektedir. İlk bileşen anayasayı yapan iken, ikinci bileşen ise anayasayı değiştirendir. Bu iki bileşen üzerinden asli kurucu iktidar ile tali kurucu iktidar ayrımı ortaya çıkmakta ve asli kurucu iktidar anayasayı yapan iken, tali kurucu iktidar ise anayasayı değiştiren iktidar konumuna yerleşmektedir. Hukuk dışı olmak ve sınırsız olmak asli kurucu iktidarın en önemli iki özelliğidir. Hukuk dışı olması durumu mevcut anayasaya karşı hareket etmesinden ve onu yürürlükten kaldırmasından kaynaklanmaktadır. Haliyle de anayasanın yürürlükten kaldırılmış olması onu sınırlayan bir şeyin olmaması anlamına yani onun sınırsız olması anlamına gelmektedir (Gözler, 2011:316,320-324). Bu bağlamdan hareketle 27 Mayıs rejiminin asli kurucu iktidar olduğu yani hukuk dışı ve sınırsız olduğu görülmektedir. Demokrat Parti iktidarı ise hukuka uygun olarak ve meşru yollar vasıtasıyla iktidara gelmiş bir iktidardır. 27 Mayıs'ın; meşru olmayan karakteri ile meşru olan Demokrat Parti iktidarını devirmesi sonrasında meşruiyet arayışına girmesi, Demokrat Parti iktidarına yönelik ötekileştirme sürecini ve durumunu içeren faaliyetlerde bulunması oldukça doğal ve anlaşılabilir bir şeydir.

4.1. 27 MAYIS BİLDİRİSİ

Darbe bildirisi, darbenin halka duyurulmasındaki ilk adım olması sebebiyle darbe kadroları için son derece stratejik bir öneme sahiptir. Bildiri, darbenin meşruiyet arayışlarının da ilk adımını oluşturmaktadır. Ayrıca darbe bildirileri, hem stratejik bir öneme sahip olması hem de darbenin meşruiyet arayışlarının ilk adımını oluşturması sebebiyle gerek kullanılan dilin gerekse bahsedilen konuların özenle seçildiği metinlerdir.

27 Mayıs 1960 darbesinin radyoda okunan bildiri metni, Albay Alparslan Türkeş tarafından kaleme alınmıştır. Albay Türkeş bildiri metnini hazırlarken kullanılacak kelimeleri büyük bir dikkatle seçmiştir. Albay Türkeş bildiri metnini hazırlarken milletin birlik ve beraberliğini sağlamlaştırmak, Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki geçmişten gelen gerginliği azaltmak ve 27 Mayıs'a halkın olumlu bir tutum geliştirmesini sağlamak amacıyla hareket ettiğini ifade etmektedir (Cengiz, 2015:79).

Albay Türkeş tarafından Silahlı Kuvvetler adına TRT radyosunda okunan darbe bildirisinin metni ise şu şekildedir (Aslaner, 2016:79);

“Sevgili Vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekate Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdareimiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkar bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaşa; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmekten birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla

muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır.

Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta sulh, cihanda Sulh'tur.'

4.1.1. 27 Mayıs Bildirisinin Analizi

Bildiri ilk olarak vatandaşları selamlayarak ve doğrudan vatandaşlara hitap ederek başlamaktadır. Bildiri metninin bu başlangıcı halkta darbeye ve darbe kadrolarına olumlu bir tutumun inşa edilmesi amacıyla yönelik ilk adımdır. Bildiri metnindeki “*Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır*” ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Darbenin amacının açıklandığı bu ifadeden ilk olarak ordunun kendisini siyasetin üstünde konumlandığı, ikinci olarak demokrasiden beklenen siyasal ortamın sağlanamadığı ve demokratik düzenin çeşitli sorunlar içerisinde olduğu anlamı çıkmaktadır. Söz konusu bu ifadede dikkat çeken bir diğer nokta ise “*kardeş kavgası*” ifadesidir. Bu ifade ile Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki anlaşmazlık/uzlaşmazlık durumuna dikkat çekilmektedir. Bildiride Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin kardeş olarak tanımlanması dikkat çeken bir diğer noktadır. Ordu, burada kardeşler arasındaki kavgayı ve anlaşmazlık durumunu sonlandırma vazifesini bizzat kendisi üstlenmektedir. Ayrıca ifadede yer alan “*demokrasimiz*” kelimesi ilk etapta göze çarpan noktalardan bir diğeridir. Burada demokrasi yerine demokrasimiz ifadesinin kullanılmasıyla ordunun demokrasiyi benimsediği hatta onu korumaya çalıştığı mesajı verilmeye çalışılmaktadır. Yani 27 Mayıs'ın demokratik düzene karşı yapılmadığı ve demokratik düzenin korunması amacıyla yapıldığı mesajı verilmeye çalışılmaktadır. İfadede, dikkat çeken bir diğer nokta ise “*memleketin idaresini ele almıştır*” ifadesidir. Burada el koymak ifadesi yerine ele almak ifadesi tercih edilmiştir. Çünkü ele almak ifadesi el koymak ifadesine göre daha legal bir davranış çeşidi olarak algılanmaktadır (Devran ve Özcan, 2016:8).

Bildiri metnindeki özne “*Silahlı Kuvvetler*”dir. Bildiride aktif cümlelerin kurulduğu görülmektedir. Ayrıca bildiride yer alan “*silahlı kuvvetlerimiz*” ifadesi ile 27 Mayıs'ı bizzat gerçekleştiren öznenin milletin bir parçası olmakla birlikte, milletin bizzat kendisini temsil eden bir konumda olduğu mesajı da verilmeye çalışılmaktadır. Burada verilmek istenen asıl mesaj; 27 Mayıs'ın öznesinin millet için ve millet adına hareket ettiğiidir. Bildiri metninde siyasi partilerin uzlaşamamasına işaret edilmekte ve bu uzlaşamama durumunun içinden çıkılmaz bir hal aldığı ifade edilmektedir. 27 Mayıs'ın bu uzlaşmazlık halini ortadan kaldırmaya yönelik olduğu vurgulanmaktadır. Yani ordunun müdahale yoluna başvurarak, demokrasiyle birlikte sivil siyaseti de kurtarma amacıyla yöneldiği mesajı verilmektedir. Ayrıca bildiride müdahalenin herhangi bir şahsa ya da zümreye karşı yapılmadığına dair ifadeler de yer almaktadır. Burada müdahalenin herhangi bir şahsa ya da siyasi kuruma duyulan düşmanlık ya da öfke ile gerçekleşmediği mesajı verilmeye çalışılmaktadır. Bildiride ordunun memleketi uzun bir süre yönetme amacının olmadığı ve mümkün olan en kısa zamanda adil ve serbest seçimlere giderek seçimleri kimin kazandığına bakmaksızın yönetimi sivillere devredeceği ifade edilmektedir. Bildiride vatandaşların partiler üstü olduğu belirtilerek vatandaşların birbirlerine karşı kin gütmeden, saygı ve anlayışla davranmaları gerektiği vurgulanmıştır. Vatandaşların birbirleri ile dayanışma halinde bulunmaları gerektiği ifade edilmiş, ülkenin selamete kavuşmasının ancak bu şekilde mümkün olduğu vurgulanmıştır. Burada dikkat çeken husus, vatandaşlar arasında dayanışmanın olmaması durumunda memleketin selamete kavuşmasının mümkün olmadığı mesajı verilerek, vatandaşlarda korku hissiyatının yaratılması çabasıdır. Darbe bildirisinde dikkat çeken hususlardan birisi de halkın yanı sıra

dış dünyaya hitap edilmesi ve bütün ittifaklar ile taahhütlere de bağlı kalınacağı açıklanmasıdır. Ayrıca insan haklarına bağlılık vurgusu da oldukça dikkat çekicidir. Burada dış dünyadan gelebilecek tepkilerin önlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Dışarıdan gelebilecek herhangi bir tepkinin; ülkedeki halkın ve aydınların üzerinde olumsuz yansımalarının olabileceği ihtimalinin düşünülmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Yani burada, ülke içinden ya da dışından oluşabilecek muhalefeti engelleme amacı ve isteği bulunmaktadır. Son olarak bildiride kabine mensuplarının Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmaları rica edilmektedir. Burada emir vermek yerine ricada bulunmak ve teslim olmak yerine sığınmak ifadelerinin kullanılması bildirinin geneli ile oldukça uyumludur. Ayrıca bildiride Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınması rica edilen kabine mensuplarının şahsi güvenliklerinin, kanunlar doğrultusunda sağlanacağı ifade edilmesi de dikkat çeken bir diğer husustur (Devran ve Özcan, 2016:9).

4.1.2. 27 Mayıs Bildirisinde “Biz” Ögesinin İnşası

27 Mayıs'ın darbe bildirisinde ötekileştirme ve ötekinin inşası bağlamında bir durum ve süreç ile karşılaşılmamaktadır. Bu durum darbenin meşruiyetini sağlamaya yönelik faaliyetlerin ilk adımını oluşturan bildirinin tehditkâr olmayan, doğrudan hedef göstermeyen ve oldukça yumuşak bir üslupla kaleme alınan tarzı ile uyumludur. Ötekileştirme her şeyden evvel biz ve onlar ayrımını içinde barındıran bir kategorizasyon süreci ve durumdur (Sandal Önal, 2015:132). Bu bağlamdan hareketle bildiri; ötekileştirme ve ötekinin inşasına yönelik doğrudan bir girişim içermese de “biz” ögesinin inşasının ilk adımını oluşturmaktadır. Bildiri metni “biz” ögesine yönelik çok önemli ipuçları vermektedir. Yani bildiri metni “öteki” olanı tarif etmese de “biz” olanı tarif etmektedir. Bildiride “biz” olan, Silahlı Kuvvetlerin bizzat kendisi yani darbeyi gerçekleştiren kadrolarıdır. Bildiride doğrudan yer almasa da “öteki” olan ise darbe sonucunda iktidardan devrilen Demokrat Parti ve yöneticileridir.

27 Mayıs'ın darbe bildirisinin metni darbenin öznesi olan darbe kadrosunu yani ötekileştirme açısından “biz” olanı; demokrasiyi içine düştüğü buhrandan kurtaracak olan, kardeş kavgasını önleyen, bu amaçlar etrafında elini taşın altına koyan, partiler üstü olan, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtaracak olan, en kısa zamanda yönetimi sivillere bırakacak olan, tarafsız olan, herhangi bir şahsa ya da gruba karşı hareket etmemiş olan, kanunlara ve hukuk prensiplerine uygun hareket edecek olan, milli varlığın selametini düşünen, kabine mensuplarının emniyetlerini kanunlar nezdinde garanti altında tutacağını garanti eden, insan haklarına bağlı olan, ittifaklara ve taahhütlere bağlı olan yani güvenilir olan ve barışı arzu eden olarak lanse ettiği görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere 27 Mayıs'ın meşruiyet arayışlarında iyi ve güzel olan özellikler “biz” ögesine yüklenilmiştir.

4.2. Darbe Sonrası Albay Alparslan Türkeş'in Basın Toplantısı ve Orgeneral Cemal Gürsel'in İlk Radyo Konuşması Üzerinden 27 Mayıs'ın Meşruiyet Arayışları ve Ötekileştirme

4.2.1. Darbe Sonrası Albay Alparslan Türkeş'in Basın Toplantısı Üzerinden 27 Mayıs'ın Meşruiyet Arayışları ve Ötekileştirme

1960 yılının 27 Mayıs günü darbe bildirisini radyodan okuyarak halk ile ilk iletişimi kuran Albay Alparslan Türkeş, yine 27 Mayıs günü saat 15.00'te Genelkurmay Başkanlığı'nda bir basın toplantısı düzenleyerek basın vasıtasıyla halk ile ikinci kez iletişime geçmiştir. Albay Türkeş'e basın mensuplarından gelen ilk soru 27 Mayıs'ın neden yapıldığıdır. Albay Türkeş ise bu soruya şu şekilde yanıt vermiştir: *“Türkiye’de demokrasiyi saplandığı çıkmaz sokaktan kurtarmak istedik. Hiçbir şahsi ihtirasımız yoktur. Sadece millete hür ve serbest seçimlerin yapılması imkanını sağlamak gayesi ile hareket ettik...”* Gazetecilerden gelen ikinci soru ise 27 Mayıs ile hükümete yapılanın bir darbe mi olduğu yoksa anayasaya dönüşün hedeflendiği ve bu hedef doğrultusunda mı hareket edildiği sorusu olmuştur. Albay Türkeş'in ise bu soruya yanıtı şu şekildedir (Özdağ, 2004:242-243):

“Yürürlükteki Anayasa idare tarafından çiğnenirse o idarenin meşruiyeti şüpheye düşer. Onun için biz birkaç seneden beri memlekette Anayasanın ihlal edildiğine şahit olduk. Fakat sabırla bekledik ve içten temenni ettik ki, bu yol parlamenter nizam içinde Mecliste halledilsin. Son bir aylık hadiseler memlekette büyük üzüntüye sebep oldu ve demokrasi hayatımız bir çıkmaza girdi. Fakat bütün ümit ve beklememize rağmen parlamentoda bunun düzelmesine gidilmedi.

Diktatörlüğe gidileceğinden bütün memleket endişeye düştü ve bu hal ayrı partilere mensup vatandaşların münasebetlerini de güç hale soktu. Bu durum karşısında memleketin ve milletin iç ve dış tehlikelerden korunması sorumluluğunu üzerinde taşıyan Türk Silahlı Kuvvetleri, kötü şekilde yürütülen bu iç mücadelenin memleketin dış emniyetini de tehlikeye soktuğunu gördü. Bunun hem Orta Doğu bölgesinde sulh sükunu temin, hem de Anayasanın her türlü tesirden azade bir hale getirilmesi maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri kendi sorumluluğu dahilinde düzeltmeye karar verdi.”

Basın toplantısında sorulan sorulara verilen yanıtların darbe bildirisinin metni ile uyumlu olduğu görülmekte ve verilen cevapların darbe bildirisi metninden farklı olarak ötekileştirmeyi ve ötekinin inşası sürecini de içerdiği görülmektedir. Buradan hareketle ötekileştirmenin içinde barındırdığı biz ve onlar ayrımı göz önünde bulundurulursa “biz” olanın yani 27 Mayıs’ın demokrasiyi kurtarma amacını taşıdığı ve hür ve serbest seçimlerin yapılması hedefinin de olduğu açıkça ifade edilmektedir. İkinci soruya verilen yanıtta ise 27 Mayıs’ın bir darbe olarak ifade edilmediği görülmektedir. Darbe kavramı Türk Dil Kurumuna göre “ülkede bir grup tarafından örgütlü bir biçimde silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usulleri kötüye kullanarak mevcut hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi”dir (TDK, 2021a). Kavram sözlük anlamı bakımından olumsuz bir içeriğe sahiptir. Basın toplantısında müdahalenin darbe olarak tanımlanmaması, 27 Mayıs’ın meşruiyet arayışları bağlamında mantıklı bir hamledir. Ayrıca Demokrat Parti’nin anayasayı ihlal etme ile suçlanması ise ötekinin inşası bağlamında ve bir durum ve süreç olarak ötekileştirme kapsamında değerlendirilmelidir. İkinci sorunun yanıtında anayasanın iktidar tarafından ihlal edilmesi iddiası üzerinden Demokrat Parti iktidarının meşruiyetini kaybetmiş bir iktidar olduğu dolaylı bir biçimde ifade edilmektedir. Ötekinin inşası bağlamında değerlendirilebilecek bu ifade üzerinden hareketle anayasayı ihlal ederek meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı anayasal düzeni yeniden tesis etmek için yapılmış bir müdahale imajı çizilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla burada “biz” olan ve “öteki” olanın inşası bir arada yapılmaya çalışılmaktadır. “Biz” olanın müdahaleyi son çare olarak gördüğü de açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca “öteki” olanın memleketi diktatörlüğe taşıyabileceği endişesinden bahsedilerek, “biz” olanın bunu engellediği de ifade edilmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin memleketin iç ve dış güvenliğini sağlamakla görevli olduğu ve memleketteki iç olayların da dış güvenliği riske attığı ifade edilmektedir. Burada bütün olumsuzluklar “öteki” olana yüklenirken, olumsuzlukları önleme ve yanlışları düzeltme hedefi ise “biz” olana yüklenmektedir. Basın toplantısı bu şekilde düşünüldüğünde toplantının darbeye meşruiyet kazandırma çabasının yanında bir öteki oluşturmayı da hedeflemiş olduğu görülmektedir.

4.2.2. Darbe Sonrası Orgeneral Cemal Gürsel’in İlk Radyo Konuşması Üzerinden 27 Mayıs’ın Meşruiyet Arayışları ve Ötekileştirme

1960 yılının 27 Mayıs günü saat 16.00’da Orgeneral Cemal Gürsel’in teybe kaydedilmiş bir konuşması radyodan yayınlanmıştır. Orgeneral Gürsel’in konuşması şu şekildedir (Özdağ, 2004:245-246);

“Bir aydan beri memlekette cereyan eden ve milleti süratla korkunç buhranlara sürükleyen hadiseleri biliyorsunuz. Bu gidişin memleketi kanlı bir kardeş kavgasına da götürmekte olduğunu her aklı başında vatandaşın takdir edeceğini kaniim.

Dünya ahvali her gün biraz daha kötüye giderken vatanımızın bu şuursuz politika ihtirası yüzünden maddeten ve manen perişanlığa sürüklenmesi vicdan sahibi bütün vatandaşları dilhun ettiğine de kaniim. Bu hal nereye kadar gidecek ve bu feci akibete hissiz ve alakasız,

seyirci mi kalmak lazım? İşte vatandaşların, bu ahvali ıstırap içinde aylardan beri düşündüm ve bu zevata çıkar yolları gösterdim. Fakat onlar kapıldıkları politika ihtiraslarının şuurlarına verdiği bozukluklar dolayısıyla dinlemediler ve işi zorla yürütmek sevdasına düştüler.

Çıkarılan kanunlar, takip edilen hareketler, Türk milletini zincire vurmak kastında olduklarını gösteriyor. Bu asırda böyle bir idarenin, böyle bir hareketin olabileceğini tasavvur etmek, Türk milletini hissiz bir sürü olarak kabul etmek demektir. Hayır vatandaşlar, Türk milleti hissiz bir sürü değil, belki birçoğu okuma yazma bilmez; ananevi bir iştirakla daha çok okunmuş yazmış memleketlerden daha çok fikriselime, akliselime, vicdana ve vekara sahiptir. İşte bu düşünce ve mülahazalarla bu feci gidişe son vermeye karar verdim ve devletin idaresine el koydum. Derhal bütün vatandaşlara şunu ifade isterim ki, asla bir diktatörlük hevesinde değilim. Bütün emelim süratle bu memlekette temiz ve dürüst bir demokratik nizamı kurmak ve devletin idaresini milletin iradesine terk etmektir.

Bana inanınız ve güveniniz. Bütün milletin benimle beraber olduğuna inanıyorum. Birçok menfaatperestler, midesini ve vicdanını paraya bağlamış olanlar, bu harekete karşı şer veya bir teşebbüste bulunabilirler. Bunlara karşı asla müsamaha edilmeyeceğini bütün vatandaşlarıma temin ederim. Kötü ruhlu olanlardan bile memleketin bu nazik anında biraz olsun vicdanlarını harekete getirerek çalışmalarımıza yardım etmeseler bile engel olmamalarını isterim.”

Konuşma ülkede, 27 Mayıs'ın hemen öncesinde vuku bulan olayları hatırlatarak başlamakta ve konuşmada söz konusu olayların memleketi bir kardeş kavgasına doğru sürüklediği ifade edilmektedir. Bu noktada 27 Mayıs'ın meşru bir temele oturtulmaya çalışıldığı görülmektedir. Konuşmanın sonraki satırlarında Demokrat Parti iktidarı kastedilerek, iktidar şuarsuz politikalar izleyen ve bu politikalar sebebiyle de vatani perişan hale sürükleyen olarak tarif edilmiştir. Böylelikle de Demokrat Parti iktidarına yönelik ötekileştirme çabaları da başlamaktadır. Konuşmada Demokrat Parti iktidarına kötü gidişattan çıkılmasının yollarının gösterildiği ancak Demokrat Parti iktidarının politika hırsıyla ve şuarsuzca hareket ederek işi zorla yürütmeye çalıştığının ifade edilmesiyle birlikte Demokrat Parti iktidarına yönelik ötekileştirme faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. Öteki olarak konumlandırılmaya çalışılan Demokrat Parti iktidarı, eylemleri ile Türk milletinin özgürlüğüne kasteden ve Türk milletini hissiz bir sürü olarak gören bir iktidar olarak lanse edilmeye çalışılmaktadır. Konuşmada, öteki olarak konumlandırılmaya çalışılan Demokrat Parti iktidarının yanlış ve zararlı eylemlerine son vermek amacıyla müdahalenin yapıldığı açıklanmaktadır. Bu noktada memleketin, “öteki” olarak konumlandırılmaya çalışılan Demokrat Parti iktidarından kurtarılması amacına yönelmiş bir “biz” inşa etme çabaları da dikkat çekmektedir. Yani burada “biz” olanın “öteki” olan üzerinden ifade edilmeye çalışılması durumu ile karşılaşılacaktır. Ayrıca 27 Mayıs rejimine karşı gelişebilecek herhangi bir teşebbüs ve bu teşebbüse dahil olabilecek kişiler; vicdanını paraya bağlamış, menfaatperest gibi olumsuz sıfatlarla nitelendirilmektedir. Burada 27 Mayıs'ın meşru bir zemine yerleştirilmeye çalışıldığı ve 27 Mayıs'a karşı eyleme geçebilme ihtimali olanların ise meşru bir temelden itilmeye çalışıldığı görülmektedir.

4.3. Anayasa Komisyonu Raporu Üzerinden 27 Mayıs'a Meşruiyet Arayışları ve Ötekileştirme

Milli Birlik Komitesi 13 no'lu bildiriyle, ilga edilen anayasanın yerine yeni bir anayasa hazırlama görevini İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın başkan olarak yer aldığı bir grup profesöre vermiştir (Ahmad, 2015:171). Darbeden yalnızca bir gün sonra 1960 yılının 28 Mayıs günü profesörler heyeti hazırladıkları raporu Orgeneral Gürsel'e sunmuştur. Rapor 27 Mayıs'ı meşru temellere oturtma çabasının bir ürünüdür (Özdağ, 2004:247). Raporda profesörlerin darbeye bir devrim-ihtilal havası katma amacı açık bir şekilde görülmektedir (Ahmad, 2015:171). Tarihe “Anayasa Komisyonu Raporu” olarak geçen raporun metninin bir kısmı şu şekildedir (Tanilli, 1976:87-90):

“(…) Bugün içinde bulunduğumuz durumu, adi ve siyasi bir hükümet darbesi saymak doğru değildir. Devlet, hukuk, adalet, ahlak, amme menfaati ve amine hizmeti fikrini temsil etmesi ve amme halkını koruması gereken siyasi kudret maatteessüf aylardan, hatta senelerden beri bu mahiyetini kaybetmiş, şahsi nüfuz ve ihtiraslarla zümre menfaatini temsil eden maddi bir kuvvet haline gelmiştir. Her şeyden evvel hukuka bağlı sosyal bir kuvvet olması lazım gelen Devlet Kudreti, bu ihtiras ve nüfuzun tahakkuku vasıtası haline getirilmiştir. Bunun içindir ki siyasi kudret; asıl Devlet kuvveti olan ordusuyla, adliyesi ve barolarıyla, vazifesine bağlılık göstermek isteyen memurlarıyla, üniversiteleriyle, umumi efkârın mümessili olan basını ve öteki sosyal müesseseler ve kuvvetleriyle her türlü manevi bağlantısını kaybederek, Devletin öz ve ana müesseselerine ve Türkiye'nin dünya devletler camiasında medeni bir Devlet olarak layık olduğu yeri muhafaza etmesi bakımından olağanüstü değer ve ehemmiyette olan Atatürk inkılaplarına karşı düşman durumuna düşmüştür. Vatandaşlara, muhalefete, memurlara, basına yapılan tazyik, üniversite gençliğine ve üniversitenin 30 ve hatta 40 senelik meslek hayatını idrak etmiş eski hocalarına ve büyük bir istikbal vadederek yetişmiş ve yetişmekte olan yeni öğretim üyelerine ve yardımcılara ve taleplerine karşı harekete geçmiştir. Şöyle ki: Kendi menfaat ve ihtirasına bağlanmayı kabul ederek meslek ve vazife şuurunu ve bunun kudsiyetini kaybeden bir takım idare amirlerini ve polislerini veya polis kıyafetine sokulmuş meçhul kimseleri üniversiteye saldırtmıştır; hiçbir hukuk ve idare ilminin, ve hukuka bağlı Devlet rejiminin kabul etmeyeceği sahalarda silah kullanılarak masum üniversite gençlerinin ölümüne, ağır yaralanmasına ve bir kısmının sakat kalmasına sebep olmuştur. Talebesini korumak ve vazifesini görmek isteyen üniversite hocalarını, dekanlarını ve rektörünü dövdürmüş, yerlerde sürüklemiş ve yaralatmış ve bunlara medeni bir memlekette en kötü insanlara yapılmayacak muameleleri yaptırarak suretiyle siyasi nüfuzunu devam ettireceğini zannetmiştir.

Hak ve hukukla, Devlet fikriyle hiçbir alakası olmayan bu gibi hareketleri yaptırarak bir zümre, artık sosyal bir müesseseler sayılamazdı. Hükümet şeklinde teşekkül gerçekte sosyal ve milli bir müesseseler olmaktan çıkarak şahsi bir nüfuz ve ihtiras aleti haline gelmiş bulunduğunu göstermektedir.

Meşruiyet bakımından durum aynıdır: Bir Hükümetin meşruiyeti sadece menşesinde, yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu mevkie getiren Anayasaya riayeti ve Millet efkârı, ordu, kaza ve ilim müesseseleri gibi müesseselerle iş birliği yaparak, hukuk nizamı içinde yaşaması ile ve devamı ile mümkündür. Halbuki Hükümet ve siyasi iktidar bir taraftan tamamen aykırı kanunlar çıkarmış ve bunlara dayanmak suretiyle Anayasayı ihlal etmiştir, kanunsuz icraatta bulunmuştur. Diğer taraftan hükümetin bir muvazene, sükun ve huzur amili olması gerekli olduğu halde, Hükümet Devlet müesseselerini, politik ve sosyal müesseseleri ve hatta bunların içinde yaşayan insanları birbirlerine düşürmek, halka ve dış aleme karşı bunları kötüleyerek bir anarşi amili haline getirmek suretiyle meşruiyetini kaybetmiştir.

Milleti temsil etmesi gereken Büyük Millet Meclisi de siyasi iktidar tarafından hakiki bir teşri organı olmaktan çıkarılarak, şahıs ve zümre olmak suretiyle fiilen münfesi hale gelmiştir.

Böyle bir durum karşısında Devletin ordusu, idaresi ve her çeşit müesseseleri kendilerine temel olacak Devlet fikrini temsil etmek vasfını ve adı geçen müesseseler arasında muvazene amili olmak hüviyetini kaybetmiş ve böylece eski iktidar siyasi kudretini çoktan kaybetmiş bulunuyordu. İşte bugün ve bu sebeplerle; Devlet müesseselerini, içtimai müesseseleri, siyasi kudreti ve meşru hükümeti yeniden kurmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Milli Birlik Komitesi hareketini, yani devlet müesseseler ve kuvvetlerinin idareyi ele almasına bu mecburiyeti; Devlet nizamını bozan, halkı birbirine düşürerek anarşiye yol açan, sosyal müesseseleri işleyemez bir hale koyan ve bu müesseselerin dayandığı ahlak temellerini yok

etmeye çalışan fiili bir durumu önleyerek meşru ve sosyal nizamı tekrar kurmak ihtiyacının neticesi sayıyoruz.

Bu durum karşısında ilk olarak alınması gerek tedbir vardır:

Birincisi: Amme hizmetlerini, gerçekleşmesi istenilen ve Milletçe özlenen demokratik icaplara şimdiden uygun olarak yürütecek ve insan hak ve hürriyetlerini koruyacak, amme menfaatlerini gözetecek fiili ve geçici bir hükümet kurarak idareyi devam ettirmek.

İkincisi: Devletin ihlal edilmiş ve işleyemez bir hale gelmiş anayasası yerine, bir hukuk devletinin gerçekleşmesini sağlayacak Devlet organlarını kuracak ve sosyal müesseselerin hak ve adalet prensiplerine, demokrasi esaslarına dayanmasını temin edecek bir Anayasa hazırlamak, ayrıca milletin gerçek idaresinin ihzarına imkan verecek bir çoğunluk istibdadına mani olarak siyasi kuvvetin soysuzlaşmasını önleyecek esaslar dahilinde bir seçim kanunu meydana getirmek.

Kısa bir zaman zarfında başarılabilecek bir hazırlıktan sonra yapılacak seçimlerle demokratik müesseseler vücuda getirilecek ve hukuk devleti yeniden gerçek ve tam manasıyla kurulmuş olacaktır. İşte komisyonumuz bu Anayasayı hazırlamak üzere vazifeye çağırılmıştır. Bu, bir ön proje olacaktır. Bu vazifeyi en büyük ve şerefli bir millet, memleket ve meslek vazifesi olarak büyük bir şevkle geceli, gündüzlü çalışmakla yerine getireceğiz. (...)

Raporda 27 Mayıs'ın bir darbe olarak adlandırılmaması gerektiği ifade edilmektedir. Bu ifade ile raporda 27 Mayıs'a meşruiyet arayışları başlamaktadır. İfadenin sonrasında ise Demokrat Parti iktidarının suçlanmaya başlandığı yani ötekileştirme ve ötekinin inşa edilmeye başlandığı görülmektedir. Öteki olarak Demokrat Parti iktidarı; siyasi gücün taşınması gereken vasıfları kaybetmiş olmakla, sınıf menfaatini temsil eden maddi bir kuvvet haline gelmiş olmakla, devlet kudretini hırsların ve nüfuzun bir aracı haline getirmekle, devletin sosyal kurumları ve kuvvetleriyle bağlantısını kaybetmekle, Atatürk inkılaplarına düşman olan bir konuma düşmekle, üniversitelere saldırmakla, üniversite gençlerinin ölümüne, yaralanmasına ve sakat kalmasına neden olmakla, öğrencilerini korumak isteyen akademisyenleri dövdürmek, yerlerde sürüklemek ve yaralamakla ve siyasi nüfuzunu devam ettirebilmek için her araca başvurmakla suçlanmaktadır.

Raporda Demokrat Parti iktidarının sosyal bir kurum olmaktan çıktığı ve şahsi nüfuz ile birlikte hırs aracı haline geldiği ifade edilmektedir. Burada Demokrat Parti iktidarının meşruiyetini kaybettiği fikrinin inşa edilmeye başlandığı görülmektedir. Raporun ilerleyen kısımlarında Demokrat Parti iktidarının meşruiyetini kaybettiği açıkça ifade edilmiştir. Buna gerekçe olarak ise anayasaya aykırı kanunlar çıkarmak, anayasaya aykırı kanunlarla hareket etmek, halkı birbirine düşürmek gösterilmiştir. Ayrıca Büyük Millet Meclisi'nin Demokrat Parti iktidarı tarafından asıl amacından saptırılarak geçersiz hale getirildiği de ifade edilmiştir. Raporda Demokrat Parti iktidarına yönelik suçlamaların ötekileştirme faaliyeti kapsamında yapıldığı ve meşruiyetini kaybetmiş olduğu iddia edilen bir iktidara karşı yapılan müdahalenin meşruiyet temeline sahip olduğuna dair bir izlenim oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca raporda devlet kurumlarının, toplumsal kurumların ve meşru hükümetin yeniden kurulmasının bir zorunluluk haline geldiği ifade edilmiştir. Bu ifade ile 27 Mayıs'ın bu zorunluluk halinin bir sonucu olduğu izlenimi verilerek, 27 Mayıs'ın meşru bir temele yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Zaten raporda da, 27 Mayıs'ın meşru ve sosyal düzenin yeniden tesis edilme ihtiyacının bir sonucu olduğu açıkça ifade edilmektedir. Rapor alınması gereken tedbirlere de yer vererek devam etmektedir. Raporda, ötekileştirme süreci içerisinde "biz" olan ile "öteki" olan arasındaki ayrım oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Öteki olarak görülen, meşru alanın dışına itilmeye çalışılmış ve bu yapılırken de "biz" olan meşru alanın içerisine yerleştirilmeye çalışılmıştır.

4.4. Anayasa Ön Tasarıları ile 1961 Anayasasının Başlangıç Kısımlarında 27 Mayıs'a Meşruiyet Arayışları ve Ötekileştirme

Anayasaların başlangıç kısımları; bir parçası olarak içinde yer aldığı anayasaların yapılma nedenleri ile hangi görüşlere ve ilkelere dayandığının açıklandığı kısımlardır. Bu kısımlar genellikle oldukça açık ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmaktadır. Darbeler, ihtilaller veya devrimler sonrasında yapılan anayasalarda genellikle başlangıç kısımlarının yer aldığı ve başlangıç kısımlarında devrim felsefesi ile devrimin yapılış nedenlerinin ve amaçlarının açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir (Sunay, 2006:7-8, 13-14). Bu bağlamdan hareketle bir darbe olan 27 Mayıs'ın hem anayasa ön tasarılarının başlangıç kısımları hem de 1961 Anayasasının Başlangıç Kısmı üzerinden bir meşruiyet arayışına girmesi doğaldır.

27 Mayıs darbesinin hemen ardından Milli Birlik Komitesi, Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'a bir komisyon kurma ve bu komisyon ile birlikte anayasa tasarısı hazırlama görevi vermiştir (Feridun, 1962:65-66). Fakat bu zamanlarda Prof. Dr. Yavuz Abadan liderliğinde hukuk profesörü olan bir grup akademisyen de anayasa önerisi hazırlamaya başlamışlardır. Bu grubun girişimleri ile birlikte Milli Birlik Komitesi, anayasa hazırlama görevini ve işini kurucu bir meclise vermiştir (Zürcher, 2012:356). Böylece tarihe, İstanbul Üniversitesi Anayasa Komisyonu Anayasa Ön Tasarısı ve Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü Anayasa Ön Tasarısı olarak geçen iki anayasa ön tasarı belgesi 1961 Anayasasına giden süreci başlatmıştır.

4.4.1. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün Anayasa Ön Tasarısının Başlangıç Kısmında 27 Mayıs'a Meşruiyet Arayışları ve Ötekileştirme

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün Anayasa Ön Tasarısının Başlangıç Kısmı şu şekildedir (Tanilli, 1976:139-140):

“İnsan kişiliğinin ancak tabii, siyasi ve sosyal hak ve hürriyetlerin bütünü içinde gelişip mana kazandığına inanan,

Milletler topluluğunun eşit haklı bir üyesi olarak dünya barışına hizmet ve milletlerarası uyumsuzlukların barışçı yollarla çözüme ülküsüne bağlı olan,

Devletin gayesinin toplumun ortak iyiliğini ve vatandaşların maddi ve manevi kalkınmasını ve refahını sağlamak olduğunu kabul eden ve,

Cumhuriyet rejimini ve devrim ilkelerini korumaya kararlı olan Türk Milleti,

Demokrasi, hürriyet, laiklik, adalet, sosyal güvenlik ve ahlak temellerine dayanan, hukuka bağlı bir devlet düzeni kurmak amacıyla bu anayasayı kabul etmiştir.”

Ön tasarının başlangıç kısmındaki “*Cumhuriyet rejimini ve devrim ilkelerini korumaya kararlı olan Türk Milleti*” ifadesi dikkat çekmektedir. Bu ifade vasıtasıyla 27 Mayıs Türk milletine mal edilmeye, yani Türk milleti tarafından gerçekleştirilen bir eylem olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu eylemin gerçekleşme amacı ise Cumhuriyet rejimi ile birlikte devrim ilkelerini korumak olarak lanse edilmektedir. Bu vasıtayla 27 Mayıs meşru temellere yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Ön tasarının başlangıç kısmında; ötekileştirmeye ve ötekinin inşasına yönelik doğrudan bir ifade olmasa da, ötekileştirmeye ve ötekinin inşasına yönelik önemli ipuçları bulunmaktadır. Türk milleti Cumhuriyet rejimini ve devrim ilkelerini korumak maksadıyla hareket etmişse, bu durumda Cumhuriyet rejimine ve devrim ilkelerine aykırı eylemlerde bulunan bir “öteki” olmalıdır. Bu “öteki” ise Demokrat Parti iktidarının bizzat kendisidir. Dolaylı ifadeler vasıtasıyla Türk milleti ötekileştirme sürecinde “biz” kategorisine yerleştirilirken, Demokrat Parti iktidarı ise “öteki” kategorisine yerleştirilmektedir. Buradan hareketle “öteki” olana karşı yapılan müdahalenin “biz” olanın bizzat kendisi tarafından yapılmış olması üzerinden, hem bir ötekileştirme hem de bir meşruiyet arayışı başlangıç kısmında yer almaktadır.

4.4.2. İstanbul Üniversitesi Anayasa Komisyonu'nun Anayasa Ön Tasarısının Başlangıç Kısmında 27 Mayıs'a Meşruiyet Arayışları ve Ötekileştirme

İstanbul Üniversitesi Anayasa Komisyonu'nun Anayasa Ön Tasarısının Başlangıç Kısmı şu şekildedir (Feridun, 1962:167-168);

“Millet ve Devlet mefhumlarını toptan inkar ederek; Anayasayı, Hukuk, Adalet, Ahlak prensiplerini, devamlı ve sistemli bir şekilde çiğneyerek, İnsan hak ve hürriyetlerini hiçe sayarak, meşruluğunu kaybeden zalim bir iktidarı, zulme karşı direnme hakkını kullanmak suretiyle ve kendisinin ayrılmaz bir parçası olan Silahlı Kuvvetlerinin eliyle deviren Türk milleti;

Çok eski ve şanlı tarihine, milli mücadele ruhuna, milli egemenliğine, Cumhuriyete, Atatürk inkılaplarına bağlı; yurdu, özlediği gerçek demokrasiye ulaştırmak amacını güden 27 Mayıs İhtilalinin iman ve azmi ile dolu bir millet olarak;

İnsan kişiliğinin kutsallığına, birliğine ve eşitliğine inanan ve milli sınırlar içinde tarih, kültür ve kader birliği ile bölünmez bir bütün halindeki Türk toplumunun, hukuk güvenliği içinde yaşamasını baş gaye bilen; Anayasanın ve Türk Milletinin mensup olduğu medeniyet dünyasınca kabul edilmiş hukuk ve demokrasi temellerine dayanan bir Hukuk Devleti kurmak için,

Kuvvetini her şeyden önce sosyal adalet ve dayanışmadan, ferdin ve toplumun refahından alan, milli gücün arttırılmasını, milli servetin geliştirilmesini, maddi, manevi ve fikri emeğin değerlendirilmesini ve teminat altına alınmasını, Türk toplumunun her alanda çağdaş medeniyet seviyesine süratle ulaşmasını sağlayacak sosyal bir demokrasi kurmak için,

Bağımsızlığını her şeyin üstünde tutan Türk devletinin, Birleşmiş Milletler Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesinin umdelerine, Milletlerarası hukuk kaidelerinin üstünlüğüne, ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ ülküsüne bağlı olduğunu teyit etmek için,

Bu Anayasayı kabul ve ilan eder ve onu, buradaki esaslar ve hedeflerle beraber, insanlığa ve kendisine karşı yükümlü olduğu vazifelerin ve mesuliyetlerin mutlak şuuru ile ve Anayasanın asıl teminatının yurttaşların kalplerinde ve kafalarında ve iradelerinde yer aldığı inancıyla Adalet, hürriyete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder.”

Ön tasarının başlangıç kısmında Demokrat Parti iktidarı devlet ve millet kavramlarını inkâr etmekle, anayasa, hukuk, adalet ve ahlak prensiplerini devamlı ve sistemli bir şekilde çiğnemekle, insan hak ve hürriyetlerini hiçe saymakla suçlanmaktadır. Bu suçlamalar doğrudan ötekileştirme, ötekinin inşası ve ötekinin tarif edilmesi ile ilgilidir. Ayrıca Demokrat Parti iktidarının meşruiyetini kaybettiği ifade edilmekte ve Demokrat Parti iktidarı zalim sıfatı ile nitelendirilmektedir. Bütün bunlardan sonra ise, ötekileştirme sürecinin “biz” kısmı “öteki” olanın karşısında inşa edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda “biz” olan Türk milletinin bizzat kendisi olarak gösterilmektedir. “Biz” olarak Türk milletinin “öteki” olarak zalim olduğu iddia edilen iktidara karşı, zulme direnme hakkını kullanarak Silahlı Kuvvetler vasıtasıyla yönetimi ele aldığı söylenmektedir. Yani 27 Mayıs burada Türk milletine mal edilmeye çalışılmakta ve bu vasıta ile de meşru bir temele yerleştirilmeye çalışılmaktadır. “Öteki” olanın karşısında konumlandırılan “biz” olan memleketi demokrasiye ulaştırmak amacıyla olan, hukuk devleti kurma amacına yönelmiş olan ve sosyal bir demokrasi kurma amacını taşıyan şekilde inşa edilmeye çalışılmaktadır.

4.4.3. 1961 Anayasasının Başlangıç Kısmında 27 Mayıs’a Meşruiyet Arayışları ve Ötekileştirme

1961 Anayasasının Başlangıç Kısmı şu şekildedir (Kili ve Gözübüyük, 1985:171-172);

“Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan;

Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti;

Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve,

‘Yurtta Sulh, Cihanda Sulh’ ilkesinin, Milli Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak;

İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için;

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilan ve O’nu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder.”

Anayasanın başlangıç kısmında Demokrat Parti iktidarının; anayasaya ve hukuka aykırı tutum ve davranışlarda bulunduğu bahsedilmektedir. Bu ifade ile ötekileştirme sürecindeki “öteki” olanın inşasına başlandığı görülmektedir. Ayrıca Demokrat Parti iktidarının meşruiyetini kaybettiği de açıkça ifade edilmektedir. Bu noktada 27 Mayıs meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı yapılan bir eylem olarak konumlandırılmaya çalışılmakta ve 27 Mayıs’ın bizzat Türk milletinden zulme direnme hakkı çerçevesinde gerçekleştirildiği açıkça ifade edilmektedir. 27 Mayıs’ın Türk milletine mal edilmeye çalışılması hem ötekileştirme sürecindeki “biz” olanın inşa edilmesine hem de 27 Mayıs’ın meşru temellere yerleştirilmeye çalışılmasına yönelik faaliyetler kapsamındadır.

Başlangıç kısmında 27 Mayıs açıkça devrim olarak lanse edilmektedir. Bu noktada 27 Mayıs’ın devrim olarak nitelendirilmesinin nedeninin anlaşılabilmesi açısından darbe ve devrim kavramlarının anlamlarına bakmak gerekmektedir. Türk Dil Kurumuna göre darbe *“ülkede bir grup tarafından örgütlü bir biçimde silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usulleri kötüye kullanarak mevcut hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi”* olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021a). Türk Dil Kurumuna göre devrim, *“belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik”* olarak tanımlanmakta ve ihtilal kelimesinin eş anlamlısı olarak gösterilmektedir (TDK, 2021b). Türk Dil Kurumuna göre ihtilal kelimesi ise *“bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi, devrim”* olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021c). Devrim kelimesine dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan bazılarını incelemek devrim kelimesinin neyi ifade ettiğinin ve devrim ile darbe arasındaki ayrımın anlaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Hannah Arendt, devrime özgürlük açısından yaklaşmakta ve devrimin içeriğini *“özgürlük koşullarının doğması”* olarak değerlendirmektedir. Ona göre devrim, insanlık tarihi içerisinde yeni bir döneme girildiğine dair bir bilinç ve geniş boyutta bir siyasal değişimdir (Hobsbawm, 2006:231). Kemal Karpat devrimi ve devrimciliği modernleşme olarak ele almaktadır (Karpat, 2017:403). Devrim kelimesinin özgürlük, modernleşme, yeni bir düzen, topluma dönme, hızlı değişim gibi kavramlar açısından ele alınarak incelendiği de görülmektedir. Doğan Avcıoğlu devrime bir düzen değişikliği olarak yaklaşmakta, Niyazi Berkes devrime *“topluma dönme eğilimi”* olarak yaklaşmakta, Toktamış Ateş devrime siyasal ve ekonomik alanlarda gerçekleşen hızlı değişimler temelinden yaklaşmakta, Mahmut Goloğlu ise devrime yeni bir toplum düzeni etrafında ve bu toplumsal düzenin el koyulma

yoluyla hızlandırılması çerçevesinden toplumsal düzenin değiştirilmesi şeklinde yaklaşmaktadır (Çoşar ve Türkmen, 2017:16-17). Literatürde hükümet darbesi ve devrim kavramlarının tanımı yapan ve hatta bu kavramları karşılaştıran bir isim ise Kemal Gözler'dir. Kemal Gözler'e göre hükümet darbesi, *"hükümetin, anayasal usuller dışında, şiddet yoluyla, birdenbire, ama yine yöneticiler arasında el değiştirmesidir."* Kemal Gözler'e göre devrim, *"sosyal, ekonomik, siyasal ve hukuki düzenin bütünüyle ve şiddet yoluyla değiştirilmesidir."* Kemal Gözler'in darbe ve devrim kavramları arasında yaptığı karşılaştırmada vardığı sonuçlardan birisi ise hükümet darbesinde sürece halkın katılımının söz konusu olmadığı ancak devrimlerde sürece halkın katılımının olduğudur (Gözler, 2013:21). Dolayısıyla bu açıklamalardan sonra 1961 Anayasasının Başlangıç Kısmında 27 Mayıs'ın devrim olarak nitelendirilmesi, 27 Mayıs'ı Türk milletine mal ederek darbeyi meşruiyet zemini üzerine yerleştirme amacının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

5. SONUÇ

İktidara geliş açısından değerlendirildiğinde meşru ve demokratik yollar vasıtasıyla iktidara gelen Demokrat Parti'nin bir darbe sonucunda iktidardan indirilmesiyle iktidarı ele geçiren askeri yönetim, asli kurucu iktidar durumundadır. Asli kurucu iktidarın hukuk dışı ve sınırsız olması sebebiyle meşruiyet arayışına girmesi doğaldır. Buradan hareketle 27 Mayıs'ın darbeye bir yandan meşruiyet kazandırmaya çalışırken diğer yandan iktidardan devrilen Demokrat Parti'yi de meşruiyet alanının dışına doğru itmeye çalışılması meşruiyet arayışlarının iki ayağını oluşturmaktadır. Yapılacak yeni bir anayasanın referanduma götürüleceği düşünüldüğünde, gerçekleştirilen darbenin halka mal edilmeye çalışılması halk için halka rağmen yapılmış bir eylem olarak değil de halk için halk ile birlikte yapılmış bir eylem olarak gösterilmeye çalışılması anlaşılabilir bir durumdur.

Darbe sonrasındaki süreç içerisinde darbe bildirisi, darbe bildirisi ile aynı gün içerisinde yapılan açıklamalar, Anayasa Komisyonu Raporu ile anayasa ön tasarı metinlerinin başlangıç kısımları ve 1961 Anayasasının Başlangıç Kısmı bu kapsam doğrultusunda değerlendirilmelidir. Darbenin gerçekleşmesi ile başlayan sürecin en başından itibaren Demokrat Parti iktidarı meşru alanın dışına itilmeye çalışıldıkça darbe de meşru alanın içerisinde çekilmeye çalışılmıştır. En azından söylemsel olarak bile olsa "biz" olanın içerisine dahil edilenin Demokrat Parti kadroları hariç halkın tamamının olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ötekileştirmenin görece daha kolay yapıldığı söylenebilir. Bildiri metninde ağırlıklı olarak "biz" olanın inşa edilmeye çalışıldığı ancak incelenen sonraki açıklamalarda ve metinlerde ise ağırlıklı olarak "biz" olan ile "öteki" olanın bir arada inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. 27 Mayıs'ın meşruiyet arayışları çerçevesinde demokrasinin devamı ve ülkenin bekası konularının da üzerinde durulduğu görülmektedir. Ortada bir darbe ile devrilmiş bir iktidarın var olduğu düşünüldüğünde, devrilen iktidarın demokrasiyi tehdit eden ve ülkenin bekasını tehlikeye atan bir "öteki" olarak lanse edildiği görülmektedir. Anayasa Komisyonu Raporu ise tüm bu süreç içerisinde siviller tarafından hazırlanmış bir metin olarak darbeye meşruiyet arayışları açısından önemli bir gelişmedir. Bu rapor ile birlikte darbe mevcut gidişattan memnun olmayan bir grup askerin darbe yapması olarak değil de; talep edilen, beklenen, rıza gösterilen hatta başından beri desteklenen bir eylem görüntüsü ile lanse edilmeye çalışılmıştır. "Biz" olanın Türk milleti ile eşitlenerek ve darbe halk ile birlikte yapılan bir eylem gibi lanse edilerek darbeye bir ihtilal görüntüsü çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ötekileştirme faaliyetleri kapsamında inşa edilmeye çalışılan "biz" olan aynı zamanda memleketin, milletin ve vatanın kurtarıcısı gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada incelenen metinler ve açıklamalar bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde 27 Mayıs'ın Demokrat Parti iktidarını anayasayı ihlal etmek, memleketi kardeş kavgasına sürüklemek, şuursuz politikalar izlemek, vatani perişan hale getirmek, politika hırsı ile ve şahsi çıkarlar doğrultusunda hareket etmek, Türk milletinin özgürlüğüne kastetmek, Büyük Millet Meclisini asıl amacından çıkararak geçersiz hale getirmek ve zalim olmakla suçlamıştır. Bu ithamlar, Demokrat Parti iktidarının "öteki" olarak inşasına yönelik faaliyetlerdendir. Sonuç olarak 27 Mayıs'ın "biz" olan ve "öteki" olan üzerinden yapmaya çalıştığı ötekileştirme faaliyetleri, darbeye meşruiyet arayışlarının bir ürünüdür. Bu

doğrultuda iyi olan özellikler “biz” olana yüklenirken kötü olan özellikler ise “öteki” olana yüklenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz (2015), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)** (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul.
- AKMAN, Şefik Taylan (2006), “Devletin Şiddet Araçları Üzerindeki Tekelci Kontrolü ve Meşruiyet Sorunu: 12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye’de Ordu ve Meşruiyet”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ARSLAN, Ömer Faruk (2017), “Cumhuriyet Dönemi Osmanlı Ötekileştirmesi (1923-1928)”, **Doktora Tezi**, Ondokuz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- ASLANER, Serhat (2016), “27 Mayıs’tan 15 Temmuz’a Metinlerle Türkiye Darbe Tarihçesi”, **Bilim ve Sanat Vakfı (BİSAV) Bülteni**, S.91, ss.78-123.
- BRONS, Lajos (2015), “Othering, an Analysis”, **Transcience**, S.6(1), ss.69-90.
- CENGİZ, Oğuzhan (2015), **Alparslan Türkeş**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- COŞAR, Asiye Mevhibe ve TÜRKMEN, Emre (2017), “Bir ‘Kavram Alanı’ Belirlenmesi: Devrim, İhtilal, İsyân”, **Zamanın İzleri: İlkeler, İdeolojiler ve İsyânlar** (Ed. Temel Öztürk), Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, ss.11-28.
- ÇAY SAĞLAM, Tuba ve YAŞAR, Mustafa (2017), “Teoride, Pratikte ve Araştırmalarda Öteki ve Ötekileştirme”, **Turkish Studies**, S.12(3), ss.135-154.
- DEVİRAN, Yusuf ve ÖZCAN, Ömer Faruk (2016), “1960’tan 2016’ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler ve İdeolojiler”, **İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, S.1(2), ss.7-20.
- DURŞUN, Davut (2014), **Siyaset Bilimi**, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- FERİDUN, Server (1962), **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul.
- GÖZLER, Kemal (2011), **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, Cilt 1.
- GÖZLER, Kemal (2013), **Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa.
- HEYWOOD, Andrew (2014), **Siyaset** (Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla), Adres Yayınları, Ankara.
- HEYWOOD, Andrew (2016), **Siyaset Teorisine Giriş** (Çev. Hızır Murat Köse), Küre Yayınları, İstanbul.
- HOBBSBAWN, Eric J. (2006), **Devrimciler** (Çev. H. P. Şenoğuz), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (2017), **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KİLİ, Suna ve GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref (1985), **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- ÖZDAĞ, Ümit (2004), **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- SANDAL ÖNAL, Elif (2015), “Etnik Çatışma, Irkçılık ve Soykırım”, **Siyaset Psikolojisi** (Ed. Özlem Dirilen Gümüş), Nobel Yayınları, Ankara, Cilt 1, ss.113-172.

- SUNAY, Zülal Aysun (2006), “*Türk Anayasa Hukukunda Anayasa Başlangıç Kısımları*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TANİLLİ, Server (1976), **Anayasal ve Siyasal Belgeler**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.
- TDK – TÜRK DİL KURUMU (2021a), “*Darbe*”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.12.2021).
- TDK – TÜRK DİL KURUMU (2021b), “*Devrim*”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.12.2021).
- TDK – TÜRK DİL KURUMU (2021c), “*İhtilal*”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.12.2021).
- TOK, Nafiz ve KOÇAL, Vedat (2013), “*Siyasal İktidarın Weberyen Meşruiyet Kaynakları Açısından Bir Adalet ve Kalkınma Partisi Analizi*”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.2(4), ss.101-143.
- ZÜRCHER, Eric Jan (2012), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yayınları, İstanbul.

Ankara’da Ahîler Hükûmeti

Akhis Government in Ankara

Songül DUMLUPINAR ALİCAN

*Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi,
Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Bölümü, songul.alican@ozal.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1677-4778>*

Makale Başvuru Tarihi: 05.12.2021

Makale Kabul Tarihi: 24.12.2021

Makale Türü: Çeviri

1. ESER HAKKINDA

Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 19. Cüz, 1 Nisan 1339, s. 1200-1204. (Ahmed Tevhîd tarafından kaleme alınmış olan metin, 1908 tarihinde Osmanlı yönetimi tarafından tarih araştırmaları yapmak üzere kurulan ve bugün Türk Tarih Kurumu olarak bildiğimiz birimin atası olan Târîh-i Osmânî Encümeni tarafından çıkarılmış olan mecmuada neşredilmiştir.

2. YAZAR HAKKINDA

Ahmed TEVHİD. 1868 yılında Erzurum’da dünyaya gelen Ahmed Tevhîd (Ulusoy) Bey, ilk eğitim dönemlerini babasının vazifesi nedeniyle Anadolu’nun muhtelif bölgelerinde geçirmiş olsa da 1888 yılında Tevfik Fikret ile aynı dönemde Mekteb-i Sultanî’den mezun olmuştur. Hukuk okumuş olmasına rağmen tarih ve arkeolojiye meraklı olup nümizmatik uzmanı olan Ahmed Tevhîd Bey, Türkiye Selçukluları ve Beylikler dönemi sikkeleri üzerinde çalışmıştır. Târîh-i Osmânî Encümeni’nde çalışmış, kurumun dergisinde birçok makale yayınlamıştır. Cumhuriyet döneminde kütüphaneler ve müzeler müfettişliği yapan müellif, Anadolu’nun birçok şehrinde bu alanda çalışmalar yapmıştır. 1933 yılında emekli olmuş, 1940’ta vefat etmiştir. Eyüp Sultan Mezarlığı’nda medfûndur. Ahmed Tevhîd ile alakalı daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Kahraman, 2010.

3. TÜRKÇE'YE ÇEVİRİLMİŞ METİN

Ankara Anadolu'nun kadîm ve mühim şehirlerinden biridir.

İskender-i Kebîr devrinde mevcut olduğu sahâif-i tevârihte mestûr olan bu beldenin ehemmiyeti Romalıların Küçük Asya'ya istilalarından sonra artmış ve İmparator Augustus zamanında şehir mezkûr mebâni-i âliye ve âsâr-i nefise ile tezyin ve imar edilmiş idi. Müşârunileyh imparator ile Roma namlarına inşa edilen Ankara'da kâin kısmen harab mabed-i kadîm, sanayi-i atıkadan bir enmuzec olmakla kalmayıp bilhassa İmparator Kayser Augustus'un vasiyetnamesinin Latince metnini ve Yunanca tercemesini zamanımıza kadar muhafaza etmekle de şöret bulmuştur.

Ankara şark imparatorluğuna tabi olduğu zamanda bazı vekâyi-i târihiyyenin mahall-i cereyanı olarak bir zaman-ı kalîl hükümdar-ı İran Hüsrev Perviz'in (dördüncü sene-i hicriyyeye müsâdif 625 sene-i milâdiyyesinde) ve ba'dehû Emevîlerin¹ (44 sene-i hicriyye, 664 sene-i milâdiyye) ve daha sonra hulefâ-i Abbâsiyyeden Harun er-Reşîd (181 sene-i hicriyye) ve Mu'tasım² (223 sene-i hicriyye) devrinde Abbâsilerin yed-i zabtına geçmiş ise de şark imparatorları yine istirdad eylemiş idi. Nihayetü'l-Emr Rûm Selçûkîlerinin eline girdi. Amma hangi senede olduğuna dâir sarahat bulamadım. Bir aralık Selçûkîlerden ehl-i salîb gasb etti diye de bir rivâyet-i zaîfe vardır.

Konya Selçûkî selâtîninden Kılıçarslan-ı Sâni hal-i hayatında memâlikini evladı arasında taksîm ettiğinde Ankara'yı Muhyiddîn Mes'ûd'a vermiş idi. Bu zat senelerce Ankara'da büyük biraderi Süleymanşah canibinden mahsûr kaldı. Sonra da hayatı taht-ı emniyette olmak şartıyla teslim oldu. Fakat Süleymanşah ahdine vefa etmeyerek müşârunileyhi Mes'ûd'un sü'edây-i şühedaya refik eyledi. Bu veçhile Ankara istiklalini zayı' etti.³

Keyhüsrev-i Evvel'in şehâdetini müteakip 607 sene-i hicriyyesinde Konya tahtına Keykavus-i Evvel câlis olmuş idi. Müşârunileyhin halefi ve küçük biraderi Alâüddîn Keykubâd-ı Evvel büyük biraderine isyan etmiş idi. Keykubâd Kayseriyye civarında mağlup olarak Ankara Kalesi'ne tahassun etti. Üç sene mukavemetten sonra nihayet kaleyi biraderi Keykavus'a teslim mecbur oldu. Bunu müteakip Devlet-i Selçûkiyye'nin inkırazına kadar artık Ankara'da vekâyi-i mühimmeden bir hâdise zuhur etmemiştir.

Ankara hangi tarihte Selçûkîlerin elinden çıktı buna dâir bir sarahat-i târihiyyeye destres olamadım. 699 senesinde Keykubâd-ı Sâlis'in hükmü câri olduğuna bir delil olarak Ankara'da Kızıl Bey⁴ Camii Minberi'nin kitâbesi⁵ mevcuttur.

Selçûkîlerden sonra Ankara İlhanîlerin yedine geçti. Gâzân Mahmûd, Hudâbende Muhammed, Ebû Saîd Bahadır namlarına Engûriyye'de madrûb gümüş sikkeler mevcuttur. Hatta Ebû Saîd meskûkâtında hem Engûriyye hem de Ankara imlâsı vardır. Zann-ı hakîrânemce İlhanîler zamanında nefis-i Ankara şehrinin umur-i idâre-i dâhiliyyesi Ahiler yedinde idi.

"Ahiler tarik-i fütüvvete sülûk ve akd-i uhuvvet eden bir zümrenin unvanıdır. Bunlar Anadolu içinde bulunurlar ve sûfiler mesleğini iltizâm ve hallerini ecnebiyyeden setr edip dâimâ ibâdât ve taât cinsine imdâd ve iânât ile meşgul olurlar idi". Bu tarikata dâir *"fütüvvetnâme"* isminde bir eser de mevcut olduğu mesmû'dur.

1 Charles Texier, Küçük Asya nâm eserinde 664 sene-i milâdiyyesinde Ankara'nın Araplar tarafından fethedildiğini kaydediyor. Sene-i mezkûreye müsâdif 44 sene-i hicriyyesinde Hâlif b. Velid'in mahdumu Abdurrahman asâkir-i İslâmiyye ile Bilâdü'r-Rûm'a dâhil olarak orada kışladıklarını İbn Cerîr Taberî ve İbn Esîr Cezerî yazmakta iseler de fetholunan yerlerin isimlerini yazmıyorlar. Ehl-i Şâm'ın Abdurrahman b. Hâlid'e meyl etmelerinden havf eden Hazret-i Muâviye İbn Esâl isminde bir nasrânîye müşârunileyhi tesmim ettirdi ve oğlu Hâlid de İbn Esâl'i katletti. Hazret-i Muâviye Hâlid'i bir müddet hapis ve ba'dehû ve maktûlün diyetini alarak tahliye eyledi. Sene-i hicriyye 46.

2 Mu'tasım Ankara'dan sonra Amûriyye'yi de zapt etmiş idi.

3 Mes'ûd'un bakır sikkeleri malûm idi. Bombay Başşehbenderi Mahrukîzâde Cafer Bey'in koleksiyonunda 589 tarihli bir gümüş parası da vardır.

4 Seyfeddîn Emir Kızıl, Sultan Keykavus-i Evvel devrinde eâzım-i ricâl-i Selçûkiyye'den idi.

5 Ahşaptan masnû' olan işbu minberin enkazı müze-i hümâyundadır.

İbn Battûta seyahatnâmesinde ahîlerden ve zaviyelerden ve bunların mihmânperverliğinden bahseder. Mûmâileyh Antalya’da itibaren Bursa’ya kadar geçtiği şehirlerde ahîler bulunduğunu yazar. Bundan anlaşılıyor ki Selçûkîlerin inkırazından sonra ahali Moğolların ve eşrây-i sâirenin tasallutâtından mehmâ-emken kurtulmak için tarik-i fütüvvete sülûk ile akd-i uhuvvete kesretle rağbet göstermişler. Ankara’daki ahîlerden 695 sene-i hicriyyesinde yetmiş iki yaşında irtihal-i dâr-i bekâ eden Ahî Hüsâmeddin Hüseyin Efendi meşâyih-i ‘izâmdandır. Müşarünileyhin mahdumu Ahî Şerefeddîn Mehmed’in tanzim ettirmiş olduğu şecere, bir tomar-ı azîm olarak Ankara’da Ahî Şerefeddîn Camii’nde mevcuttur. Bursa Meb’ûs-i Sâbıkı ümerây-i askeriyeden Tahir Bey Efendi’nin tavsiyesiyle bu tomar encümeneye celp edilmiş ve sureti istinsah olunduktan sonra mahalline iade edilmiştir. Bu tomarda Ahî Şerefeddîn Mehmed’in nesebi ber vechi zîr Hazret-i Hüseyin’e peyvestedir:

Ahî Şerefeddîn Mehmed bin Ahî Hüsâmeddin Hüseyin b. Seyyid Şemseddîn Ahî Yusuf bin Ahî İshak bin İsmail bin Seyyid Ali bin Abdullah bin Muhammed bin el-Hasan el-Caferî bin Muhammed bin el-Hüseyin bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Musa er-Rıza bin el-İmam Cafer es-Sadık bin el-İmam Muhammed el-Bakır bin el-İmam Zeynelabidîn Ali bin Emîru’l-Mü’münîn el-Hüseyin bin el-İmamı’l-Müslimîn ve Emîru’l-Mü’mînîn Ali bin Ebî Talib.

Mezkûr tomarda Ahî Şerefeddîn Mehmed’in Hüseyin, Hasan, Yusuf namında üç oğlu ve bunlardan Hüseyin ve Hasan’ın evladı ve ahfadından bazılarının esâmisi muharrer ise de terceme-i hallerine dâir harf-i vâhid yoktur. Ankara’da hükûmet eden ahîler bunlardan mı idi? Yahut diğer zevat mı idi? Bu babda bir kayd-ı tarihî bulamadım. Ahîler hükûmetinin tarz-ı idaresi ne vechile idi? Şâyân-ı tefahhus ve tetkik olan bu mesele hakkında erbab-ı vukufun diriğ-i himmet etmemeleri ve ma’lûmatlarını neşr eylemeleri niyaz olunur.

Ankara’da ahîlerin hükûmeti 762 senesine kadar devam etti. Sene-i mezkûrede Ankara dâhil memalik-i Osmaniyye olarak muhafazasına asâkir-i Osmaniyye ikâme edildi. Bu fethe bâis olan hali iyice teyakkun için biraz maziye irca-i nazar iktiza etmektedir:

Selçûkîlerin devr-i inhitatında İlhanlar tarafından Anadolu’nun mühim mevkilerine Moğol leşkeri sevk olunmuş idi. Bunlar zamanımız asâkiri gibi olmayıp çoluk çocukları beraber bulunur birtakım aşiretler idi. Şehirlere girmezler, yaylak ve kışlaklarda konar-göçerler idi ve taraf-ı İlhan’da mansûb Rûm valisinin emrî-i tahtında bulunurlar idi. Müneccimbaşı Ahmed Efendi’nin “Câmiu’u’d-Düvel”de ve Şikârî’nin Karaman tarihinde tahrirlerine nazaran kabail-i mezkûre yedi bölük idi ki bir bölüğü Ankara havalisinde ikamet ederler idi. İlhan Ebû Saîd Bahadır’ın irtihalinden sonra memalik-i İlhanîyyede hâdis olan hercümerc esnasında reisleri Devletşah teferrüd etmiş ve vefatında yerine oğlu Bahtiyar Melik Nâsır yerine kâim olmuş idi. Çavdar Tatarları olması me’ûl olan bu bölüğün tâ Osman Gazi zamanından berû memalik-i Osmaniyye’ye tecâvüzâtı eksik olmamış idi. Orhan Gazi’nin dâr-ı ahirete ve padişah-i nevcâh-i Osmanî Sultam Murad Hüdâvendigâr’ın Rumeli’ye mürurunu duyan ve zevâl-i devlet-i Osmaniyye’ye teşmîr-i sâk eden Anadolu tavâif-i mülûkünden bazıları Çavdar ve diğer kabâili Memâlik-i Osmaniyye’yi gârete sevk ettiler. Hazreti Hüdâvendigâr bu kabâili te’dîb etti. Ancak Memâlik-i Osmaniyye’nin bunların mazarratından sıyâneti için Ankara kalesine lüzum-i mübrem var idi. Re’y-i padişâhî de Ankara’nın zaptı idi. Ahîler padişahın bu tasminine agâh olunca bi’l-ihitiyar kaleyi teslim ettiler. Sultan mürüvvet-i şîarda ahîlerin haklarında merhamet ve nevâziş gösterdiler. Kaleye asâkir-i Osmaniyye ikâme olundu ve şehre de memur tayin edildi. İdrîs-i Bidlîsî’nin Heşt Behişt’inden⁶ ve revîş-i vekâyî’den anlaşıldığına göre ahîler devlet-i Osmaniyye aleyhindeki ittifaka dâhil değil idiler. Binaenaleyh ekser kütüb-i tevârihte ahîlerin aleyhindeki ittifaka pişvâ gösterilmesi mekârin-i savâb olmasa gerektir.^k

6 Bir rivâyete göre Rumeli’ye geçmeden ve rivâyet-i uhrâda geçtikten sonra Ankara’ya mutasarrıf olan ahî ve a’yân takımıyla Turgutlu ve Çavdar aşiretlerinin hudud-i Osmaniyye’ye taarruzunu haber almış idi.

k Padişah Rumeli’nin muhafazasını Hacı İlbey’e tevdi’ ederek kendisi yirmi beş bin kadar askerle Ankara’ya yürüdü. Çavdar ve Turgutlu aşiretleri Sultan Murad’ın üzerlerine yürüdüğünü istibhâr edince arslan sadası işitmiş vuhûş gibi pişgâh-ı azminden çekilerek etrafa dağıldılar. Ahîler ise imkân-ı mukâbele görmedikleri için Ankara’yı padişaha teslim ederek canlarını kurtarabildiler.

4. ORIJINAL METİN

۱ نیسان ۱۳۳۹

جزء: ۱۹

تاریخ عثمانی انجمنی

مجموعه سی

ایکے آیدہ بر نشر اولنور. تاریخ عثمانی به عائد مقالاته صحیفه لرمض آجقدر. درج ایدلیان مقالات صاحبنه اعاده اولنه بیلور.

علمدار مصطفی پاشا (مابعد) افضل الدین
قبریس فتحی اوزرینه وثیقہ لر صفوت
آینوروز تاریخچه سی موسی کاظم
آقره ده اخیلر حکومتی احمد توحید
احمد نالک دورینه دائر مادام مونته کونک مکتوبلری احمد رفیق
خبره جی باشی احمد پاشا (بوتوال) عارف
متفرقه : قانوننامه آل عثمان (ایکنجیسی) عارف

فیثائی و غروش

مرجمی — باب عالی تاریخ عثمانی انجمنی
ابونه قیدی ایجون انجمنه مراجعت اولنور (

ایچک ایشی اویشی کانتی

مطبعه عثمانی کانتی

۱۳۳۱

آنقره ده اخیلر حکومتی

آنقره آناتولینک قدیم ومهم شهر لرندن بریدر.

اسکندر کیر دورنده موجود اولدینی صحائف تواریحده مسطور اولان بوبلده نك اهمیتی رومالیلرک کوچک آسیایه استیلارندن سوکره آرتمش وایمپراطور آوغوستوس زماننده شهر مذکور مبانئ عالیه و آثار نفیسه ایله ترین و اعمار ایدلش ایدی . مشار ایله ایمپراطور ایله روما ناملرینه انشا ایدیلن آنقره ده کائن قسماً خراب معبد قدیم ، صنایع عتیقه دن برانموزج اولقله قالمایوب بالخاصه ایمپراطور قیصر آوغوستوسک وصیتنامه نك لاتینجه متنی و یونانجه ترجمه سنی زمانمزه قدر محافظه ایتمکله ده شهرت بولمشر .

آنقره شرق ایمپراطورلغنه تابع اولدینی زمانده بعض وقایع تاریخیه نك محل جریانی اوله رق بز زمان قلیل حکمدار ایران خسرو پرویزک (دردنچی سنه هجریه به مصادف ۶۲۵ سنه میلادیه سنده) وبعده امویلرک [۱] (۴۴ سنه هجریه ۶۶۴ سنه میلادیه) ودها سوکره خلفای عباسیه دن

[۱] شارل تکسبه کوچک آسیا نام اثرنده ۶۶۴ سنه میلادیه سنده آنقره نك عربلر طرفندن فتح ایدلدیکنی قید ایدیور. Charles Texier : Asie Mineure. p. 488. سنه مذکور به مصادف ۴۴ سنه هجریه سنده خالد بن ولیدک مغدومی عبدالرحمن عساکر اسلامیه ایله بلاد الرومه داخل اوله رق اوراده قیشلادقلرینی ابن جریر طبری (مصر طبی جلد سادس صحیفه ۱۲۱) وابن اثیر جزری (جلد ثالث صحیفه ۱۷۵) یازمقده ایسه لرده فتح اولونان یرلرک اسلملرینی یازمیورلر . اهل شامک عبدالرحمن بن خالد میل ایتمه لرندن خوف ایدن حضرت معاویه ابن اثال اسنده بر نصرانی به مشارالیهی تسمیم ایتدیردی و اوغلی خالدده ابن اثالی قتل اشدی . حضرت معاویه خالدی برمدت حبس وبعده مقتولک دیتی الهرق تخلیه ایله دی . سنه هجریه ۴۶ . ابن اثیر جلد ثالث صحیفه ۱۸۰

انقره ده اخیلر حکومتی ۱۲۰۱

هرون الرشید (۱۸۱ سنه هجریه) و معتصم [۱] (۲۲۳ سنه هجریه) دورنده عباسیلرک ید ضبطنه کچمش ایسه ده شرق ایمپراطورلری ینه استرداد ایلمش ایدی . نهاییه الامر روم سلجوقیلرینک انه کیردی . اما هانکی سنه ده اولدیغنه دائر صراحت بولامادم . برارالمق سلجوقیلردن اهل صلیب غصب ایتدی دیه ده برروایت ضعیفه وارددر [۲] .

قونیه سلجوقی سلاطیندن قلیج ارسلان ثانی حال حیاندی ممالکنی اولادی آرهنده تقسیم ایتدیکنده آنقره بی محی الدین مسعوده ویرمش ایدی . بو ذات سنه لرجه آنقره ده بیوک برادری سلیمان شاه جانبندن محصور قالدی . صوکنده حیاتی تحت امنیتده اولمق شرطیله تسلیم اولدی . فقط سلیمان شاه عهدینه وفا ایتیمه رک مشار الیه مسعودی سعادی شهیدایه رفیق ایله دی . بووجهله آنقره استقلالنی ضایع ایتدی [۳] .

کیخسرو اولک شهادتی متعاقب ۶۰۷ سنه هجریه سنده قونیه تختنه کیکاوس اول جالس اولمش ایدی . مشار الیه ک خلقی و کوچک برادری علاء الدین کیقباد اول بیوک برادرینه عصیان ایتمش ایدی . کیقباد قیصریه جوارنده مغلوب اوله رق آنقره قلعه سنه تحصن ایتدی . اوچ سنه مقاومتن صوکره نهایت قلعه بی برادری کیکاوسه تسلیمه مجبور اولدی . بونی متعاقب دولت سلجوقیه نیک انقراضه قدر آرتق آنقره ده وقایع مهمه دن بر حادته ظهور ایتمه مشدر .

آنقره هانکی تاریخده سلجوقیلرک الندن چیقدی بوکا دائر برصراحت تاریخیه به دسترس اولامادم ۶۹۹ سنه سنده کیقباد ثالث حکمی جاری اولدیغنه دال اوله رق آنقره ده قزل بک [۴] جامعی منبرینک کتابه سی [۵] موجوددر .

[۱] ابن اثیر جلد سادس صحیفه ۵۳ و ۱۶۳ . معتصم آنقره دن صوکره عموریه بی Amorium ده ضبط ایتمش ایدی .

Charles Texier p. 488. c.II. [۲]

[۳] مسعودک باقر سکه لری معلوم ایدی . بومیای باش شهبندری محروق زاده جعفر بک قولکیوننده ۵۸۹ تاریخی برکوش پاره سی ده وارددر .

[۴] سیف الدین امیر قزل سلطان کیکاوس اول دورنده اعظم رجال سلجوقیه دن ایدی . مختصر سلجوقنامه ابن بی بی صحیفه ۴۹

[۵] آل کرمان کتابه لری خلیل بک تاریخ عثمانی انجمنی مجموعه سی جزء ۲ صحیفه ۱۱۳ . اخشابدن مصنوع اولان اشبو منبرک انقازی موزة هایوننده در .

سلجوقیاردن صوکرہ آنقرہ ایلیخانیلرک یدینہ کچدی. غازان محمود، خدابندہ محمد و ابوسعید ہادر ناملرینہ انکوریهده مضروب کموش سکدر موجوددر. حتی ابوسعید مسکوکاتندہ ہم انکوریهده ہمده آنقرہ املاسی وارددر. ظن حقیرانه بجه ایلیخانیلر زمانندہ نفس آنقرہ شہرینک امور ادارہ داخلیہسی اخیلر یدندہ ایدی.

« اخیلر طریق فتوتہ سلوک و عقد اخوت ایدن برزمرہ نک عنوانیدر. بونلر اناطولی ایچندہ بولنورلر و صوفیلر مسلکنی التزام و حاللرینی اجنیدن ستر ایدوب دایما عبادات و طاعات و ابنای جنسنہ امداد و اعانات ایله مشغول اولورلر ایدی [۱]. » بو طریقته دائر «فتوت نامہ» اسمندہ برارده موجود اولدینی مسموعدر.

ابن بطوطہ سیاحتنامہ سندہ اخیلردن وزاویہلرندن و بونلرک مهمانپرور. لکندن بحث ایدر [۲]. مومی الیہ آنطالیہ دن اعتباراً بروسہ یه قدر کچدیکی شہرلرده اخیلر بولوندیغنی یارار. بوندن آکلاشیلیورک سلجوقیلرک انقراضدن صوکرہ اہالی مغوللرک و اشرای سائرہ نک تسلطاندن مہما ممکن قورتولمق ایچون طریق فتوتہ سلوک ایله عقد اخوتہ کثرتلہ رغبت کوستر مشلر. آنقرہده کی اخلردن ۶۹۵ سنہ ہجرہ سندہ یتیم ایکی یاشندہ ارتحال دار بقا ایدن اخی حسام الدین حسین افندی مشایخ عظامنددر. مشارالیهک مخدومی اخی شرف الدین محمدک تنظیم ایتدیرمش اولدینی شجرہ بر طومار عظیم اولہرق آنقرہده اخی شرف الدین جامغندہ موجوددر. بروسہ مبعوث سابقی امرای عسکریہدن طاہر بک افندینک توصیه سیلہ بو طومار انجمنہ جلب ایدلش و صورتی استنساخ اولوندقدن صوکرہ محلہ اعادہ ایدلشددر. بو طومارده اخی شرف الدین محمدک نسبی بروجہ زیر حضرت حسینہ پیوستہدر :

اخی شرف الدین محمد بن اخی حسام الدین حسین بن سید شمس الدین

[۱] لغات تاریخیہ و جغرافیہ جلد ۱ صحیفہ ۱۰۶

[۲] رحلہ ابن بطوطہ مصر طبیبی جلد اول صحیفہ ۲۱۴

آنقره ده اخیلر حکومتی ۱۲۰۳

اخى يوسف بن اخى اسحاق بن اسماعيل بن سيدعلى بن عبدالله بن محمد بن الحسن الجعفرى بن محمد بن الحسين بن على بن محمد بن على بن موسى الرضا بن الامام جعفر الصادق بن الامام محمد الباقر بن الامام زين العابدين على بن امير المؤمنين الحسين بن الامام المسلمين وامير المؤمنين على بن ابى طالب .

مذکور طومارده اخى شرف الدين محمدك حسين ، حسن ، يوسف نامنده اوچ اوغلى و بونلردن حسين و حسنك اولاد و احفادندين بعضرينك اساميسى محرر ايسه ده ترجمه حاللرينه داثر حرف واحد يوقدر. آنقره ده حكومت ايدن اخیلر بونلردن مى ایدی ؟ ياخود ديكر ذوات مى ایدی ؟ بوبابده برقيد تاريخى بولامادم . اخیلر حكومتك طرز اداره مى نه وجهله ایدی ؟ شايدان تفحص و تدقيق اولان بومسأله حقتده ارباب و قوفك دريغ همت ايمه ملرى و معلوماتلرى نشر ايله ملرى نياز اولونور .

آنقره ده اخیلرک حکومتی ۷۶۲ سنه قدر دوام ایتدی سنه مذکورده ده آنقره داخل ممالک عثمانیه اوله رق محافظه منه عساكر عثمانیه اقامه ایدلدى . بوقتجه باعث اولان حالى ايجه تيقن ايجون برازماضى به ارجاع نظر اقتضا اتمکده در :

سلچوقيلرک دور انحطاطنده ایلخانلر طرفندن آناطولینک مهم موقعلرينه مغول لشکرى سوق اولونمش ایدی . بونلر زمانمز عساكرى کبی اولمايوب چولوق چوجقلى برابر بولونور بر طاقم عشرتلى ایدی . شهرلره کيرمزلى ، يايلاق و قيشلاقلرده قونار کوچرلى ایدی و طرف ایلخاندين منصوب روم واليسنک امرى تحتنده بولونورلى ایدی . منجم باشى احمد افندينک « جامع الدول » ده وشكارينک قرمان تاريخنده تحرير لرينه نظراً قبائل مذکوره یدی بولوك ایدی که بر بولوکی آنقره حواليسنده اقامت ايدرلى ایدی . ایلخان ابو سعید بهادرک ارتحالندن سوکوره ممالک ایلخانیه ده حادث اولان همج ومرج ائسانده رئيسلى دولت شاه تفرده ایتمش و وفاتنده برينه اوغلى بختيار ملك ناصر برينه قائم اولمش ایدی . چاودار تانارلى اولماسى مأمول اولان بو بولوکلک تا عثمان غازى زمانندن

۱۲۰۴

تاریخ عثمانی انجمنی مجموعہ سی

برو ممالک عثمانیہ یہ تجاوز آئی اکیسک اولامش ایدی . اور خان عازینک دار آخرتہ ارتحالی و پادشاه نوجاہ عثمانی سلطان مراد خداوندکارک روم ایلی یہ مرورینی طویان وزوال دولت عثمانیہ یہ تشمیرساق ایدن آناطولی طوائف ملو کندن بعضلری چاودار و دیگر قبائلی ممالک عثمانیہ یہ غارتہ سوق ایتدیلر [۲] . حضرت خداوندکار بو قبائلی تأدیب ایتدی . انجق ممالک عثمانیہ نک بو نلرک مضر اتندن صیاتی ایچون آنقرہ قلعہ سنہ لزوم مبرم وار ایدی . رأی پادشاهی ده آنقرہ نک ضبطی ایدی . اخیلر پادشاهک بو تصمیمنه آکاه اولونجه بالاخیتار قلعہ یی تسلیم ایتدیلر . سلطان مروت شمارده اخیلرک حققرنده مرحمت و نوازش کوستردیلر . قلعہ یہ عسا کر عثمانیہ اقامه اولندی و شہرہ ده مأمور تعیین ایدلدی . ادریس بدلیسی نک هشت بهشتدن [۱] و روش وقایعدن آکلاشلدیقنه کوره اخیلر دولت عثمانیہ علیہندہ کی اتفاقه داخل دکل ایدیلر . بناء علیہ اکثر کتب توارینجده اخیلرک علیہندہ کی اتفاقه پیشوا کوسترلمہ سی مقارن صواب اولماسه کر کدر .

احمد توحید

[۱] بر روایتده روم ایلی یہ کچمہ دن و روایت اخراده کچدکدن سوکره آنقرہ یہ متصرف اولان اخی و اعیان طاقیلہ طورغودلی و چاودار عشرتلیرک حدود عثمانیہ یہ تعرضی خبر آلمش ایدی .

§ پادشاه روم ایلی نک محافظہ سی حاجی ایلی بکه تودیع ایدہرک کندیبی یکریمی بش بیک قدر عکرله آنقرہ یہ یوریدی . چاودار و طورغودلی عشرتلیر ، سلطان مرادک اوزرلرینه یوریدیکنی استخبار ایدنجه آرسلان صداسی ایشتش و حوش کبی پیشکاه عزمندن چکیلہرک اطرافه طاغدیلر . اخیلر ایسه امکان مقابلہ کورمدکلری ایچون آنقرہ یی پادشاهه تسلیم ایدہرک جانلرینی قورتارہ بیلیدیلر . عثمانلی تاریخی کمال بک مرحوم جلد ۱ صفحہ ۲۵۴

[۲] هشت بهشت داستان اول از دفتر ثالث ادریس بدلیسی .

تاج التوارینجده خواجه سعدالدین افندی هشت بهشتک بو قسمی همان عیناً ترجمه ایشدر ج ۱ صفحہ ۶۸

۱۲۰۴

تاریخ عثمانی انجمنی مجموعہ سی

برومالک عثمانیہ بہ تجاوزانی اکیسک اولماش ایدی. اورخان عازینک دار آخرته ارتحالی و پادشاه نوجاه عثمانی سلطان مراد خداوندکارک روم ایلی بہ سرورینی طویان وزوال دولت عثمانیہ بہ تشمیرساق ایدن آناطولی طوائف ملوکندن بعضلری چاودار و دیگر قبائلی ممالک عثمانیہ بی غارتہ سوق ایتدیلر [۲]. حضرت خداوندکار بو قبائلی تأدیب ایتدی. انجق ممالک عثمانیہ نك بونلرک مضر اتندن صیاتی ایچون آنقره قلعہ سنه لزوم مبرم وار ایدی. رأی پادشاهی ده آنقره نك ضبطی ایدی. اخیر پادشاهک بوتصمیمه آکاه اولونجه بالاختر قلعہ بی تسلیم ایتدیلر. سلطان مروت شمارده اخیرک حقلرنده مرحمت و نوازش کوستردیلر. قلعہ یه عسا کر عثمانیہ اقامه اولندی و شهره ده مأمور تعیین ایدلدی. ادریس بدلیسی نك هشت بهشتدن [۱] و روش وقایعدن آکلاشلدیغنه کوره اخیر دولت عثمانیہ علیهنده کی اتفاقه داخل دکل ایدیلر. بناءً علیه اکثر کتب توارینجده اخیرک علیهنده کی اتفاقه پیشوا کوسترلمه سی مقارن صواب اولماسه کرکدر.

احمد توحید

[۱] برروایتده روم ایلی یه کچمه دن و روایت اخراده کچدکن صوکره آنقره به متصرف اولان اخی و اعیان طاقیله طورغودلی و چاودار عشرتلی نك حدود عثمانیہ به تعرضی خبر آلمش ایدی.

§ پادشاه روم ایلی نك محافظه سی حاجی ایلی بکه تودیع ایده رک کندسی بکرمی بش بیک قدر عکرله آنقره به یوریدی. چاودار و طورغودلی عشرتلی، سلطان مرادک اوزرلرینه یوریدیکنی استخبار ایدنجه آرسلان صداسی ایشتمش و حوش کبی پیشگاه عزمندن چکیله رک اطرافه طاغلدیلر. اخیر ایسه امکانه مقابله کورمکلری ایچون آنقره بی پادشاهه تسلیم ایده رک جانلرینی قورتاره بیلدیلر. عثمانلی تاریخی کمال بک مرحوم جلد ۱ صحیفه ۲۵۴

[۲] هشت بهشت داستان اول از دفتر ثالث ادریس بدلیسی.

تاج التوارینجده خواجه سعدالدین افندی هشت بهشتک بو قسمی همان عیناً ترجمه ایشدر ج ۱ صحیفه ۶۸

KAYNAKÇA

KAHRAMAN, Olcay (2010), “*Anadolu Beylikleri (Ahmed Tevhid Ulusoy)*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

TEVHİD, Ahmed (1339), **Ankara'da Ahiler Hükümeti**, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 19. Cüz, 1 Nisan 1339, ss.1200-1204.

ANLAM BİLİMİ

MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi • Yıl 1/ Sayı 1/ 2021